

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
SEKTÖREL KOMPOZİSYONUNUN EKONOMİK
BÜYÜMEYE ETKİSİ**

Hazırlayan

Gökhan Akar

084203011001

İktisat Ana Bilim Dalı

İktisat Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Yrd. Doç.Dr. Mehmet Alagöz

KARAMAN – 2010

DOLAYSIZ YABANCI SEMAYE YATIRIMLARININ
SEKTÖREL KOMPOZİSYONUNUN EKONOMİK
BÜYÜMEYE ETKİSİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 23 / 12 / 2010

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Nihat IŞIK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALAGÖZ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN

Üye : .....

Üye : .....

İmzası

.....

.....

.....

.....

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 02/12/2010 tarih ve 24/280 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. H. Bahadır AKIN

TEŞEKKÜR YAZISI

Bu tez çalışmasında konu seçiminden ve kaynakların temininden başlamak üzere çalışmanın her aşamasında yardımını ve desteğini benden esirgemeyen, bilgi ve önerileriyle bana her zaman yol gösteren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Alagöz'e teşekkür ederim. Ayrıca tezin tamamlanması aşamasında yapıcı eleştirileri ile bana yol gösteren Doç.Dr. Nihat Işık'a ve tezin hazırlanması aşamasında ve her konuda bana destek olan Dr. Haluk Duman'a teşekkür ederim.

Gökhan AKAR

ÖZET

Yabancı sermaye yatırımları arasında doğrudan yatırımlar ülke ekonomilerine sağladıkları olumlu etkiden dolayı büyük öneme sahiptir. Önceleri daha çok gelişmiş ülkelere yönelik gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları artık günümüzde geri kalmış ülkelerin kalkınmaları için gerekli olan sermaye açığını kapatmak açısından dolayı önem arz etmektedir.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, küreselleşme eğiliminin artmasına bağlı olarak ortaya çıkan ekonomi politikalarındaki liberalleşme, sermayenin serbest dolaşımı, ticarete serbestleşme ve tüketici alışkanlıklarının birbirine yakınlaşması gibi faktörlerle birlikte gelişmiş ve ülkemiz gibi gelişmekte olan tüm ülkeler için önemli bir konu haline gelmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde yabancı sermaye yatırımlarının önemi, tanımı, türleri, tarihsel gelişimi ve teorik görüşler ortaya konulmuştur. İkinci bölümde doğrudan yatırımların ülke ekonomisi üzerindeki etkileri anlatılmıştır. Son bölümde de Türkiye'ye gelen doğrudan yatırımların sektörel dağılımı incelenerek etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

SUMMARY

Among the foreign capital investments, direct ones have great importance due to their positive effects to the country's economy. Having been done to developed countries primarily, direct foreign capital investments play an important role in the aspect of closing deficit needed for the development of underdeveloped countries.

Direct foreign capital investments, liberalization in economic policies resulting from the rising tendency for globalization came together with the factors such as free movement of capital, liberalization in trade and getting closer of customer behaviors, and it became important for all underdeveloped countries such as ours.

In the first part of the study, the importance, description, types, historical development of foreign capital investment and theoretical views are presented. The sectoral distribution of direct investments is given in the second part. In the last part, the relation between sectoral distribution of direct investments coming to Turkey and economical development is analyzed.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
SUMMARY.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLERİ VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.1. Yabancı Sermaye Yatırımının Tanımı.....	3
1.1.1.Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi.....	4
1.1.2 .Kısa Süreli Yabancı Sermaye Yatırımları.....	8
1.1.2.1.Portföy Yatırımları.....	10
1.1.3.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	13
1.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Türleri.....	22
1.2.1.Yatay ve Dikey Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	22
1.2.2.Ortak Girişimler.....	23
1.2.3.Montaj Sanayi.....	24
1.2.4.Yap-İşlet-Devret Modeli	25
1.3.Çok Uluslu Şirketler	26
1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar	34
1.4.1. Hymer- Kindleberger Teorisi.....	34

1.4.2. Oligopolistik Tepki Teorisi.....	35
1.4.3. İçselleştirme Teorisi.....	35
1.4.4. Dunning'in OLI Paradigması.....	36
1.4.5. Ürün Dönemleri Teorisi.....	37
1.5.Doğrudan Yabancı Sermayenin Ev sahibi Ülke Üzerindeki Olumlu Etkileri.....	37
1.5.1.Teknoloji Transferi ve Yönetim Bilgisi Etkisi.....	38
1.5.2.Tasarruf ve Yatırım Etkisi.....	41
1.5.3.Rekabet Etkisi.....	42
1.5.4.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyümeye Etkisi.....	44
1.5.5.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi.....	47
1.5.5.1.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırım Yapılan Ülkelerde İstihdama Etkileri	49
1.5.5.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırımı Yapan Ülkelerde İstihdama Etkileri.....	50
1.5.6.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ödemeler Dengesine Etkisi.....	51
1.5.7.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dış Ticarete Etkisi.....	53
1.5.8. Diğer Olumlu etkiler	54
1.6.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ev Sahibi Ülke Ekonomisi Üzerindeki Olumsuz Etkileri.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

2.1.Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Gelişimi.....	60
2.1.1.Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının 1980-2002 Yılları Arasındaki Gelişimi.....	59
2.1.2.Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının 2002 Yılından Günümüze Gelişimi.....	60
2.2.Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Ülkelere Göre Dağılımı.....	61
2.3.Türkiye’nin Uluslararası Doğrudan Yatırımlarda Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması.....	63
2.3.1.Türkiye’nin Uluslararası Doğrudan Yatırımlarda Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması.....	64
2.3.2.Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı.....	66
2.3.3.Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırımların İllere Göre Dağılımı.....	67
2.3.4.Türkiye’de Uluslararası Sermayeli Şirket Sayıları.....	69
2.3.5.Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sermaye Büyüklüklerine Göre Dağılımı.....	71
2.4.Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	73
2.4.1.Hizmet Sektörü.....	82
2.4.2.Enerji Sektörü.....	85
2.4.3.İmalat sektörü.....	85
2.4.4.Tarım Sektörü.....	87
2.4.5.Madencilik Sektörü.....	88

2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	88
2.6.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Kompozisyonunun Ekonomik Etkisi.....	92
2.6.1.Doğrudan Yabancı Yatırımların Hizmetler Sektörünü Etkisi.....	93
2.6.1.1.Hizmetler Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi	95
2.6.1.2.Hizmetler Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticarete Etkisi	97
2.6.1.3.Hizmetler Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Dengesine Etkisi	99
2.6.1.4.Hizmetler Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojiye Etkisi.....	100
2.6.1.5.Hizmetler Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Toplam Yatırıma Etkisi.....	102
2.6.2.Doğrudan Yabancı Yatırımların İmalat Sektörünü Etkisi.....	104
2.6.2.1.İmalat Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi.....	105
2.6.2.2.İmalat Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticarete Etkisi.....	107
2.6.2.3.İmalat Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Dengesine Etkisi.....	108
2.6.2.4.İmalat Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojiye Etkisi.....	110
2.6.2.5.İmalat Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Toplam Yatırıma Etkisi.....	111
2.6.3.Doğrudan Yabancı Yatırımların Enerji Sektörüne Etkisi.....	113
2.6.3.1.Enerji Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi.....	113
2.6.3.2.Enerji Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticarete Etkisi...	114

2.6.3.3.Enerji Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Dengesine Etkisi.....	115
2.6.3.4.Enerji Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojiye Etkisi.....	116
2.6.3.5.Enerji Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Toplam Yatırıma Etkisi.....	117
2.6.4.Doğrudan Yatırımların Madencilik Sektörüne Etkisi.....	118
2.6.4.1.Madencilik Sektörüne Gelen Yatırımların İstihdama Etkisi.....	119
2.6.4.2.Madencilik Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticarete Etkisi.....	120
2.6.4.3.Madencilik Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Dengesine Etkisi.....	122
2.6.4.4.Madencilik Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojiye Etkisi.....	123
2.6.4.5.Madencilik Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Toplam Yatırıma Etkisi.....	124
2.6.5.Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarım Sektörünü Etkisi.....	126
2.6.5.1.Tarım Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi...	126
2.6.5.2.Tarım Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticarete Etkisi.	128
2.6.5.3.Tarım Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Dengesine Etkisi.....	130
2.6.5.4.Tarım Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Toplam Yatırıma Etkisi.....	131

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL

KOMPOSİZYONUNUN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi.....	133
3.2. Büyümenin Belirleyicileri.....	135

3.3. Büyüme Modelleri.....	137
3.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Kompozisyonunun Ekonomik Büyüme Etkisi.....	140
3.4.1. Hizmetler Sektörünü Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi.....	140
3.4.2. İmalat Sektörünü Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi.....	144
3.4.3. Enerji Sektörünü Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi.....	149
3.4.4. Madencilik Sektörünü Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi.....	152
3.6.5. Tarım Sektörünü Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi.....	155
SONUÇ.....	161
KAYNAKÇA.....	165

TABLolar LİSTESİ**SAYFA**

Tablo 1: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri.....	16
Tablo 2: Küresel Göstergeler ve Çok Uluslu Şirketler.....	32
Tablo 3: İSO 500 'deki Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Üretimdeki Payları.....	33
Tablo 4: Üretimden Satışlara Göre İlk 10 Uluslararası Sermayeli Şirket.....	33
Tablo 5: Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları.....	60
Tablo 6: Uluslar arası Doğrudan Yatırım Girişleri.....	62
Tablo 7: Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı.....	63
Tablo 8: En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Stoku Alan On Ülke ve Türkiye(2007)	64
Tablo 9: En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken On Ülke ve Türkiye 2004–2007(Milyar Dolar).....	65
Tablo 10: 2008 Yılında En Büyük Beş Uluslar arası Doğrudan Yatırım Girişi.....	66
Tablo 11: Ülkelere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2007–2008(Milyon Dolar).....	67
Tablo 12: İllere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2008 (Milyon Dolar).....	68
Tablo 13:Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl).....	69
Tablo 14:Yıllar İtibariyle Kuruluş Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı.....	70
Tablo 15:Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri ile Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı.....	70
Tablo 16:Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının Sermaye Büyüklüğü Açısından Yıllara Göre Dağılımı (2004-2008).....	71

Tablo 17:Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının Sermaye Büyüklüğü Açısından Yıllara Göre Dağılımı (2004–2008).....	72
Tablo 18:İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (1980–2003) Milyon \$.....	74
Tablo 19: Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının Sektöre Göre Dağılımı.....	75
Tablo 20: Sektörlere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri, 2008 (Milyon Dolar).....	76
Tablo 21: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Faaliyette Buldukları İllerin Sektörlere Göre Dağılımı (1954-2008).....	77
Tablo 22: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sermaye Büyüklüğü Açısından Sektörlere Göre Dağılımı 2007.....	79
Tablo 23: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sermaye Büyüklüğü Açısından Sektörlere Göre Dağılımı 2008.....	80
Tablo 24: En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken Beş Sektördeki Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2002-2008 (Milyon Dolar).....	81
Tablo 25: Ödemeler Dengesinde Gelen Yabancı Sermaye ve Kar Transferleri (Milyon \$).....	89
Tablo 26: Türkiye’de Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızları.....	90
Tablo 27: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İşsizlik Oranları	91
Tablo 28: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Ar-Ge Harcaması.....	92
Tablo 29: Hizmetler Sektöründeki Doğrudan Yatırımların Alt Sektörlere Dağılımı (Milyon \$).....	93
Tablo 30: Hizmetler Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İstihdam Durumu.....	96
Tablo 31: Hizmetler Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Dış Ticaret Rakamları.....	98

Tablo 32: Doğrudan Yatırımların Hizmetler Sektörüne Girişi ve Ödemeler Dengesine Etkisi.....	99
Tablo 33: Doğrudan Yatırımların Hizmetler Sektörüne Girişi ve Teknolojiye Etkisi.....	101
Tablo 34: Hizmetler Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Yatırım Miktarı..	102
Tablo 35: Hizmetler Sektörüne Yapılan Yatırımların Dağılımı.....	104
Tablo 36: İmalat Sektöründeki Doğrudan Yatırımların Alt Sektörlere Dağılımı (Milyon \$)	105
Tablo 37: İmalat Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İstihdam Durumu.....	105
Tablo 38: İmalat Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Dış Ticaret Rakamları.....	107
Tablo 39: Doğrudan Yatırımların İmalat Sektörüne Girişi ve Ödemeler Dengesine Etkisi...	109
Tablo 40: Doğrudan Yatırımların İmalat Sektörüne Girişi ve Teknolojiye Etkisi.....	110
Tablo 41: İmalat Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Yatırım Miktarı.....	111
Tablo 42: İmalat Sektörüne Yapılan Yatırımların Dağılımı.....	112
Tablo 43: Enerji Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İstihdam Durumu.....	113
Tablo 44: Enerji Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Dış Ticaret Rakamları.....	114
Tablo 45: Doğrudan Yatırımların Enerji Sektörüne Girişi ve Ödemeler Dengesine Etkisi...	115
Tablo 46: Doğrudan Yatırımların Enerji Sektörüne Girişi ve Teknolojiye Etkisi.....	116
Tablo 47: Enerji Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Yatırım Miktarı.....	117
Tablo 48: Enerji Sektörüne Yapılan Yatırımların Dağılımı.....	118
Tablo 49: Madencilik Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İstihdam Durumu.....	119
Tablo 50: Madencilik Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Dış Ticaret Rakamları.....	120
Tablo 51: Doğrudan Yatırımların Madencilik Sektörüne Girişi ve Ödemeler Dengesine Etkisi.....	122

Tablo 52: Doğrudan Yatırımların Madencilik Sektörüne Girişi ve Teknolojiye Etkisi.....	123
Tablo 53: Madencilik Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Yatırım Miktarı.	125
Tablo 54: Madencilik Sektörüne Yapılan Yatırımların Dağılımı.....	126
Tablo 55: Tarım Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İstihdam Durumu.....	127
Tablo 56: Tarım Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Dış Ticaret Rakamları.....	128
Tablo 57: Doğrudan Yatırımların Tarım Sektörüne Girişi ve Ödemeler Dengesine Etkisi...	130
Tablo 58: Tarım Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Yatırım Miktarı.....	131
Tablo 59: Tarım Sektörüne Yapılan Yatırımların Dağılımı.....	132
Tablo 60: Hizmetler Sektöründeki Yatırım Miktarı ve Sektörün Büyüme Hızı.....	141
Tablo 61: Hizmetler Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızı....	142
Tablo 62: İmalat Sektöründeki Yatırım Miktarı ve Sektörün Büyüme Hızı.....	144
Tablo 63: İmalat Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızı.....	146
Tablo 64: İmalat Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Kapasite Oranları...	148
Tablo 65: Enerji Sektöründeki Yatırım Miktarı ve Sektörün Büyüme Hızı.....	150
Tablo 66: Enerji Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızı.....	151
Tablo 67: Madencilik Sektöründeki Yatırım Miktarı ve Sektörün Büyüme Hızı.....	153
Tablo 68: Madencilik Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızı..	155
Tablo 69: Tarım Sektöründeki Yatırım Miktarı ve Sektörün Büyüme Hızı.....	157
Tablo 70: Tarım Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızı.....	159

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AR&GE: Araştırma ve Geliştirme

BDDK: Bankacılık Dzenleme ve Denetleme Kurulu

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirketler

DEG: Alman Yatırım ve Kalkınma Kuruluğu

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DYSY: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

ECO: İktisadi İşbirliği Teşkilatı

EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi

FDI: Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Yatırım)

FIAS: Yabancı Yatırım Danışmanlık Hizmetleri

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

IFC: Uluslararası Finans Kurumu

IMF: Uluslararası Para Fonu

İSO: İstanbul Sanayi Odası

İTO: İstanbul Ticaret Odası

ITC: Uluslararası Ticaret merkezi

KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği

MAI: Multilateral Agreement on Investment

MIGA: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı

OCIFT: Türkiye-Fransa Yatırım ve İşbirliğini Geliştirme Teşkilatı

OECD: Ekonomi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Yatırım Konferansı

UNIDO: Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Teşkilatı

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

WTO: Dünya Ticaret Örgütü

WAIPA: Dünya Yatırım Ajansları Birliği.

YASED: Yabancı Sermaye Derneği

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde meydana gelen küreselleşme sürecinin etkisiyle beraber uluslararası sermaye hareketlerinin önündeki engeller kalkmaya başlamıştır. Bunun neticesinde ticari serbestlikte yaşanan artışla beraber mal, hizmet, bilgi ve sermaye hareketleri hızlanmıştır. Hızlanan bu sermaye hareketleriyle birlikte gelişmiş teknoloji, güçlü sermaye yapısı ve nitelikli işgücüne sahip çok uluslu şirketler ön plana çıkmış ve dünya genelinde değişik bölgelerde daha kolay ticaret ve yatırım yapma imkânı sağlamıştır. Çok uluslu şirketler için yaşanan bu gelişmeden sonra ülkelerin hedeflerinden birisi de çok uluslu şirketleri kendi ülkesine yatırım yapmaya ikna edebilme çabası olmuştur. Bu çabanın nedeni ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisinde sağlamış olduğu teknoloji, yönetim bilgisi, ihracat imkânı, ithalatı kısıtlayıcı etki, nitelikli işgücü gibi etkenlerden dolayıdır. Oluşturdukları bu olumlu etki sebebiyle DYSY gelişmiş ve geri kalmış ülke ekonomileri için ilgi odağı haline gelmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmaları için yapmaları gereken yatırımları ülke sermayesinin yetersiz ya da az olmasından dolayı dış ülkelere bağımlıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bu sorunun çözümü niteliğinde gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşımaktadır.

Yabancı sermaye yatırımları ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve dolaylı yatırım olmak üzere iki şekilde gelebilmektedir. Portföy yatırımı olarak da adlandırılan dolaylı yatırımlar, yatırım yapılan ülkede risk görüldüğünde ülkeyi kısa süre de terk edebilecek yatırımlardır.

Bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini arttırmak için yerleşik bulunduğu ülke dışındaki bir firmaya beraberinde teknoloji, yönetim becerisi ve üretim bilgisi getiren yatırımlara doğrudan yabancı sermaye yatırımları denir. Bir

diğer ifadeyle doğrudan yabancı sermaye yatırımı bir ülkede yerleşik yatırımcının, farklı bir ülkede uzun vadeli kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır.

Yabancı firmalar, hammadde ve üretim girdilerini ucuza temin ederek üretim maliyetlerini minimum seviyeye indirmek, yeni pazar alanları oluşturmak, mevcut pazarların korunması, önemli pazarlara sahip olmak, ülkenin ithalat kısıtlamalarını aşmak, çeşitli teşviklerden yararlanmak, rekabet avantajları ve yatırım sigortasından faydalanmak için başka ülkelere yatırım yaparlar. Bu firmaların asıl amacı maliyetleri olabildiğince düşük tutarak girdi miktarı sabit kalmak koşuluyla daha yüksek verim elde etmektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı sahibi yatırımcı, yatırım yapacağı ev sahibi ülkeyi seçerken ülkenin gelişmişlik seviyesini, ekonomik ve siyasi riskini, vergi indirimi veya vergi muafiyeti gibi teşvikleri göz önünde bulundurarak yatırım yapacakları ülkeyi seçerler.

Bu çalışmanın amacı, dolaylı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını inceleyerek arasındaki farkları ortaya koymak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırım amacı, yatırım yapılan ev sahibi ve yatırım yapan ülke ekonomisindeki olumlu ve olumsuz etkileri neler olduğunu inceleyerek, Türkiye'ye gelen doğrudan yatırımların sektörel dağılımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemektir.

Çalışmanın birinci bölümünde, yabancı sermayenin tanımı, tarihsel gelişimi, türleri ve yabancı sermaye ile ilgili teorik görüşler ortaya konulacaktır. İkinci bölümde yabancı sermayenin ülke ekonomisi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri incelenecektir. Son bölümde ise Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımını ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SERMAYE HAREKETLERİ VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.1.YABANCI SERMAYE YATIRIMININ TANIMI

Ekonomide yatırım, ülke sermaye stokuna yapılan net ilavelerdir. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesine ulaşması ve kalkınması için var olan sermaye stokunu ülke içindeki veya ülke dışındaki kaynaklardan yararlanarak arttırmalıdır. Hükümetler ülke içindeki kaynakların yetersiz olduğu durumlarda ülke dışı kaynakları borçlanma veya yatırım yoluyla ülkelerine davet etmektedirler. Bu açıklamalardan sonra yabancı sermayeyi şu şekilde tanımlayabiliriz. Şahısların ya da özel şirketlerin buldukları ülkelerden başka ülke veya ülkelere yaptıkları yatırımlar, yabancı sermaye yatırımdır. Bunun yanında Hazine Müsteşarlığı yabancı sermaye kavramını şu şekilde tanımlamaktadır (HM, 2002:11).

- T.C.Merkez Bankası'nca alım satımı yapılan konvertibilite döviz ve efektif cinsinden sermayeyi,
- Yabancı sermayeli kuruluşlarda, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hissesine karşılık gelen kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağların dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir değerleri,
- Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar makine aksamı ve malzeme ile T.C.Hazine Müsteşarlığının kabul ettiği diğer gerekli malları,
- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından T.C.Hazine Müsteşarlığı'nın sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları, patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenlerdir.

OECD'ye göre yabancı sermaye tanımı ise aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (HM, 2002:13).

- Yabancı Yatırımcının şirketin dağıtılmayan ve yatırıma tekrar aktarılan kazançlarındaki payını,
- Yabancı yatırımcının nakit veya aynı sermaye yoluyla ana şirketten hisse ve değişik vadelerde borç senetleri alımını,
- Yabancı yatırımcının şirkete sağladığı kredileri,
- Yabancı yatırımcının şirketten nakit dışı makine ve üretim hakları alımlarını,
- Yabancı yatırımcının sağladığı ticari ve diğer kredileri, gibi açıklamalardan meydana gelmektedir.

Bir diğer tanıma göre yabancı sermaye yatırımı, karşılığı borç olarak alındığında anapara ve faiz ödemesi, yatırım ve üretime dahil olmak için geldiğinde ise kar olarak sonradan transfer edilerek ödenmek şartıyla yabancı ülkelere temin edilen her türlü ekonomik ve teknolojik kaynaktır (Uras, 1979:27). Başka bir tanımda ise, dış ülkeden sağlanan iktisadi kaynakların kısa sürede üretim ve yatırım imkânı sağlamasıdır (Bulutoğlu, 1970:5).

OECD normlarına göre de yabancı sermaye yatırımları bir ülkedeki yerleşik kişi veya kurumların kendi ülkesi dışındaki bir ülkede yatırım yaparak ekonomik çıkar sağlama isteğini ifade etmektedir (Demircan, 2003:1).

1.1.1.Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Yabancı sermayenin tarihsel sürecine bakacak olursak, sürecin ülkelerin zenginliğinin değerli madenlere sahip olma oranıyla ölçüldüğü 1500-1750 yılları arasındaki dönemi kapsayan, daha çok kıymetli madene sahip olmak isteyen ülkelerin, diğer ülkelere

değerli madenleri kendi ülkelerine getirmek istemeleri veya sömürge yoluyla o madenlere sahip olmak amacını kapsayan merkantilist düşünce sistemiyle beraber başladığı görülmektedir (Hacaloğlu,1983:3).

18. yüzyılda bu sürecin başlangıcını, başta İngiltere olmak üzere, diğer batılı ülkeler sanayi devrimiyle birlikte ihtiyaç duyduğu zengin hammadde, doğal kaynak, petrol yataklarının bulunduğu sömürge ülkelere yapmış oldukları yatırımlar olmuştur. Bu sürecin sonucu olarak 19.yüzyılın ilk yarılarında hızla sanayileşen ülkelerdeki artan sermaye birikimi, bu ülkelerdeki büyük ölçekli şirketleri, sermayeden en üst düzeyde yararlanarak karlarını arttıracak yeni yatırım alanları bulmaya itmiştir. Üretim maliyetlerinin minimum, emeğin ucuz olduğu ve zengin doğal kaynakların bulunduğu geri kalmış ülkeler bu alanları teşkil etmiştir(Alpar, 1980:22).

Bu nedenlerle dolayı yabancı sermaye yatırımlarının şekli gelişmiş ülkelere geri kalmış ülkelere doğru olmuştur.

Geri kalmış ülkelerdeki hammadde, yeraltı kaynakları (petrol, bor, maden), doğal kaynakları kullanım amacıyla ÇUŞ'lar geri kalmış ülkelere gelmiştir. Gelişmiş ülkelerin, bu şekilde geri kalmış ülkeleri sömürmesi dünyanın tepkisini çekmiştir ve bu tepki yabancı sermaye yatırımlarına karşıt görüşlerin temelini oluşturmaktadır.

Türkiye'de yabancı sermayenin tarihsel sürecine bakacak olursak, yabancı sermaye Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar dayanmaktadır. Osmanlı devleti 19.yüzyılın ikinci yarısında kapitalist batı ülkeleri ile birden fazla serbest ticaret antlaşmaları imzalayarak açık pazar haline dönüşmüştür. Buna bağlı olarak, dış ticaret bilânçosu giderek artan açıklar vermeye başlamıştır. Bu ticaret açıklarına devlet bütçesi açıkları da eklenince gelirler ve giderler arasındaki farklar büyümüştür.

Açıklarını değişik yollardan finansa etmeye çalıştıysa da bunu başaramayan Osmanlı Devleti zorunlu olarak borçlanmaya başladı. İlk borç 24.08.1854'de, Kırım Savaşından hemen sonra alındı. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin yabancı sermayeyle tanışması borçlanma yoluyla olmuştur (Şahin,2006:25).

Cumhuriyet dönemine baktığımızda ise, yabancı sermaye XIX.yüzyıl modeli olan, kendisine tekel konumu sağlayan, yüksek gelirlerin elde edildiği, alt yapı yatırımlarında rekabetsiz bir ortamda faaliyet göstermek isteyen yeni kolonicilik çerçevesinde bir yabancı sermayeydi. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'ni kurulduktan sonra, Osmanlı döneminde alt yapı yatırımları işletmeciliği yapan yabancı sermayeli işletmeler Osmanlı döneminde olduğu gibi aynı şartlarda devam etmeleri sağlanmış ve yabancı sermayeye olumlu yaklaşmıştır. Ancak bu kadar olumlu davranılması ve davet edilmesine rağmen Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli bir yabancı sermaye Türkiye'ye gelmemiştir. 22.05.1947 tarihi, Türkiye'de yabancı sermaye mevzuatı ile ilgili atılan önemli adımlardan birine tanıklık etmiştir. Düzenlenen kararnameyle ile Maliye Bakanlığı yabancı sermayenin transferi ile ilgili tüm konularda görevlendirilmiştir. Böylelikle de yabancı sermayeye karşı ilk kez ciddi bir adım atılmıştır (Alpar,1992:209).

25.05.1947 tarihinde çıkarılan yabancı sermaye ile ilgili mevzuatın kapsamı ise 13 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında çıkarılan karardır. Türkiye'de çıkarılan ilk kanun ise 01.03.1950 tarih ve 5583 sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanundur. Bu yasa ile yabancı sermaye mevzuatında gelişen en önemli olay, ülkeye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verilerek, dış ülkelerden borç almak isteyen işletmecilere yabancı para transfer etme imkânı verilmiştir. Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili atılan asıl önemli adım ise, 09.08.1951 tarih ve 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ile atılmıştır. Bu sürecin neticesinde 5583 sayılı yasanın yerine yürürlüğe giren 5821 sayılı yasa günümüzde yürürlükte bulunan 6224 sayılı yasanın temelini oluşturmaktadır (Karluk,1999:548).

Türkiye’de yabancı sermayeyle ilgili olarak kabul edilen en önemli ve bugün yürürlükte bulunan kanun, ana sermayenin geri verilmesi ve yabancı sermayenin transferi konusunda hiçbir sınırlandırma getirmemiş olan 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’dur. Fakat o yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, bürokratik sorunlar yeteri kadar uygulanamayan iktisat politikaları, üretimde yer alacak emeğin eksikliği ve altyapı yetersizliği gibi sebeplerden 1980 yılına kadar yabancı sermayenin girişi gerçekleşmemiş ve o yıla kadar verilen toplam yabancı sermaye izinleri 228 milyon doları geçememiştir.

Bunun üzerine yabancı sermaye yatırımları 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar tedbirleri ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi gibi yasal düzenlemelerle ülkeye yabancı sermaye girişi özendirilmiş ve bu tarihten sonra yabancı sermaye yatırımlarında büyük oranda artışlar görülmüştür. Düzenlenen bu teşvik tedbirleri içinde yerli ve yabancı sermaye oranı ile kar ve ana sermaye transferi üzerindeki sınırlandırılmaların kaldırılması, yabancı teknik ve yapı ile ilgili kamu yatırımlarında “yap-işlet-devret” modeli ile ortak yatırım girişimleri yer almaktadır. (Oksay,1998:18-19).

1980 yılından sonra, çerçeve kararları 1986 ve 1992 yıllarında iki kez değiştirilmiştir. Devam eden dönemde de liberalleşme sürecine devam edilmiş ve önemli değişiklikler getiren son düzenleme 07.06.1995 tarihinde yürürlüğe giren 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile yapılmıştır. Yürürlüğe giren bu karar sonucunda ulaşılan noktada, yabancı yatırımcılar tekel ya da özel imtiyaz sahibi olmamak kaydıyla, Türk özel sektörüne açık her alanda, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunabilmektedir.

Yürürlükteki bu kararların kapsamı ise (DPT,2000:8).

- Yabancı yatırımcılar, Türk yatırımcılar ile aynı hak ve sorumluluklara sahiptir.

- Yabancı ortak payına ait kısıtlama bulunmamaktadır.
- Yabancı sermaye olarak getirilen dövizler,Türk lirasına çevrilmeden döviz tevdiat hesabında tutulabilmektedir.
- Kar payı, royalti, tasfiye payı,v.b. gibi kazançlar serbestçe ülke dışına transfer edilebilmektedir.
- Yabancı yatırımcı gereksinim duyduğu yabancı işgücünü istihdam edebilmektedir.
- Lisans, know-how,teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının onay mecburiyeti kaldırılmış olup tescil yaptırılması yeterli görülmektedir.
- Dış kredi anlaşmalarının onay zorunluluğu bulunmamaktadır.

Türkiye, 57 ülke ile “Yatırımlarının Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması”nı imzalamış ve arasından 36 tanesi yürürlüğe girmiş bulunmaktadır (DPT,2000:9).

Genel olarak bakıldığında Türkiye 1980’den sonraki tarihlerde yabancı sermaye yatırımlarına daha olumlu yaklaşmıştır.

1.1.2.Kısa Süreli Yabancı sermaye Yatırımları

Kısa süreli yabancı sermaye yatırımları vadesi bir yıldan daha kısa olan sermaye hareketlerine denir. Ekonomi literatüründe sıcak para olarak da adlandırılır. Uluslararası kısa vadeli spekülatif hareketlerdir. Sıcak para, yabancı yatırımcıların kendi paraları cinsinden faizlerin yüksek olduğu ülkelere yaptıkları kısa vadeli yatırımlardır. Sıcak para akıcı bir özelliğe sahip olup yatırım yapılan ülkede karşılaşılan herhangi bir sorunda ülkeyi terk etmektedir. Hisse senetlerine ve kısa vadeli borç senetlerine yönelen portföy yatırımları, kısa

vadeli krediler, banka mevduatında yaşanan gelişmeler, banka haricinde değerli varlıklara yapılan yatırımlar olarak tanımlanabilir (Boratav,2001:2).

Tahvil, hisse senedi veya diğer mali yatırım araçlarına yapılan dolaysız yatırım şeklinde gerçekleşmeyen ve örgütlenmiş piyasalarda işlem gören yatırımlardır (Gökkaya,2006). Etkili para politikası uygulayan ülkeler, yükselen faiz oranlarıyla yabancı yatırımcıyı teşvik ederek menkul değerlere yatırım yapılmasında ve kısa süreli yabancı sermaye yatırımlarının yer değişmesinde rol oynamaktadır (Aslan,1995:47). Kısa süreli yabancı sermayeli yatırımlar içinde yer alan hedge fonları ve subprime kredilerine kısaca değinmek konunun anlaşılması açısından daha iyi olacaktır.

Hedge fonları, performanslarına göre ücretlendirilen profesyoneller tarafından özel olarak oluşturulan ve yönetilen herkese açık olmayan menkul kıymetlerin hem alınıp hem de satılabildiği, pozitif mutlak getiri sağlayan, farklı birden fazla aktif yatırım stratejilerinin rahatça uygulanabildiği özel yatırım fonlarıdır (Anbar,2009:100-101). Bir diğer tanıma göre ise, risk almayı kabul eden yatırımcıların fonlarını toplayarak bu kaynakları dünya genelinde her türlü pazar ya da mali aracı olarak kısa süreli plase edilebilen spekülâtif inisiyatiflerdir (Akdiş, 2000:52). Yatırım fonları gibi çalışmakla beraber risk ve düzenleme açısından farklılık gösteren hedge fonlara yatırımcıya sağladığı yüksek getiriler nedeniyle son yıllarda rağbet edilen sayıda bir artış yaşanırken, beraberinde kullanımı da yaygınlaşmıştır. Hedge fonu bir diğer ifadeyle, servet sahibi kişilerden ve büyük firmalardan toplanan fonları getiri sağlamaya ve sermayeyi değerlendirme maksadıyla oluşturulmuş finansal değerlerin alım satımında kullanılan özel bir yatırım aracı olma özelliği taşıyan yatırım fonudur. Hedge fonlarını diğer fonlardan farklı olarak sektör göstergeleri veya endekslerinin durumuna bağlı olarak değil, bunun tam aksine kesin getiri elde etme amacı taşımaktadır. Fakat hedge fonlar yatırımcıya ortalama riskin üzerinde yüksek kazançlar sağlama fırsatı sunarken yatırımcılar büyük riskler de almaktadırlar (Chambers,2008:5-13).

Subprime krediler ise, ödememe riskinin yüksek olduğu ve yüksek faiz oranlarının uygulanması gerekli olan düşük kredi skorları ya da gelirlerindeki belirsizlik sebebiyle, en düşük kredibiliteye sahip olduğu düşünülen kişilere verilir (Gülşen, 2008:157).

Subprime krediler, son derece riskli krediler olup, riskli konut kredileri olarak da adı geçmektedir. Bu krediler, sürekli geliri olmayan veya gelirini beyan edemeyen, geri ödememe durumu oldukça yüksek olup ödenmeme riski teşkil eden kişilere kullanılan kredilerdir (Ceylan,2008:3). Bu kredilerin etkisine örnek olarak, 2006 son çeyreğinde başlayan ABD yüksek riskli subprime konut kredilerinin neden olduğu Avrupa başta olmak üzere dünya geneline yansıyan ve Japonya'daki finansal piyasa ve kurumların yaşadığı ekonomik bunalım ve istikrarsızlık gösterilebilir (Batirel,2008:1-9). Bunun sonucunda subprime piyasaları tehlike sinyalleri vermeye başlamıştır. Bu kriz akabinde konut fiyatları düştüğünden tüketici evini satsa bile borcunun ödemeyecek duruma gelerek tam bir kaos yaşanmıştır. 2001 yılında gelişme yaşanan gayrimenkul sektöründe 2006 yılında duraklama yaşanmıştır(Urhan,2008:17).

1.1.2.1.Portföy Yatırımları

Portfolyo yatırımları, menkul değerlere yapılan yatırımlardır. .Genelde kamu veya özel kuruluşların bono ve tahvilleri ile hisse senedini ve diğer para piyasası araçlarını kapsamaktadır (TCMB, 2008:20).

Hisse senetleri, oranlar ölçüsünde ait olduğu şirketlere mülkü ortaklık hakkı sağlar; dolayısıyla yatırımcı, şirket kar payından ortaklık ölçüsünde bir pay alır. Tahviller ise bir tür ödünç fon edinme araçlarıdır, mülkiyete sahiplik gibi bir hak söz konusu değildir. Tahvil sahibi ödünç verdiği fonların karşılığında faiz geliri elde etmektedir (Seyidoğlu,2007:600). Portföy yatırımlarında ve tahvillerde faiz, hisse senetlerinde de kar

payı ve hisse senedinin değerinde yaşanan artışla sağlanan kazanç portföy yatırımlarının sağladığı getirileri ifade etmektedir (Aydın, 1997:7).

Portföy yatırımları, kapsadıkları menkul değer araçlarının likiditesinin yüksek olma özelliği nedeniyle yatırım yapılan ülkeyi her an terk edebilecek bir esnekliğe sahiptir (Alp, 2000:180-199). Portföy teorisi Nobel iktisat ödüllü J.Tobin'e göre, portföy teorisi birbirinden farklı getirisi olması sağlamak amacıyla ve riskleri olan hisse senetlerinden elde edilen getirinin en üst düzeyde olacak şekilde seçim yapabilmek için geliştirilmiştir. Bu teorideki en önemli şart risk faktörünün olmasıdır. Eğer risk olmazsa yatırımcı en yüksek getiri elde edecek aktiflerle servetini oluşturacaktır (Parasız, 2005:442). Teoriye göre mevcut piyasa şartlarında, yatırımcının yatırımındaki farklılıklar portföyün yeniden oluşmasına neden olur (Parasız, 1998:152). Yatırımcı bir hisse senedini avantajları ve dezavantajlarıyla değerlendirir. Yatırımcı satın almış olduğu hisse senedinden elde etmek istediği getiriyi artırmak ve bu getiriyi artırırken de riski de en düşük seviyeye indirmektedir. Yatırımcı cüzdanını genişleterek uygun bir cüzdan oluşturabilir. Ulusal piyasa içersinde farklı sektörlere ait bulunan hisse senetlerini almak portfolyo için riskin azalmasına neden olur. Fakat aynı ülkede olduğu için risk ancak belli bir noktaya kadar azaltılabilir. Bu yüzden farklı ülkelerden hisse senedi alarak oluşturulan portfolyo, riski azaltma açısından daha etkilidir (Seyidoğlu, 2007:590-591).

Uluslararası Yatırım Pozisyonuna göre portföy yatırımlarının sınıflandırılması şu şekildedir (TCMB, 2008:21).

i)Enstrümana göre;

- Hisse senetleri
- Borç senetleri
- Tahvil ve senetler

- Para piyasası araçları
- Finansal türevler
- Eurobond senetleri
- ii)Sektörlere göre;
- Genel hükümet
- Bankalar
- Diğer sektörler

Yabancı sermaye yatırımcılarının bir ülkedeki menkul değerleri seçerken göz önünde bulundurduğu etkenlerle, o ülkede yaşayan tasarruf sahibinin dikkat ettiği etkenler aynıdır. Tasarruf sahibi bir menkul değeri satın alıyorsa amacı daha fazla faiz ve kar payı elde etmektir. Bir ülkenin sahip olduğu menkul değerlere yatırım yapılırken göz önünde bulundurulmuş hususlar, o ülkenin ekonomik ve siyasi anlamda istikrarlı bir yapıya sahip olması, yüksek kar payı ve faiz elde etme umududur.

Türkiye’de 1980 yılından sonra ekonomideki gelişmeler ve liberalleşme yönünde alınan kararlarla kurumsal yapılardaki değişimler yabancı yatırımcının portföy yatırımları girişini teşvik etmiştir. Sermaye piyasasının gelişmesi, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi ve faiz haddinin yükseltilmesi teşvik açısından önemli bir etken olmuştur (Şahin, 2006:427).

Bu gelişmelerden sonra Türkiye’de sermaye piyasalarında derinliğin artması, ekonominin büyümesi ile birlikte yabancı sermayenin ilgisinin artmasına neden olmuş ve bugün Türk Sermaye piyasasında hisse senetlerinde yabancıların payı % 60’ın üzerine çıkmıştır (İşeri, 2005:3).

1.1.2.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, yatırım sahibinin dış ülkeye yaptığı yatırımda tesisin mülkiyetinin kısmen ya da tamamen kendisinde olduğu, denetim ve yönetimin elinde bulunduğu yatırım biçimidir (Seyidoğlu,2007:598). Özel doğrudan yabancı sermaye yatırımı, doğrudan yatırım, dış yatırım veya dolaysız sermaye yatırımı şeklinde de ifade edilebilmektedir. Bir başka tanımı göre DYSY, bir firmanın başka bir ülkedeki bir firmayı satın alması ya da yeni bir şirket kurmak, bir şirketin sermayesine ortak olarak da gerçekleştirilebilen, mevcut şirketlere lisans, patent, teknoloji, makine, teçhizat ve yönetim bilgisi gibi unsurları getirmesi şeklinde yapılan yatırımlardır (Yavan ve Kara, 2003:20).

17.06.2003 tarihili 25141 sayılı yürürlüğe giren 4875 sayılı kanuna göre ise tanımı;

- Yabancı yatırımcı tarafından getirilen Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasınca alımı satımı yapılan, konvertibl para şeklinde, devlet tahvilleri hariç olmak üzere nakit sermaye, şirket menkul kıymetleri, makine ve teçhizat, sınai ve fikri mülkiyet haklarını kapsamaktadır.

- Yurt içinden sağlanan yeniden yatırımda kullanılan kar, hasılat, para alacağı ya da mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar, doğal kaynakların bulunması ve çıkarılmasına ilişkin haklar gibi, iktisadi kıymetler aracılığıyla yeni şirket kurmayı yada açmayı, menkul kıymet borsaları dışında hisse senedi ya da menkul kıymet borsalarından asgari olarak % 10 hisse oranı veya aynı oranda hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade etmektedir.

DYSY, bir ülkede yaşayan vatandaşların ülke sınırlarının dışında servet edinmeleri şeklinde de tanımlanmaktadır (Çarıkcı, 2003:6).

Sermaye yetersizliğinden dolayı dışa bağımlı olan geri kalmış ülkelerin kalkınmasındaki rolü, bu ülkelerin bütçe açıklarının finansmanındaki payı ve 18.yüzyıldan sonra da sanayileşmenin ilerlemesiyle birlikte dış yatırımlar hızla artmıştır. Tabii ki sadece bu faktörler tek başına doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nedenlerini oluşturmamaktadır. Ülkelerin üretim için gerekli olan hammadde kaynağı sağlama üretimdeki farklılıkları tek bir yöntemde birleştirme üretim maliyetleri en düşük seviyeye indirmek için gerekli olan emek, doğal kaynak, çevre koruma standartlarının en uygun olduğu ülkeye yatırım yapılmaktadır (Saatçioğlu, 2002:4).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının anlamı her gün değişmekte ve yeni anlamlar yüklemektedir. Geçmişte DYSY'nin (Oskay, 1998:18-19):

- Sermaye yetersizliğini gidermek,
- Üretimi artırmak
- İstihdam yaratmak
- Geri kalmış ülkelerdeki düşük çevre standardı,ucuz emek taşıma giderlerini minimuma indirmek,vergi indirimleri ve muafiyetlerinden faydalanmak,
- Hammaddeyi ucuz kullanmak
- Döviz rezervlerini artırmak gibi nedenlerle dolayı ülke ekonomisi için faydalı olduğu düşünülmekteydi. Günümüzde bu nedenlere:
- Ülke içinde firmalar arasındaki rekabeti artırarak uygun bir rekabet ortamı oluşturmak,
- Gelen yeni yatırımların ülkeye yeni yönetim şekilleri,üretim ve pazarlama yöntemleri ve teknoloji getirmesi,

- Dünya ekonomisinde sözü geçen, sermaye ihraç eden ülkelerin siyasi ve ekonomik alanlarında destek olmalarını sağlamak,
- Ülke dışındaki pazarlara açılmak,
- Çevreyi koruma standartlarını yüksek olduğu gelişmiş ülkelerin, bu standartların daha düşük olduğu geri kalmış ülkelere yönelmek istemeleri,
- Yabancı yatırımla, ülke içinde var olan işgücünün beşeri sermayesini arttırarak, kaliteli emek oluşturmak gibi nedenler eklenmiştir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları geri kalmış ülkeler için teknoloji transferi ve bilgi birikimi açısından oldukça önemli bir kanaldır (Balasubramanyam ve Mahambare, 2003:46).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik düzenlemeler ve yenilikler, yatırım ortamının sağlanması için tek başına yeterli değildir. Uygun şartların etkin bir şekilde reklamı yapılarak tanıtımı sağlanmalı yatırımları teşvik konusunda diğer ülkelerle rekabet edebilecek düzeye erişilmesi sağlanmalı, mevcut durumda bulunan sorunlar doğru tespit edilmeli, bu sorunların tespiti ve uluslar arası standartlara ulaşılması için gerekli şartların oluşması için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmalıdır (DPT, 2000:25).

Günümüz dünyasında yabancı sermaye yatırım yapacağı ülkenin, yatırım yapmadan önce yatırım belirleyicilerini incelerler. Bu belirleyicilerle ilgili analizi UNCTAD 1998 yılı Dünya Yatırım raporunda belirtmiştir. Tablo'1 de bu belirleyiciler, yatırım ortamına ilişkin faktörler, ekonomik faktörlerde kendi içinde ayrı başlıklar halinde sıralanarak belirtilmiştir.

Tablo 1 : Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyiciler	
I.Politik Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, • Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, • Vergi politikası, • Ticaret politikası, ticaret politikası ve DYS yatırımlarının tutarlılığı, • Özelleştirme politikası, • Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve şirket satın alma ve birleşme politikaları), • Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları. 	
II.Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.) • Yatırım teşvikleri • Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb) • Yatırım sonrası hizmetler • (Yaşam kalitesi vb.) sosyal etkenler 	
III.Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. • Piyasanın büyümesi. • Bölgesel ve global piyasalara giriş imkanları. • Tüketici tercihleri. • Piyasaların yapısı.
	Kaynağa/stratejik varlığa yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Hammaddeler • Düşük ücretli vasıfsız işgücü • Vasıflı işgücü • Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) • AR-GE • Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar vb.)
	Etkinliğe yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği • Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar,) • Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: Bekir Gövdere,"Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği", **Dış ticaret dergisi**, Sayı 28, Nisan 2003.

Günümüzde yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için ülkeler artık ciddi bir rekabet ortamı içindedir. Yatırımcılar ise tablo 1’de de belirtildiği gibi makroekonomik ve siyasi istikrar yanı sıra, uygun yatırım koşullarının, yaratılması ve tedarik imkânları zenginliği gibi faktörler yatırım yapılacak ülkenin zenginliği konusunda önem arz etmektedir. Bu yüzden pek çok ülke yatırımcıya en cazip koşulları sunarak yatırımcıyı teşvik etmektedir.

UNCTAD'ın 2002 Dünya Yatırım Raporu'nda yabancı sermaye yatırımların yaparken hangi faktörlere dikkat ettiğini aşağıdaki maddeler halinde belirtmiştir (Arıman,2003:21):

- AB, NAFTA gibi kilit pazarlara giriş imkanına,
- Rekabet edebilir ücretler ve kalifiye işgücüne,
- Yüksek kalitede altyapı ve lojistik imkânlarına,
- Yoğun endüstri bölgelerine,
- Şirketlerin uluslar arası üretim sistemleri açısından elverişli bir konuma sahip olup olmamasına,
- Etkin bürokrasi gibi faktörlere dikkat ederler.

Bu faktörlerin hepsini yerine getirebilen sayısı çok fazla değildir. Türkiye yüksek kaliteli altyapı ve lojistik imkanları gibi eksik olduğu için çaba sarf etmesi faktörleri uygun hale getirerek yabancı yatırımcı için cazip ülke haline gelmek gerekmektedir.

Dünya Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu bir yan kuruluşu olarak kurulmuş olan Yabancı Yatırım Danışmanlık Servisi, geri kalmış ülkelerde yatırım ortamının iyileştirilmesi için yatırım politikası ve promosyonu, idari sadeleştirme ve sektörel yatırım ortamı konularında yürütülen proje ve çalışmalara destek sağlamaktır. Yıllar itibariyle yabancı yatırım danışmanlık servisinin destek sağladığı projelerin sayısında görülen artış, ülkelerin yatırım ortamını iyileştirme alanındaki yaygınlık kazanan ilgilerini yansıtmaktadır. 2004 yılında 60 olan yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik proje sayısı, 2008 yılında 108'e ulaşmıştır (HM, 2009:72).

Türkiye'de dünyadaki eğilime paralel yatırım ortamını iyileştirme çalışmalarına 2001 yılında başlamış bu çalışmalar 2008 yılında da devam etmiştir. 30 Ocak 2008 tarihli

yatırım ortamını iyileştirme çalışmaları koordinasyon kurulu toplantısında “Türkiye’deki ARGE yatırımlarını arttırabilmesine yönelik tedbirlerin belirlenmesi ve uygulanması” amacıyla TUBİTAK başkanlığında ARGE Teknik Komitesinin kurulmasına karar verilmiş Teknik Komite, yatırım ortamının ARGE yatırımları açısından daha cazip hale getirilebilmesi için çalışmalarına başlamıştır. Yatırım ortamını iyileştirme koordinasyon kurulu teknik komite eylem planları çerçevesinde 2008 yılında yürütülen faaliyetler ve ilgili kurumlar tarafından, yatırım ortamı ile ilgili çeşitli alanlarda yürütülen çalışmalar sonucunda ilerlemeler, aşağıda kısaca özetlenmiştir (HM, 2009:74-76):

- ARGE faaliyetlerinin ve yenilikçiliğinin yaygınlaştırılmasına yönelik destek unsurlarını kapsayan “5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun”,12 mart 2008 tarihinde resmi gazetede yayımlanmış ve Nisan ayı başında yürürlüğe girmiştir.

- Fikri ve Sinaî Mülkiyet Hakları Koordinasyon Kurulunun kurulmasına ilişkin Başbakanlık Genelgesi 21 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

- İşgücünün üzerindeki idari ve mali yüklerin azaltılması ve işgücü piyasasının esnekliğinin arttırılmasını amaçlayan “istihdam paketi”, 26 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

- Eğitim-istihdam ilişkisinin sağlanması, iş gücünün niteliklerinin iş piyasasının gereksinimlerine uygun hale getirilmesi için İş Gücü Piyasası Anket Formu oluşturulması çalışmaları tamamlanmış araştırmaya ilişkin sonuç raporu kamuoyuna duyurulmuştur.

- Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı’nın orta vadeli stratejik hedefleri, 28 Kasım 2008 tarihinde gerçekleştirilen danışma kurulu toplantısı sonrasında nihai hale getirilmiştir.

Yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda elde edilen bilgi birikimi ve tecrübenin yatırım ortamının iyileştirilmesi alanında çalışma yapan ülkelerle ikili işbirliği içerisinde “Türkiye Tecrübe Paylaşım Programı“ hazırlanmıştır. Hazırlanan program kapsamında, 5 Kasım 2008 tarihinde Irak ve 6–7 Kasım 2008 tarihlerinde Kırgız heyetlerinin katılımı ile program gerçekleştirilmiştir (HM, 2009:74-76).

Bu raporda belirtilen gelişmelerden sonra dünyada geri kalmış ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi konusu programlarında yer veren uluslar arası organizasyonların ve programların neler olduğuna bakacak olursak isimleri aşağıdaki gibidir (DPT, 2000:13-14):

- OECD Teşkilatı(Ekonomi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı),
- UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Yatırım Konferansı),
- UNIDO (Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Teşkilatı),
- IFC (Uluslar arası Finans Kurumu),
- WTO (Dünya Ticaret Örgütü),
- ITC (Uluslararası Ticaret merkezi),
- Dünya Bankası,
- MIGA(Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı),
- FIAS (Yabancı Yatırım Danışmanlık Hizmetleri),
- AB Programları (EC-CDI ve EC-IIP),
- KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği),
- EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi),
- ECO (İktisadi İşbirliği Teşkilatı) gibi bölgesel kuruluşlar,

- OCIFT (Türkiye-Fransa Yatırım ve İşbirliğini Geliştirme Teşkilatı),
- DEG (Alman Yatırım ve Kalkınma Kuruluşu),
- İngiliz Yatırım Bürosu,
- WAIPA (Dünya Yatırım Ajansları Birliği).

Bu programların ve organizasyonların hepsiden ülkemiz için maksimum faydayı sağlayacak şekilde yararlanarak gelişmiş ülkelerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmeli ve ülkemizin ekonomik kalkınması için gerekli olan sermayeyi elde etmeliyiz.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile portföy yatırımları birbirine oldukça benzer özellik gösteren yatırım çeşididir. Ancak aralarında bazı farklar bulunmaktadır. Söz konusu farklar şu şekilde sıralanabilir;

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile portföy yatırımları arasındaki en önemli farklılık yönetim şekliyle ilgilidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımındaki yönetim şekli firmanın genel merkezinden yönetilir ya da genel merkezden gelen yöneticiler yönetimin üst kısmını oluşturur. Zaten doğrudan yatırım denmesindeki en önemli neden yabancı etkinliğinin ağır olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Bu durum ülkeler için bazen tehlike yaratabilir. Stratejik yerlere yapılan doğrudan yatırım, yatırım yapılan ülke yönetimi üzerinde siyasi kararlar alırken bir yaptırım söz konusu olabilir. Portföy yatırımlarında ise hisse senetleri satın alınarak elde edilen yönetimde oy kullanma hakkı doğrudan yönetime müdahale hakkını ifade etmemektedir (Şener, 2008:13)

- Bir diğer farklılık ise, doğrudan yatırımlarda yatırım yapan firma, ürün bilgisini, yönetim şeklini, Ar-Ge çalışmalarını, teknolojisini, markasını ve gerektiğinde nitelikli iş gücünü beraberinde getirirken, portföy yatırımlarında bunların hiçbirini yatırımcı getirmez (Şener,2008:14).

- Portföy yatırımları, doğrudan yatırımlara göre daha hareketli veya daha akışkandır. Portföy yatırımları kısa süreli dönemde maksimum gelir elde etmeyi amaçlar. Bu yüzden portföy yatırımları ülkelerin ekonomik ve siyasi durumlarına göre etkilenir. Siyasi ve ekonomik alanda istikrarın yakalandığı bir durumda oldukça fazla portföy yatırımı o ülkeye yapılabilir. Tabi bu durumun tam tersi söz konusu olduğunda çok fazla sermaye çıkışı olur. Doğrudan yatırımlarda ise uzun dönemli hedeflere göre yapılan yatırımlardır. Bu tip uzun dönemli yatırımların ülkeye gelmesi veya terk etmesi kısa sürede mümkün değildir. Diğer bir fark ise portföy yatırımlarında terk edilen ülkeye olumlu şartlar gerçekleştiğinde tekrar dönme imkanı daha kolay iken, doğrudan yatırımlarda böyle bir imkan daha zordur (Seyidoğlu, 2007:600).

- Nitelikleriyle ilgili farklılıklar da söz konusudur. Portföy yatırımlarında, bireyler, finansal kurumlar, kurumsal yatırımcılar yatırım yaparken, doğrudan yatırımlar çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır (Seyidoğlu, 2007:601).

Doğrudan yatırım ile portföy yatırımları arasındaki farkları yukarıdaki açıklamalardan sonra özetleyecek olursak, yatırım yönetimi ve denetimi, beraberindeki getirdikleri sermaye dışı faktörler, kısa veya uzun vadeli yatırım olması şekilleriyle farklılık vardır (TCMB, 2008:8).

1.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Türleri

Bu kısımda doğrudan yabancı sermaye yatırımları olan yatay ve dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ortak girişimler, yap-işlet-devret ve montaj sanayi başlıkları altında kısaca incelenecektir.

1.2.1.Yatay ve Dikey Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımların neden birden fazla ülkede yapıldığının sebeplerini araştıran yatırım türüdür. Yatırımcı tek bir yerde üretim

yaparak firmanın büyümesi sonucunda birim başına düşen üretim maliyetlerinin azalacağı veya bir başka ifadeyle ölçek ekonomisinden sağlanacak fayda ile, ticaret maliyetlerini oluşturan taşıma maliyetleri, gümrük tarifeleri, pazara olan uzaklık gibi maliyet unsurlarını karşılaştırır. Eğer ticaret maliyetleri, ölçek ekonomisinin sağladığı maliyet avantajından fazla ise yatırımcı pazara yakın olan ülkede veya kendi pazarını oluşturan ülkeye yatırım yapar. Bu yatırım şekline yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımı denir.

Yatırımın pazara yakın olarak yapılması yatırım tercihinin en önemli sebebidir. Bu yüzden ihracatın ikamesi olarak ta düşünülebilir. Bunun yanı sıra çok uluslu şirketlerin yatırım tercihleri, firmaya özgü yönetim anlayışı, coğrafi uzaklığa ve kültürel etkenlere göre de değişebilir (Horstmann ve Markusen, 1992:109–129).

Dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise, bir üretim sürecinde bir malın nihai mal olana kadar geçen sürede birden fazla ülkede üretime konu olması başka bir ifadeyle yatırımların üretim için birden fazla ülkeye yapılmasına denir. Bu yatırımların nedeni ise faktör farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Doğal kaynağın ucuzluğu, hammadde zenginliği, emeğin ucuz oluşu gibi nedenlerdir. Alman pazarına sunulacak bir otomobilin bileşenlerinin Almanya’da üretilip montajının ise emeğin bol olduğu Asya ülkelerinde yapılması dikey yatırımlara örnek olarak gösterilebilir. Bu tip yatırımlarda nitelikli iş gücünün bulunduğu ülkelerde araştırma ve geliştirme, üretim yönetimi gibi bölümler yer alırken montajın ise ucuz ve niteliksiz emeğin bol olduğu yerlerde yapılması tercih edilir. Diğer bir husus ise bazı ürünlerin pazarında taşıma maliyetleri yüksek olduğu için ürünün montajı, pazara yakın olan bir ülkede yapılabilir. Bu da dikey doğrudan yatırımlar yapılmasına etkindir (Shatz ve Venables, 2000:7).

1.2.2.Ortak Girişimler

Birçok uluslu şirket ile yerel şirketin sermayelerini birleştirerek veya başka bir ifadeyle üretim için gerekli olan makine, teçhizat, teknoloji, yönetim şekli ve ürün bilgisi gibi tüm varlıklarını ve becerilerini birleştirerek ana şirketten bağımsız üçüncü bir şirket kurmalarına ortak girişim denir. Dar anlamda ifade etmek istenirse şu şekilde açıklayabiliriz, iki veya daha fazla şirketin birleşerek üçüncü bir şirket kurmalarıdır. İki farklı ülkedeki şirketin üçüncü bir ülkede yatırım yapması, ülkede var olan yatırımı teşvik edecek ve tercih için etkili olan faktörlerin bulunması neticesinde yerel firmayla ortak bir girişimin kurulması ve hükümetlerin ortak olduğu yatırımlar gibi örnekleri gözlenebilmektedir (Aydoğuş, Kutlu ve Yıldırım, 2005:15).

Ortak girişimlerde sermaye sahibi olan ana şirketlerden her birinin payı % 89'u geçmeyecek, % 11'den de az olmayacak şekilde ifade edilir. Şirket % 90 veya üzeri bir oranda sermaye payına sahipse, tam mülkiyete sahip olup yan kuruluş olarak kabul edilir. Ortak girişimlerde yerel firmayla çok uluslu bir şirketin birleşmesine örnek Shell ile Turcas birleşmesi, iki gelişmiş şirket birleşmesine de General Motor ile Toyota arasında oluşturulan Nummi örnek olarak gösterilebilir (Ulaş, 2004:164).

Ortak girişimlere neden olan etmelere bakıldığında şirket fonksiyonuna bağlı nedenler şu şekilde sıralanabilir (Kayıhan, 2003:17-18).

- Sermaye kaynağı bulmak, kaynakların birleştirilmesi,
- Ar-Ge çalışmalarını birleştirmek,
- Ölçek ekonomisinden faydalanmak ve karı arttırmak,
- Teknoloji edinilmesi
- Sabit maliyetleri paylaşarak azaltmak,

- Diğer nedenler(uluslararası korumacı tedbirlerle başa çıkmak gibi).

Ortak girişimlerde pazara bağlı nedenler ise şu şekildedir

- Rasyonel davranarak rekabetle başa çıkmak,
- Yeni pazarlar bulma arayışı ve bu pazarlara minimum riskle girmek,
- Dış ülkedeki piyasalarda faaliyette bulunmak

1.2.3.Montaj Sanayi

Doğrudan yabancı sermaye yatırım şekillerinden bir tanesi de montaj sanayi yöntemidir. Merkez şirketten gelen temel nitelikteki parçalar üretimin son aşamasının gerçekleşeceği ülkede basit parçalarla birleştirilerek nihai mal süreci merkez ülke dışında bir ülkede gerçekleşmiş olur. Bu yatırım şekline montaj sanayi denir. Bu yatırım yöntemine, otomobilin motor parçaları gibi donanımlarını ana firmanın bulunduğu ülkenin dışındaki bir ülkedeki firmada yapılması örnek olarak gösterilebilir. Bu yatırımın yapılmasının iki önemli nedeni vardır. Birincisi pazara yakın olan yerde üretimin son aşamasını gerçekleştirerek taşıma maliyetlerini minimuma indirmektir. Çünkü otomotiv, makine gibi sektörlerde takma, kurma veya montaj sonucunda bu malların hacmi, ağırlığında meydana gelen büyüme ve ağırlığının artması taşıma maliyetlerini artmaktadır.

Geri kalmış ülkeler için bu şekilde gelen yatırımlar bazı endüstrilerin kuruluş aşamasının temelini oluşturacağı düşünülmektedir. Ayrıca ithalatın ikamesi olarak da düşünülen montaj sanayi sayesinde ithal edilen malların yerli mallarla ikame edileceği düşünüülerek döviz tasarrufu sağlanacağı beklenmektedir. Diğer bir beklenti ise geri kalmış ülkelerdeki en önemli sorunlardan biri olan işsizlik sorununa montaj sanayi yatırımları ile emek istihdam edilecek azda olsa işsizliğe çözüm teşkil edeceği ve montajı yapılan malların dış ülkelere satışıyla ihracatı artıracacağı beklenir (Seyidoğlu, 2007:611).

1.2.4.Yap-İşlet-Devret Modeli

Geri kalmış ülkelerde üretim faktörlerinden birisi olan sermaye ya yoktur ya da az bulunur. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesine ulaşması için gerekli olan yatırımlardan birisi de alt yapı yatırımlarıdır. Temel alt yapı yatırımları ciddi bir finansman kaynağı gerektirir. Bu kaynağı ülkenin kendi kaynaklarından karşılaması ülke ekonomisi için sıkıntı yaratabilir veya zaten mevcut kaynaklarla bunu karşılamak mümkün olmaz. Bu yüzden dış finansmana ihtiyaç duyulur. Modelin ortaya çıkış nedeninin temelini bu argüman oluşturur.

Yap-işlet-devret modelinin tanımını ise şu şekilde yapılabilir. Bir ülkedeki temel alt yapı yatırımlarını özel bir firma tarafından yapılması ya da finansmanının sağlanarak gerçekleştirilmesidir. Devlet tarafından belirlenen süre içerisinde işletilmesi bu süre içerisinde üretmiş olduğu mal ya da hizmetin devlet tarafından alınacağı teminatının verilmesi ve sürenin sonunda işletmekte olduğu tesisin bakım, onarımı yapılmış olarak faaliyette bulunacak şekilde kamuya bırakmasına denir.

Bu modelin ülkemizde uygulanması Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı'nın son döneminde yabancılara verilen imtiyaz sözleşmeleri benzer özellikler göstermektedir. Bunlara tünel işletmeleri, Haydarpaşa liman işletmesi gibi imtiyazlar örnek olarak gösterilebilir. Bu yöntem genellikle büyük çaplı elektrik santralleri, karayolları, baraj, hava alanları gibi yatırımlar için kullanılır. Ayrıca bu yöntem yatırım aşamasında kullanıldığı gibi bazen de işletme aşamasında özel kesimin teknoloji, yönetim bilgisi ve verimi arttıracak yöntemler için başvurulabilir olması ve aynı zamanda sadece yeni başlayacak yatırımlar için değil yenileme ve tamamlama yatırımları içinde kullanılan bir modeldir. En dikkat çekici özelliği dış kaynaklardan sağlanan finansmanın ülke için borç özelliği taşımamasıdır. Türkiye'de yap-işlet-devret modeline örnek verecek olursak Çukurova elektrik anonim şirketi, Atatürk ve Antalya Havalimanları yeni dış hatlar terminal binaları model çerçevesinde yapılmıştır (İmre, 2001:8).

Ülkemizde enerji üretiminde dar boğaza girilmemesi için yıllık 4,5 milyar doları üretim, 1 milyar doları da iletim alanlarında olmak üzere toplam 5,5 milyar dolarlık enerji ihtiyacından doğan yatırım gerekliliği karşılanmak zorundadır. Bu yatırımı da ancak ülke dışındaki yabancı kaynaklardan finanse edilebilir. Bu nedenden dolayı geri kalmış ülkeler için doğrudan yabancı sermaye yatırımları yadsınamaz bir önem arz etmektedir (Onaner, 2000:3).

1.3.Çok Uluslu Şirketler

Çok uluslu şirket (ÇUŞ) konusuyla yakından ilişkili olan küreselleşme konusuna değinmek ÇUŞ'in daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1980'li yılların sonlarına doğru dünya genelinde bir liberalleşme sürecine girilmiş, merkez devletlerin etkisi güçlenerek ve genişleyerek ulus devletler oluşmaya başlamış ve toplumlar birbirine benzeme özelliği göstermesi küreselleşme kavramının temelini oluşturmasında etkili olmuştur. Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsüne göre küreselleşme bilim ve iletişimin, hizmetlerin, malların, teknolojinin, sermayenin, kültürün, her türlü yeniliğin, ideolojilerin hızlı ve sürekli bir biçimde ülke dışına akışı diye tanımlanmaktadır (Tağraf, 2008:26).

Küreselleşme, kavramının farklı tanımları söz konusudur. Bu kısımda bu tanımlar üzerinde durulacaktır.

Küreselleşme kavramı, dünya toplumlarının birbirine benzeme bunun neticesinde tek bir küresel kültürün oluşum süreci, bir diğer ifadeyle de toplumların kendi farklılıklarını tanımlama, ifade etme süreci olarak tanımlanmaktadır (İçli, 2001:163).

Küreselleşme, yatırım ve üretimin uluslararası alanda olması, üretilen malların dünyaya yayılması olarak tanımlanmaktadır.

Ülkelerin ahlaki ve kültürel değerlerinin tüm dünyaya yayılması ülkeler arasındaki farklılıkların en az şekilde olması adeta dünyanın küçük bir köy haline gelmesidir (Kocadoru, 2009:252-258).

Son çeyrek asırda ivme kazanan ve küreselleşme olarak adlandırılan bu sürecin ortaya çıkmasında etkili olan faktörler teknolojinin hızla gelişmesi, ve uluslararası ticaret ve finansal faaliyetlerde serbestleşmenin ivme kazanması, taşıma maliyetlerinin azalması ve ulaşım imkanlarının daha kolay olması, bilişim ve iletişim alanlarındaki gelişmeler önemli ölçüde etkili olmuştur (Şenses, 2004:13-54).

Ekonomik küreselleşme ise, uluslar arası ticaretin gelişmesi ve yatırımların artması olarak tanımlanabilir. Bunun sonucunda ÇUŞ'larda ve yatırım yaptıkları evsahibi ülkedeki firmalarda bazı farklılıklar meydana gelir. Örneğin teknoloji transfer maliyetleri düşer, marjinal maliyetler birbirine benzer. Ticari maliyetler yükselir, sabit maliyetler artar, ülkelerin büyüme hızı birbirine benzer, dünya'daki toplam talep artar (Markusen, 2002:32).

Sermaye hareketliliği neticesinde ekonominin küreselleşmesi beraberinde piyasa ekonomisinin gelişmesini, ekonomik örgütlenmelerin ivme kazanması, sermaye hareketlerinin maksimum düzeyde serbestliğini, dış ticaret hacmindeki genişlemeyi ve çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin gelişmesini ve yayılmasını beraberinde getirmiştir (Aktel, 2001:197).

Teknolojinin küreselleşmesi ise;

- Ulusal alanda üretilen teknolojinin ülke dışı alanlarda da kullanımı,
- Uluslararası teknolojik işbirlikleri ve
- Çok Uluslu Şirketlerin inovasyonu küresel bazda oluşturması unsurlarını içerir.

Bu kapsamda, ulusal alanda üretilen teknolojinin ülke dışı alanlarda da kullanımı, teknolojik ürünlerin ihracı, bilimsel ve teknik anlaşmalar ÇUŞ'in etkinliğiyle gerçekleşir. Çok

uluslu şirketlerde inovasyonun küreselleşmesi ise Ar-Ge faaliyetlerini geliştirmeleriyle gerçekleşir (Çelik, 2008:36-38).

Bunun yanı sıra küreselleşme sürecini hızlandıran çevresel faktörlerde söz konusudur. Bu faktörleri şu şekilde sıralanabilir (Tağraf, 2002:39-45).

- Ülkelerdeki talep çeşitliliğinin birbirine benzer özellikler göstermesi,
- Ölçek ekonomisi ve maliyet unsurları,
- Ülkelerin uyguladığı politikaların rolü,
- Dünya'daki faktör maliyetlerinde meydana gelen değişim,
- Taşıma ve iletişim maliyetlerindeki azalma.

Dünya ticaretindeki gelişmeyle beraber ekonomi alanındaki küreselleşme de ivme kazanmıştır. 1950 yılında 380 milyar dolar olan dünya ticaret hacmi 1997 yılında 5,86 trilyon dolara çıktı. 1989 ve 1997 yılları arasındaki dönemde dünya ticaretindeki artış yaklaşık % 5,3 düzeyine çıktı ve dünyadaki yabancı yatırımlar yılda ortalama %11,5 artış oranına ulaştı (Kökocak, 2007:38).

Küreselleşmeyle birlikte ekonomik entegrasyonun ortaya çıkması sonucu temel anahtar niteliğinde olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla birlikte sınır ötesi sermaye hareketlerinde önemli artışlar yaşanır. Küreselleşme süreciyle beraber bir ülkede ÇUŞ' ların talep edilmesinin temel amaçları piyasanın yeniden düzenlenmesi, teknolojik yenilikler, rekabet ortamının yaygınlaşması, piyasanın çeşitlendirilmesi ve daha ucuz iletişim gibi etkileri sağlamasından dolayıdır (OECD, 2008:20). Çok Uluslu Şirketlerin küresel etkinliklerinin neticesinde, ekonomilerin bütünleşmesinin ve ülkelerarası ekonomik ilişkilerin yaygınlaşması ve artması sonucunu doğurur (Çoban, 2004:4).

Çok Uluslu Şirket kavramı ise, birden fazla ülkede mülkiyeti kısmen veya tamamen kendisine ait olarak faaliyette bulunan, şirketin birimleri arasında birbirine uyumlu bir strateji izleyen değişik ülkelerde şubeleri ve kuruluşları olan bulunan işletmelere denir. Çok uluslu şirketlerin gelişmesinde önceleri hammadde zenginliği önemliken günümüzde küresel rekabetin artması ve pazar payı önem arz etmektedir (Gülşen, 2004:148).

Birden fazla ülkede faaliyet gösteren çok uluslu şirketler tek bir ülkede faaliyet gösteren firmalara göre daha fazla maliyete katlanmak durumundadırlar. Bu yüzden çok uluslu şirketler aradaki bu maliyet fazlalığını dengelemek için ölçek ekonomisine ve ileri teknoloji gibi üstünlüklere sahip olması gerekmektedir (Yücel ve Akbay,2008).

ÇUŞ 'in ortak özellikleri en az iki farklı ülkede faaliyet göstermeleri, denetimin merkezden olması, farklı ülkelerde küçük işletmelerin işleyişini kontrol eden, şirketlerin bölümleri arasında ortak bir politika izleyen büyük şirketlerdir. ÇUŞ 'in XIX. Yüzyılın ilk yarısından sonra ortaya çıktıkları ve ikinci Dünya Savaşı'na kadar kurumsallaştıkları görüşü kesin olmamasına karşın geniş bir kabul görmektedir. ÇUŞ'ler ilk olarak Avrupa'da daha sonra da ABD şirketlerinin bazıları farklı ülkelerde küçük işletmeler şeklinde görülmeye başlanmışlardır. Günümüzde de Japonya, Brezilya, Güney Kore şirketlerinin birden fazla ülkede faaliyette bulunduğu görülmektedir. Çok uluslu şirketleri yatırım yapmaya iten neden kendi olumsuz şartlar, hammadde kaynağının olmaması, iç piyasanın yetersizliği, sahip olduğu mevcut pazar durumunu koruma endişesi maliyetlerin yüksek olması, emeğin ucuz olmaması ve vergi maliyet unsurlarından dolayı yatırım yapılacak ülkenin yatırım çekici özelliğinin olması yani bir anlamda da cazibe merkezi olması, emeğin ucuz olması, geniş bir pazara ve hammaddeye sahip olmak gibi nedenlerdir (Tokol, 2001:63).

ÇUŞ'ların ortaya çıkma sürecinde uluslararası üretimin yerelleşmesi, organizasyon ve sermaye yapısının, politik ve sosyal olayların değişmesi etkili olmuştur. ÇUŞ'ların yaygınlaşmasıyla beraberde Dünya'daki kaynak dağılımının yapısındaki değişiklik,

sınır ötesi üretim yapabilmek yeteneğinin ortaya çıkması ve şirketlerin yatırım stratejilerini değiştirme sonucunu oluşturmuştur (Cohen, 2007:44).

Çok uluslu şirketlerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmaları sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin bir göstergesidir. Çünkü 1980’li yıllarda genellikle geri kalmış ülkeler fazla sermaye çekebilmek için finansal sistemlerini ve dış ticaret yapılarını serbestleştirmişlerdir. Ayrıca geri kalmış ülkeler özellikle 1960 ve 1980 yılları arasında da izledikleri sanayileşme politikalarıyla birlikte, çok uluslu şirket adı verilen bu yabancı sermayeyi çekebilmek için önemli mevzuat düzenlemelerine gitmişlerdir (Balkanlı, 2002:15). Bu durum gelişmiş ülkeler için de söz konusu olmaktadır.

Wilkins (2004), tarafından yapılan çalışmada ABD’nin bugünkü durumuna ulaşmasında rol oynayan etkenlerin varlığının başında ABD’de yer alan yabancı sermayeli şirketlerin ve girişimcilerin varlığı gelmektedir. Bu aynı zamanda endüstrilerin de uluslararası olmasını sağlamıştır (Wilkins, 2004:13).

Günümüzde de ülkelerin ÇUŞ’i kendi ülkelerine çekebilmek için girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bunlara örnek olarak UNCTAD’ın 2006 yılına ait Dünya Yatırım raporundaki Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerindeki yatırım politikalarına bakabiliriz(Uluslararası Yatırımcılar Derneği Raporu,2006).

- Endonezya: Özel bölgelerdeki DYY’ye 15 yıl vergi tatili
- Tayland: İlaç sektöründeki DYY’ye yeni teşvikler getirdi
- Kore: DYY ‘lar için onay süresini 30 günden 20 güne düşürdü ve yeni DYY yasası çıkardı (şeffaf, adil ve idari öngörülebilirlik).

Geri kalmış ülkeler çok uluslu şirketlere yaklaşımlarını şirketlerin politikalarına göre belirlemektedirler. Bu yüzden ÇUŞ ‘ler MAI (çok taraflı yatırım anlaşması)

antlaşmasıyla kendilerini güçlü bir hale getirerek ülkelerin kararlarını etkileme becerisine ulaşmışlardır (Dikkaya ve Özyakışır,2007).

OECD'ye üye ülkelerin 1995'ten beri çalışmalarını titizlikle yürüttükleri bir anlaşma olan MAI anlaşmasının amacı ve mantığı ülkeler arası sermaye hareketliliğini maksimum noktaya çıkarmak ve yatırımcı için risk teşkil eden faktörleri minimuma indirmektir. Daha net bir ifadeyle çok uluslu şirketlerin önündeki bütün engelleri kaldırmak ana hedefdir. MAI hükümlerinden bazılarına bakarsak bu düşünceyi daha net görülebilir.

- Çok uluslu şirketlerde mali transferler ve her türlü kar faktörü engelle karşılaşmadan gerçekleştirilecektir.

- Yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke, ÇUŞ' ten hiçbir şekilde, istihdam yaratmasını, ülke ihracatını artırmasını, teknoloji transferi gibi bir talepte bulunmayacaktır.

Bu maddeler doğrultusunda MAI' nın ÇUŞ'in yatırımlarını yaparken karşılaştığı engelleri ortadan kaldırmak için olduğu daha iyi gözlenmektedir (Özyakışır, 2007:75-83).

Çok uluslu şirketler yatırım yaptıkları ülkeye beraberinde sermaye, teknoloji, yönetim bilgisi, getirir bu süreç sonunda yerli firmalar kendilerini geliştirerek ihraç ürünlerinin çeşitlenmesini sağlayabilir. Çok uluslu şirketlerin zaten yatırım yaptıkları ülkeye en önemli katkıları ihracat gücünü arttırmalarıdır (Aktan ve Vural, 2006:34-36).

Tablo 2: Küresel Göstergeler ve Çok Uluslu şirketler

Cari Fiyatlar üzerinden Milyar ABD Doları	1990	2006	2007	2008
UDY Girişleri	207	1411	1979	1697
UDY Çıkışları	239	1323	2147	1858
UDY Stoku(iç)	1941	12470	15660	14909
Sınır-Ötesi B&S İşlemleri	112	1118	1031	673
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	22121	48925	55114	60780
Brüt Sabit Sermaye oluşumu	5099	10922	12399	13824
Mal ve Hizmet İhracatı (üretim Faktörleri hariç)	4414	14848	17321	19990
Çok Uluslu Şirketlerin Yabancı Bağlı kuruluşlarının				
Satışları	6026	25844	31764	30311
Brüt Katma Değerleri	1477	5049	6295	6020
Varlıkları	5938	55818	73457	69771
İhracatları	1498	4950	5775	6664
İstihdamı(Bin kişi)	24476	70003	80396	77386

Kaynak: YASED "Türkiye Sanayi Sektöründe Sermaye İSO 500", YASED yayınları 2009

Dünya'da yaklaşık 82.000 çok uluslu şirketin yaklaşık 810.000 yabancı bağlı kuruluşu bulunuyor. Bu kuruluşların toplam satışları dünya gayri safi hasılasının % 10'nundan fazlasını oluşturuyor. Küresel ihracatın üçte birini gerçekleştiriyor. Tablo 2'de de ihracat rakamlarına baktığımızda her yıl artan seyri görülmektedir (Dünya Yatırım Raporu, YASED, 2009).

Türkiye'de uluslararası sermayeli şirketlere bakılacak olursa 1968 yılından beri İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan ve toplam büyüklükleri Türkiye'nin sanayisinin % 50'sinden fazlasının teşkil eden şirketlerin bulunduğu İSO 500 listesinde 2008 yılında 148 adet uluslararası sermayeli şirket yer almaktadır. 148 uluslararası sermayeli şirketin 107 adedinin uluslararası sermaye oranı %50 ve üzerindedir. %100 uluslararası sermayeli şirket sayısı ise 44'tür.

Tablo 3: İSO 500 'deki Uluslararası Sermayeli Şirketlerin

	1995	2000	2006	2007	2008%
Üretimden satışlardaki payı	22,2	28,1	32,7	32,9	29,7
Toplam satışlardaki payı	24,5	28,5	41,0	40,6	35,7
Katma değerdeki payı	20,8	26,3	39,5	36,2	34,7
Dönem karındaki payı	30,8	60,8	37,0	34,8	35,0
İhracattaki payı	29,1	37,5	45,7	47,4	43,2
İstihdamdaki payı	14,6	19,2	28,4	28,9	30,2

Kaynak: YASED "Türkiye Sanayi Sektöründe Sermaye İSO 500", YASED yayınları 2009

Tablo 3'te uluslararası sermayeli şirketlerin son 3 yılda toplam satışlarına baktığımızda %35 ile %41 arasında, ihracattaki payı % 45,7 ile % 43,2 arasında istihdamdaki payı ise %28,4 ile %30,2 arasında değişmektedir.

Tablo 4: Üretimden satışlara göre ilk 10 uluslararası sermayeli şirket

Şirket	Üretimden Satışlar	Satış hasılatı (KDV hariç)	Dönem karı	İhracat	Ücretli Çalışanlar	Sermaye Dağılımı
	(Milyon TL)	(Milyon TL)	(Milyon\$)	(Milyon\$)	Adet	Uluslararası %
FORD OTOMOTİV	6.006	7.038	617	3.760	9.260	41,04
OYAK-RENAULT	4.711	4.965	152	3.269	6.817	51,00
TOFAŞ TÜRK	4.184	4.857	44	2.565	8.533	37,86
TOYATA	2.517	2.539	-	1.786	-	100,0
VESTEL	2.372	2.423	-49	1.405	3.905	51,59
UNİLEVER	2.092	2.610	324	66	2.094	99,98
MERCEDES-BENZ	1.754	3.143	319	1.040	4.570	84,99
İPRAGAZ A.Ş.	1.704	1.721	49	2	659	100,0
BSH EV ALETLERİ	1.597	2.148	106	594	3.664	97,84
PHILSA PHILIP MORRIS SABANCI	1.438	1.446	729	62	720	75

Kaynak: YASED "Türkiye Sanayi Sektöründe Sermaye İSO 500", YASED yayınları 2009

Tablo 4 incelendiğinde Ford otomotiv 6.006 milyon TL'lik üretimden satışla ilk sırada yer almaktadır. Toyota ve İpragaz A.Ş. ise %100 sermaye dağılımına sahiptir. Aynı zamanda İpragaz A.Ş. 2 milyon \$ 'lık rakamla en düşük ihracat yapan firmadır. Bu sonuçtan İpragaz'ın ürünlerini talep eden tüketicilerin büyük kısmını yerli tüketicilerden oluşturduğunu

söyleyebilir ve netice olarak ta yapılan yatırımlar o ülkenin ihracat rakamlarında kesinlikle büyük artışlar yaşatacağını söyleyemeyiz ancak ihracatın artacağı beklentisi vardır.

1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nedenlerini açıklayamaya yönelik birden fazla çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda yatırım yapan ülkeyi yatırım yapmaya iten nedenler ve yatırım yapılan ülkede bulunması gereken özellikler üzerinde durulur.

1.4.1. Hymer- Kindleberger Teorisi

Hymer –Kinleberg teorisinde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nedeni piyasalar arasındaki farklı yapıdan kaynaklanmaktadır. Farklılığın sebebi piyasalar arasındaki oligopolistik endüstriyel yapıdır. Yatırım yapan ülkeyi temsil eden firma, ev sahibi ülkedeki firmaya göre birtakım risklere ve dezavantaja sahiptir. Başarılı olabilmesi için ev sahibi ülkenin firmasından farklı bir takım üstünlüklere sahip olması gerekmektedir. Bu üstünlükleri Kindleberg şu şekilde açıklamıştır (Aklan,1997:21-36):

- Yatırım yapan ülkenin mal piyasalarında tam rekabet şartlarını bozan her türlü faaliyetler yatırımcı şirkete oligopolistik güç sağlayacaktır. Bu faaliyetlere, mal ve fiyat farklılaştırması, özel pazarlama ve reklâm yöntemleri örnek olarak gösterilebilir,
- Yatırımcı şirketlerin patent hakkını elinde bulundurdukları yeni teknolojileri, kolay sermaye elde etme imkanları, yöneticilerin bilgi ve yöntemleri gibi gelişmeler, faktör piyasalarında tam rekabetten uzaklaşılmasına neden olmaktadır,
- Yatay ve dikey birleşmeler yoluyla dışsal ekonomiler sağlanması,
- Yabancı piyasalara girişte devlet müdahalelerini minimuma indiren ve şirketlerin elde ettikleri gelirlerin(kar, lisans ücreti gibi) transferlerini kolaylaştıran ev sahibi ülkenin politikaları.

Yatırım yapılan ülke şirketlerine karşı belirtilen üstünlükler yabancı şirketleri yatırım yapmaya iten en önemli nedenlerdir. Bu avantajlardan yararlanarak karlarını en üst noktaya çıkarmak isteyeceklerdir. Yukarıda sıralanan üstünlüklerden sadece birini savunan modellerde söz konusudur. Bu modellerden bir tanesini R.E.Caves geliştirmiş, yatay birleşmeyle büyüyen şirketlerin en önemli oligopolistik üstünlüğünü şirketlerin ürün farklılaştırma becerileri ile açıklamıştır. Hymer'a göre şirketler bu becerilerinden elde edecekleri en büyük kazancı yatay birleşme yoluyla kurduğu üretim tesisleri ile sağlayacaklardır (Aklan, 1997:21-36).

1.4.2. Oligopolistik Tepki Teorisi

Knickerbocker tarafından ortaya atılan ve genellikle geri kalmış ülkelerde bulunan doğrudan yabancı yatırımların oligopolistik bir tepkinin sonucunda ortaya çıktığını öne süren bir teoridir. Bu teoriye göre herhangi bir ülkede pazar payını artırmak için rakip firmalar tarafından yapılan yatırıma karşılık oligopol durumdaki firmalar pazar paylarını kaybetme korkusuyla yatırım yapmayı isteyeceklerdir (Yapraklı,2006:23-48).

1.4.3. İçselleştirme Teorisi

P.J.Buckley ve M.Cason'un ileri sürdüğü ve J.H.Dunnig ve A.M.Rugman'ın da yaptığı katkılarla oluşan bu teori, birçok risk ve düzensizlikler barındıran yabancı piyasalara bu riskten korunma amacı firmaların doğrudan yabancı yatırım yaparak içselleştirme yolunu izlemelerine neden olmaktadır. İçselleştirmenin faydaları ise, ölçek ekonomilerinden faydalanma, pazar gücünün sağlanması, esnek fiyat politikası uygulayabilme becerisi gibi faydalar sağlamaktadır. Uluslararası alanda şirketlerin içselleştirmelerine bakılacak olursa (Öztürk, 2004:118):

- Yatay olarak birleşmiş çok uluslu şirketlerin patent, üretim bilgisi gibi şirketin kendisine ait olan üstünlükleri korumak için yaptıkları doğrudan yatırımlar,

- Yatay olarak birleşmiş çok uluslu şirketin bir malının (örneğin petrol) tüm üretim aşamalarını içermek için yaptıkları doğrudan yatırımlar,
- Riskin uluslararası alanda çeşitlendirilmesine ve yayılmasına dayanan yatırımlar olarak genellikle 3 değişik şekilde uygulanmaktadır.

1.4.4. Dunning'in OLI Paradigması

J.H.Dunning tarafından 1973 yılında ortaya konulan OLI paradigması ya da diğer adıyla elektrik paradigması doğrudan yabancı sermaye yatırım kuramını oluşturmaya yönelik bir yaklaşımdır. Dunning'in paradigmasına göre yabancı sermaye yatırımının gerçekleşmesi için firmaların üç önemli avantaja sahip olması gerekir. Bu avantajlar aynı zamanda paradigmanın ismi olan OLI'nin baş harflerini oluşturmaktadır (Şimşek ve Behdioğlu, 2006:47-63).

Bu avantajlardan ilki, yatırım yapacak firmanın ev sahibi ülkedeki firmalardan kendine özgü olan, yeni teknoloji, patent, yönetim ve pazarlama gibi üretim avantajlarına sahip olmasıdır. İkincisi yatırım yapılan ülkedeki hammadde tedarikinin kolay ve emeğin ucuz olması, vergi indirimleri gibi yatırımı teşvik edici özelliklerdir. Üçüncü avantaj ise, yukarıda değinilen içselleştirmenin faydalarını transfer etmesinden dolayı ortaya çıkan içselleştirme avantajlardır. Firma bu avantajların bulunup bulunmamasına göre yatırım kararı alır (Şener, 2008:37). Bilgiye dayalı sermaye, çok uluslu şirketler tarafından yabancı sermaye yatırımıyla uluslararası alanda transfer edilir. Fakat bu bilginin paylaşılmaması için yatırım yapılan ülkede bu fikri ve sınai mülkiyet haklarını koruyucu yasalarla bu korunur. Firmanın sahip olduğu bu bilginin korunması ve birden fazla merkezde kullanılması maliyetleri minimuma indirme yolunda önemli bir etki teşkil etmektedir. Bu şekilde firma için gerekli olan bilgi ve teknoloji üretimi, araştırma ve geliştirme maliyetleri firma başına düşecektir. OLI paradigmasında asıl amaç çok uluslu şirketlerin kar sağlaması ve etkin bir yapıya

kavuşmasıdır. Ülkelerin menfaatini göz önünde bulundurmak gibi bir durum söz konusu değildir (Ertürk, 2001:85-86).

1.4.5. Ürün Dönemleri Teorisi

Ürün devreleri teorisi olarak da ifade edilen teori, 1966 yılında Vernon tarafından öne sürülmüştür. Bu modelde Vernon bir ürünü, Yeni ürün dönemi, olgunlaşmış ürün dönemi ve standartlaşmış ürün dönemi olarak sınıflandırmaktadır (Apan, 2006;8).

Üretimin ilk dönemi olan yenilik aşamasında, yeni ürünün gelişme evresinden sonra firma monopolcü bir güce sahip olur. Genellikle de iç piyasaya yönelik üretim yapmaktadır. Üretimin olgunlaşması aşamasında ise ürünle ilgili bilgiler rakip firmalar tarafından da bilinmektedir. Bunun sonucunda da ürünü üreten firma sayısı artmıştır. Ürünü ilk üreten firmanın ise monopolcü gücü zayıflamaya başlamış ve karı azalmıştır. Artık diğer firmalarla rekabet ortamı içerisine girmiştir. Eski monopolcü gücü ile kar seviyesini tekrar yakalamak için maliyetleri minimum düzeyine indirmek germektedir. Bu nedenlerden dolayı, emeğin ucuz, hammadde tedarikinin kolay olması gibi yatırımı teşvik edici özellikler nedeniyle doğrudan yatırım yapmak cazip hale gelmektedir (Aklan, 1997:21-36).

1.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makro Ekonomik Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülke ekonomileri üzerinde hem yatırımı yapan hem de yatırımın yapıldığı ülke ekonomileri üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Doğrudan yabancı yatırımların büyüme etkisi, istihdam etkisi, teknoloji transferine ve yönetim bilgisine etkisi bunlardan bazılarıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisi üzerindeki etkisi ülkelerin kültürel, siyasi ve fiziki yapılarından dolayı farklı şekillerde etkilenmeyle sonuçlanabilmektedir.

Sjöltolm (1999), tarafından yapılan çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Avustralya, Kanada, Meksika'da pozitif bir etki oluşturmuştur. Buna karşın Fas

ve Venezuela'da negatif bir etki göstermiştir. Bu çalışmada da görüldüğü gibi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkeler üzerindeki etkileri teknolojik ve ekonomik değişkenlere bağlı olarak da değişmektedir (Sjöholm, 1999:54).

1.5.1. Teknoloji Transferi ve Yönetim Bilgisi Etkisi

Üretimde verimliliği arttıran her şey teknolojidir. Bir başka ifadeyle, var olan bir malın ya da hizmetin üretim ve pazarlama etkinliğini iyileştirme süreci, ortaya yeni bir mal çıkaran her türlü bilgi ve beceriye teknoloji denir. Bu bilgi üretimin her aşamasında, yönetim ve pazarlama alanlarında da olabilir (Seyidoğlu, 2007:665).

Kalkınmayı, ülke amaçları arasında ilk sırada gösteren geri kalmış ülkeler yeterli fiziki ve beşeri sermayeye sahip değildir. Gelişmiş ülkelerden var olan ve denenmiş genellikle de eski teknolojileri transfer etmelerine ve bir başka neden olarak ülkelerin gereksinim duydukları teknoloji ihtiyacını karşılayabilmek için, ülkelerarası rekabette diğer ülkelerle var olan teknoloji açığını kapatmak maksadıyla başka ülkelerden ülkelerine teknoloji aktarmalarına denir. Bazen gelişmiş ülkeler arasında da teknoloji transferi söz konusu olabilmektedir. Uluslararası teknoloji transferinde dört aşama söz konusudur (Karacasulu, 2001:1-5):

- Benimseme
- Uyarlama
- Geliştirme
- Yayma

İlk olarak benimseme süreci gerçekleşir, bu süreç gerek duyulan ve firmanın şartlarına uygun olan teknolojinin seçilmesiyle başlar. Uyarlama ise teknolojiyi kendi şartlarına göre firmanın uyarlamasıdır. Bu sürecin asılı sebebi, teknolojinin insanların ihtiyacı sonucunda üretilmesi ve genellikle de gelişmiş ülkeler tarafından üretildiği için geri kalmış

lkeler ithal ettikleri teknolojiyi lke Şartlarına, ekonomik yapıya, hammadde kaynaklarına, coğrafi, kültürel yapıya ve firmanın durumuna göre teknolojinin transferi gerçekleŐtirilerek firma yapısına göre uyarlamak zorundadır. Çünkü gelişmiş ülkeler sermaye yoğun üretim yaparken geri kalmış ülkeler emek yoğun üretim yapmaktadır. Bir diğer aşama ise geliştirme aŐamasıdır. Transfer edilen teknoloji Ar-Ge çalıŐmalarıyla geliŐtirilmelidir. EĞer bu aşama gerçekleŐtirilmezse kullanılan teknoloji belli bir süre sonra eskimiŐ olacak ve tekrar yeni teknoloji ithal etme durumuyla karşı karŐıya kalmacaktır. Bu sürecin sonunda yeniden bir maliyet oluŐturmaması için geliŐtirmeye yönelik çalışmalarda bulunulmalıdır. Teknolojiyi geliŐtirmek veya yeni teknoloji için bilgi birikimi önemlidir. Bu nedenle Ar-Ge faaliyetlerine ağırlık vermek gerekir. Son aşama ise geliŐtirilen teknolojinin yaygın bir Şekilde kullanımının sağlanmasıyla sektörler arası ve sektör içinde yaygınlaŐan teknoloji Ar-Ge çalışmalarını olumlu yönde etkileyecek ve yeni teknolojiler üretilmesi sağlanacaktır (Karacasulu,2001:1-5).

Teknoloji transferi çeşitli yöntemlerle yapılmaktadır. Bu yöntemler aşağıda sıralandığı gibidir (Karacasulu, 2005:15):

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımı
- Teknoloji transfer sözleşmeleri(lisans anlaşması, patent, know-how, ticari markalar satın alınmasıyla), yönetim sözleşmeleri anahtar teslim anlaşmalarıyla
- Makine-donanım
- Finansal kiralama
- Yabancı profesyonel yabancı işgücü alıŐtırma
- Serbest bölgeler
- Uluslararası taŐeronculuk
- Ar-Ge faaliyetleri

- Dolaylı teknoloji transferi(kamu bilgisi, eğitim, insan kaynakları).

Teknoloji transfer yöntemlerinden, doğrudan yabancı sermaye yatırımları geri kalmış ülkeler için en önemli transfer aracı olarak görülmektedir. Doğrudan yatırımlarla transfer yapılmasındaki en önemli neden gelişmiş teknolojilerin patent ve lisans anlaşmalarının ikamesi olarak daha ucuz bir yolla kendi aralarında ve yurt dışı kuruluşlarla ortak projeler oluşturarak elde edilmesini sağlayan bir yöntemdir. Doğrudan yatırım yoluyla gerçekleşen teknoloji transferinin ülke ekonomisine katkılarından birisi de ev sahibi ülkenin dışa bağımlılığını minimuma indirmek ve yönetim bilgisine ve beşeri sermayeye katkı sağlamaktır (Kar ve Tatlısöz, 2008:36).

Yatırım yapan yabancı sermayeli kuruluşlar teknolojik ve teknik bilgi ile beraber genellikle yönetici ve üst seviyedeki kalifiye elemanı da yatırım yapılan ülkeye getirmektedir. Geri kalmış ülkeler açısından bu da yatırımla gelen önemli faydalardandır. Ev sahibi ülkedeki firma yöneticileri, bilmedikleri veya eksik kaldıkları yönetim bilgisi, teknolojinin uyarlanması konusundaki bilgileri yabancı yatırımla gelen nitelikli işgücüyle ortak çalışarak öğrenebilirler. Diğer bir önemli husus teknolojinin transferinde sadece bilginin alınması değil, o bilginin kullanıldığı çevreye, makine, araç ve gereçlere uyum sağlaması kullanılan kişilerce benimsenmesi gerekmektedir. Bununla beraber doğrudan yatırımlar yöneticilik ve işletmecilik bilgisini de yaygınlaştırmaktadır (Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2006:46-59).

ÇUŞ'lar doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla ev sahibi ülke ekonomisine olumlu etkileri açısından incelendiğinde o ülkeye teknoloji getirip getirmediikleri ve Ar-Ge faaliyetlerinde bulunup bulunmadıklarıyla öne çıkarlar. Diğer taraftan hükümetlerin ÇUŞ'ların yatırımlarını desteklemesi ekonomiye etkileri ölçüsünde değişmektedir (Bitzer ve Görg, 2008:10).

1.5.2. Tasarruf ve Yatırım Etkisi

Geri kalmış ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşılaştıkları en önemli sorun tasarruf eksikliğidir. Yatırımların yapılması için ihtiyaç duydukları kaynak tasarruflardır. Tasarruf özel tasarruflar ve kamu tasarrufları olmak üzere ikiye ayrılır. Özel tasarruflar bireylerin yaptıkları tasarruflardır ve kişi başına gelirin düşük olmasından dolayı beklenen düzeyde değildir. Kamu tasarrufunda ise kamu tüketiminin, hızlı nüfus artışı, eğitim, sağlık gibi sosyal harcamalar ve savunma harcamalarından dolayı artması ve vergi gelirlerinin istenilen oranda artırılmamasından dolayı yeterli düzeye ulaşamamıştır. Geri kalmış ülkeler için bu tasarruf yatırım darboğazı belirttiğimiz nedenlerden ve kendi ülkelerindeki sermaye yetersizliğinden dolayı kendi kendilerine bu sorunu aşamaz hale gelmişlerdir (Kar, Kara ve Kaplan, 2004:24).

Tasarruf hacminin küçük olmasından dolayı geri kalmış ülkelerde adeta bir kısır döngü söz konusudur. Düşük olan bu tasarruf hacminden dolayı yatırım düzeyleri de düşüktür. Bunun neticesinde kişi başına düşen milli gelirden azdır. Bireylerin ancak temel düzeydeki ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda gelir elde etmeleri sonucunda tekrar tasarruf hacmi düşük olacaktır. Bu döngü geri kalmış ülkeler için kolay kırılmayan kısır bir döngü niteliğindedir. Bu kısır döngüden kurtularak geri kalmış ülkelerin kalkınma yolunda başarıya ulaşabilmeleri için tasarruf açığını ortadan kaldırmaları gerekmektedir. Çünkü kalkınma için gerekli olan yatırımları finanse etmesinden dolayı tasarruf açığı ülkenin kalkınmasının önündeki dar boğazlardan birisidir. Bunu aşmanın en güzel yolu da milli geliri artırmaktır (Karluk, 2001:97-115).

Milli gelirin artması da üretim olanaklarının genişlemesiyle mümkündür. Bu da her geçen yıl bir önceki seneye göre yatırımların artması demektir. Bu yatırımlarda ülke içindeki kaynaklardan finanse edilmediği için dış finansman kaynağına ihtiyaç duyulmaktadır. Gerekli olan bu kaynak dış borç yoluyla karşılanabilir. Ancak olası siyasi ve ekonomik

sorunlar göz önünde bulundurulduğunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla bu açığı kapatmak daha caziptir. Çünkü doğrudan yatırımlar sadece tasarruf açığını kapatmakla kalmayıp yatırımdan elde edilen geliri yeni yatırımların finansmanının da kullanabilir (Şen ve Karagöz, 2007:1063-1077).

Hale ve Long (2006), tarafından yapılan çalışmaya göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları yatırım yapılan ülkedeki firmaların kapasite kullanım oranları üzerinde pozitif yönlü bir etki oluşturmaktadır. Bu etki ev sahibi ülkedeki her firma için ayrı bir etki olarak dağılmaktadır. Bu etki en açık şekilde teknoloji transferiyle beraber ev sahibi ülkedeki firmaların üretiminde verimlilik artışı yaşanmaktadır (Hale ve Long, 2006:4).

Bu şekilde yabancı sermaye yatırımları ülkeye girişleriyle birlikte ülkedeki teknoloji ve yatırım açığını kapatarak ekonomik büyümeye katkı sağlar (Örnek, 2008:201).

1.5.3.Rekabet Etkisi

Rekabet, bireylerin temel hak ve özgürlüğü olan ticari hayata hiçbir engel olmadan katılma ve ekonomik seçimini özgürce yapma şeklinde tanımlanmaktadır (Arda, 2008:453).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülkede var olan sektörlere yapıldığında sektördeki firma sayısını artırarak ve sektörü daha rekabetçi bir düzeye ulaştırarak firmaların uluslararası piyasalarda rekabet edebilir hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Çünkü yabancı firmalar, yerli piyasaların yapısını etkileyerek rekabeti güçlendirmekte, rekabetin bu şekilde artması ise firmalar arası dinamik ve statik etkileri arttırarak tüketici refahına olumlu katkı sağlaması beklenmektedir (Çetintaş, 2001:1-23).

Girma, Görg ve Pisu (2008), tarafından yapılan çalışmada, ÇUŞ'ların yatırım yaptıkları ev sahibi ülkedeki yerli firmalardan daha verimli ve etkin olduğu görülmüştür. Gelişmiş ülkeler üzerinde yapılan çalışmada ÇUŞ'ların İngiltere'ye yaptıkları yatırımlarda

yerli firmaya göre yatırımı gerçekleştiren Amerikan şirketlerinin daha verimli olduğu görülmüştür. Bu durumun sonucunda artan rekabet düzeyi ile beraber ÇUŞ'lar gerçekleştirdikleri yatırımla beraber yerli firmaya örnek olarak onlarında gelişmesine katkı sağlar. Optimum rekabet düzeyinin gerçekleşmesiyle beraber diğer endüstrilerin de gelişmesi sağlanacaktır. Sonuç olarak ekonomik etkinlik gerçekleşecektir (Girma, Görg ve Pisu, 2008:323).

Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ile büyük boyutlu kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesinde ve kamu tekellerinin rekabete açılmasında önemli bir rol oynamıştır. Doğrudan yatırımlar, her çeşit rekabet ihlali ve haksız rekabete dayanan yöntemlerin oluşturduğu ilkel sermaye birikimi döneminin en kısa sürede aşılıarak adil rekabet ortamına geçiş süresini kısaltmıştır. İlkel sermaye birikimi ise mevcut ve meşru yollarla yeterli miktarda sağlanamayan sermaye birikimini hızlandıran küçük yaşta işçi çalıştırmak, vergi kaçırmak ve hileli şekilde ihale almak gibi adil rekabet ortamını bozacak her türlü yöntemi ifade etmektedir (Türkkan, 2009:1).

Yabancı sermaye yatırımlarıyla piyasaya giriş yapan bir firmanın beraberinde getirdiği bu rekabet, fiyatların düşmesi, reklâm, ürün çeşitlerinin artması ve piyasaya yeni ürünlerin sürülmesine neden olur. Bu durumda tüketici refahının artmasına yol açar. Fakat çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları piyasadaki yerli firmalar ve yabancı firmalar rekabet edici güce sahip değilse veya hiçbir firma o sektöre yatırım yapmamış ise, ürünün ithalat yoluyla talebi karşılama oranı düşük ise yatırım yapan çok uluslu şirket o piyasada oligopolcü gücü eline geçirerek tekel olabilir. Bunun neticesinde firma ürün çeşitlerinin kısıtlamaya giderek ve fiyatları yükselterek piyasanın etkinliğinin bozulmasına, sonuç olarak tüketici refahının azalmasına neden olabilir. Ayrıca çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları piyasanın ve sektörün üzerindeki etkileri giriş şekillerine bağlı olarak değişmektedir. Bu etkinin en belirginini yatırım yaptıkları piyasaların yoğunlaşma yapısını değiştirmektedir. Uzun ve orta

vadede firma katılımı ve durumu aşağıdaki maddelere bağlı olarak yoğunlaşmayı arttırabilir veya azaltabilir (Çetintaş, 2001:1-23):

- Çok uluslu şirketlerin işlemlerinin, yatırım yaptıkları piyasada bulunan yerli ve yabancı rakiplere göre genişliği ve büyüklüğü,
- Çok uluslu şirketlerin, ev sahibi ülkedeki yerli firmalara nazaran rekabetçi bir yapıya sahip olmaları ve yerli firmaların uzun vadede ayakta kalma mücadelesi ve yetenekleri üzerindeki tutumu,
- İthalatın etki ettiği rol,
- Ev sahibi ülkede faaliyette bulunan şirketlerin, çok uluslu şirketlerin girişlerine ve işlemlerine olan tepkisi,

Çok uluslu şirketlerin, faaliyetleri ile yoğunlaşma arasındaki ilişki ürün farklılaşmasının ve inovasyonun önem arz ettiği endüstrilerde çok güçlüdür. Buna karşın üretim kapasitesinin küçük ve ürün farklılaştırılmasının yaşanmadığı endüstriler yoğunlaşmanın en az yaşandığı endüstrilerdir. Bazı endüstrilerde, üretimdeki yoğunlaşma, ölçek ekonomilerinden dolayı üretim performansını arttırabilir, ancak üretim yoğunlaşması piyasa yoğunlaşmasına neden olursa, bu durum hakim durumun kötüye kullanılmasına ve tüketici refahının azalmasına yol açabilir (Çetintaş, 2001:1-23).

1.5.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyümeye Etkisi

İktisadi büyüme, ekonomi tam istihdam şartlarında iken ekonomiye yeni üretim faktörlerinin eklenmesi veya teknolojik gelişme neticesinde mevcut üretim kapasitesinin artmasına dayanan uzun ve orta vadeli üretim artışlarına denir (Berber, 2006:2). Başka bir ifade ise, belirlenen bir hedef için farklı açılardan ölçülebilen ve genellikle ekonomideki üretim kapasitesindeki artışı ölçmekte kullanılan kavramdır (Özakçaoğlu, 2009:3).

Geri kalmış ülkelerin, sağlıklı bir büyüme süreci yaşaması için önünde çeşitli engeller bulunmaktadır bu engeller (Tanrıku, 1983:15):

- Bilgi ve teknolojik alanda yetersizlik
- Yurtiçi tasarrufların yetersiz olması ve gerekli yatırımların beklenen seviyede gerçekleşmemesi
- Ödemeler dengesinde meydana gelen gelir gider oransızlığıdır.

Geniş anlamda veya dar anlamda ifade edilsin ekonomik büyüme önemli faktör yatırımdır. Belirttiğimiz nedenleri ortadan kaldırmak ve büyümenin gerçekleşmesinin önemli yollarından bir tanesi faktör yatırımlarını arttırmaktır. Bu da bir dönemden başka bir döneme net sermaye artışıdır. Bu yüzden ekonomik büyüme sermaye faktörüne göre geliştirilmiş ve tanımlanmıştır (Çetinkaya, 2004:240).

Doğrudan yatırımların ev sahibi ülke ekonomileri üzerindeki olumlu etkilerinden en temel etkisi milli gelir üzerindeki katkısıdır (Mucuk ve Demirsel,2009:366).

Doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalardan olan Borensztein(1998) yaptığı çalışmada 1970–1989 yılları arasında gelişmiş ülkelerin geri kalmış ülkelere yönelik yatırım girişlerini incelemiş doğrudan yabancı yatırımlarla büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır (Şen ve Karagöz, 2007:1070).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, geldikleri ülkede sermaye stokuna net ilavede bulunurlar. Elde edilen bu sermayeyle ev sahibi ülke kalkınma evresini için fon olarak kullanılabilir bu evreyi tamamlamış ise büyüme hızında artış sağlar (Şimşek ve Behdioğlu, 2006:52).

Sermaye, gelişmiş ülkelere geri kalmış ülkelere uzun dönem için gelir ve bu üretken sermayedir. Bu üretken sermaye geri kalmış ülkenin büyümesine olumlu yönde etkide

bulunur. Üretim faktörlerinden kıt olan sermayeyi canlandırarak büyümeye katkı sağlamaktadır (Uygur, 2001:17-34).

Geri kalmış ülkelerde dış faktörlerin etkisiz olduğu düşünüldüğünde ekonomik büyüme işgücü artışı ile sağlanabilir. Çünkü üretim faktörlerinden sadece emek bol, sermaye ve girişimci gibi faktörler yok veya kıttır. Diğer üretim faktörü olan doğal kaynak var olsa bile girişimci ve sermayenin olmamasından dolayı üretim sürecine dahil edilememektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ülkeye gelen sermaye ve beraberinde getirdiği teknoloji, icatlar, yeni üretim yöntemleri ve bilgi gibi faktörler büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla elde edilen bu bilginin üretim faktörü şekline dönüşmesi, ürünün veya hizmetin sürekli olarak iyileştirilmesi var olan bilgiyi yenileyerek ondan ürün ve hizmetler elde edilmesi ve yenilik şeklindedir. Bu şekilde elde edilen bilgi hangi düzeyde olursa olsun değişik sektörlerce kullanılarak ve işlenerek verim arttırılabilir. Bu yolla bilgi paylaşıldıkça artan bir özelliğe sahip olup büyümeye katkı sağlamaktadır (Savi, Kandemir ve Ulusoy,2008).

Doğrudan yatırımların en önemli özelliklerinden bir tanesi beraberinde teknoloji getirmesidir. Bu teknolojiyle doğrudan yatırımların üretimdeki sağladığı yenilikle beraber markalaşma ve ihracata yapacağı katkılarla doğrudan yatırımların büyümeye katkısı daha belirgin hale gelmektedir. Bu şekilde geri kalmış ülkelerdeki teknolojik yetersizlik, sermaye ve tasarruf eksiklikleri yabancı yatırımlarla giderilerek ekonomik büyüme hızı artmaktadır (Çinko, 2009:125).

Geri kalmış ülkelere doğrudan yatırımlarla beraber gelen yeni teknolojinin ev sahibi ülkenin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri şu şekildedir (Duman, 2004:336):

- Yeni ürün ve hizmetlerin üretimiyle beraber ülke üretimi artacak, bu da milli gelir de bir artış yaratacaktır.

- Reklâm, yeni pazarlama yöntemleri, organizasyon ve yönetim teknikleri ile ekonomik etkinlik artmaktadır.

Burada göz ardı etmemiz gereken konu doğrudan yatırımların büyüme üzerindeki etkisi gelişmiş ve geri kalmış ülkelere göre değişmektedir. Gelişmiş ülkeler kalkınma evresini tamamladığı için sadece büyüme üzerinde yoğunlaşacaklardır. Geri kalmış ülkeler içinse aynı durum söz konusu değildir. Öncelikli olarak kalkınacak sonra büyüme üzerine yoğunlaşacaklardır (Duman, 2004:337).

Ev sahibi ülkeye gelen bu doğrudan yatırımların ülkenin ekonomik büyümesine olumlu katkı sağlayabilmesi için ev sahibi ülkelerinde yatırıma uygun ve destekleyici ortam hazırlaması, yukarıda belirtildiği gibi en azından belli bir kalkınma düzeyine erişmiş olması gerekmektedir (Alagöz, Erdoğan ve Topallı, 2008:80).

Kısacası doğrudan yatırımlarla büyüme ilişkisi, yurtiçi tasarrufların ülke ekonomisi için fon kaynağı oluşturmada yetersiz olması durumunda, doğrudan yabancı yatırımlarla gelen sermayenin bu eksikliği gidermesiyle ve yabancı firmaların ev sahibi ülkede meydana çıkardıkları pozitif dışsallıklarla iktisadi büyümeye olan net katkıdır (Değer ve Emsen, 2006:23).

Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımların ekonomik büyümeye olan olumlu katkısı ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin politikalarında kendini göstermektedir (Tandırcıoğlu ve Özen, 2003:106).

1.5.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi

Doğrudan yabancı yatırım, hem yatırım yapılan ev sahibi ülkede hem de yatırım yapan ülkede istihdamı artırıcı veya başka bir ifadeyle iş imkânı yaratma konusunda olumlu etkide bulunur. Doğrudan yatırımla beraber firmanın üretim alanında ihtiyaç duyulan yöneticileri, kalifiye eleman kadrosunu kendi ülkesinden getirebilir diğer üretim için gerekli

olan vasıfsız veya vasıflı emeği de yatırım yaptığı ülkeden temin ederek hem kendi ülkesi hem de ev sahibi ülke iş imkânı oluşturmuş olur. Bu ise geri kalmış ülkeler için büyük sorun teşkil işsizlik problemi için belirli ölçülerde de olsa çözüm teşkil etmektedir. Yabancı yatırımın bu olumlu etkisi yatırımın yapılış şekline, kullanılan teknolojiye yatırımı yapan ülkeden, yatırımın yapıldığı ülke gibi faktörlere göre de farklılık göstermektedir. Yatırımın başarısı diğer yatırım yapacak ülke firmalarının ülkeye yatırımı konusundaki görüşünü etkileyeceği için önem arz etmektedir. Başarılı bir yatırım, farklı yatırımları da bu ülkeye çekerek istihdam imkanı konusunda teşvik edici bir konum almaktadır (Ülgen, 2005:41). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki potansiyel olumlu etkileri şu şekildedir (Karagöz, 2007:3):

- Net sermaye sağlar ve genişleyen sektörlerde yeni iş imkânları sağlar,
- Yerli firmalara göre daha fazla ücret verir ve daha yüksek verimlilik sağlar,
- İşsizliğin fazla görüldüğü bölgelerde yeni ve daha iyi iş imkânları sağlar,
- İleriye ve geriye doğru bağlantılar ve çarpım etkisi nedeniyle yerli ekonomide istihdam artışı sağlanabilir,
- Yerel firmalara yeni çalışma ve örgütlenme biçimleri kazandırır,
- Tedarikçi firmaların emek arzının daha yoğun olduğu yerlere firmalarını taşımaya yönlendirebilir,

İstihdam üzerindeki potansiyel olumsuz etkileri ise şu şekildedir (Karagöz, 2007:3):

- Şirket satın almaları ve birleşmeleri, rasyonelleşme ve iş kaybına sebebiyet verebilir,
- Kiralama ve reklâmda istenmeyen uygulamalara neden olabilir,
- Zaten yoğun olan yerleşim yerlerini daha da kalabalık bir hale getirip bölgelerarası dengesizliklere sebebiyet verebilir,
- İthalata dayanmak ya da var olan firmaların yerinden edilmesi iş kaybına sebebiyet verebilir,
- Yerel şirketlerin rekabet etmeleri ücret seviyesini indirebilir
- Çok uluslu şirketleri yatırımlarıyla yerel üretimi ikame eder ya da ithalata dayanırsa yerel firmaları yerinden edebilir ve bölgesel işsizliğe yol açabilir.

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülke ve yatırım yapan ülkedeki istihdam üzerindeki etkisi farklı olmaktadır. Bu yüzden ayrı incelemek konunun anlaşılması için daha iyi olacaktır.

1.5.5.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırım Yapılan Ülkelerde İstihdama Etkileri

Yabancı firmaların beraberinde getirdiği teknoloji, yeni yönetim anlayışı ve üretimle ilgili her türlü bilgi ev sahibi ülkedeki emeğin kendini geliştirmesi ve kalifiye eleman olma konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Gelişmiş ülkelere yapılan yatırımlarda var olan işletmelere satın almak yerine, yeni işletmeler açmak istihdam için olumlu etki sayılırken geri kalmış ülkelerde aynı işleme ek olarak üretim tekniği değiştirilerek istihdamda olumlu bir etki oluşturulabilir. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak, daha önce farklı birçok uluslu şirketin sermaye yoğun olarak üretim yaptığı bir firmayı satın alarak emek yoğun bir üretim tekniği anlayışıyla işgücü talep ihtiyacı doğacaktır. Ancak geri kalmış ülkelerde şu şekilde bir

sorunda yaşanabilmektedir. Yatırım sahibi firma beraberinde getirdiği teknolojiye geri kalmış ülkenin uyumu istihdamı etkilemektedir. Çünkü o teknolojinin kullanımı için gerekli bilgi ve donanım emeğin sahip olması gerekebilir. Gelişmiş veya geri kalmış ülke fark etmez bazen de çok uluslu şirketlerin yatırım amacı, müşteri memnuniyeti göz önüne alınarak şekillenmekte olan yatırımlarda, ürünlerin dağıtımının hızlı, kolay olması ve genellikle hizmet sektöründe bu tip yatırımlara rastlamak mümkündür. Çünkü bu sektörlerde emek yoğun olduğu için istihdam doğrudan etkilenmektedir (Cömert, 2000:6).

1.5.5.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırımı Yapan Ülkelerde İstihdama Etkileri

Çok uluslu şirketlerin yatırım yapılan ülkedeki istihdam üzerindeki etkisi daha net olsa da yatırımı yapan ülkedeki etkisi kesin bir şekilde ölçülememektedir. Bu konuyla ilgili görüş bildiren ABD sendikaları yabancı ülkelere yapılan yatırımla beraber sendika üyelerinin işlerini kaybetme riski olduğunun üzerinde durmakta, çok uluslu şirketlerin diğer ülkelere yatırım yaparak kendi ülkelerinde oluşturacakları iş imkânlarını diğer ülkelere kaydırarak ABD’de işsizliğe neden teşkil etmekle suçlamaktadırlar. Aynı durum Alman sendikacılar tarafından da belirtilmiş olup Alman otomobil üreticisi Volkswagen şirketinin bu nedenle dolayı ABD’de yatırım yapmasına karşı çıkmışlardır. ABD’de yatırım yapılmasının Almanya’da istihdamı olumsuz yönde etkileyeceğini öne sürmüşler bunun üzerine Volkswagen firması ABD’ye yatırım yapmayarak ABD’deki imalat piyasasındaki payını kaybetmiştir. Bunun tam karşıt görüşü ise işveren çevrelerce belirtilmiş ABD’de istihdam seviyesinin diğer ülkelere yapılan yatırımlar sebebiyle olumsuz yönde etkilenmeyip aksine olumlu sonuçlar doğurduğu belirtilmiştir. Bu görüşü destekler nitelikte ABD hükümet yandaşlarının inceleme sonuçlarına göre işçi sendikalarının ileri sürdükleri görüşleri çürütmekte ve işverenlerin iddialarını destekler niteliktedir. Yapılan geniş bir araştırma sonucunda ABD’nin yabancı sermaye yatırım politikasının sonuçta ABD istihdam seviyesini

olumlu yönde etkilediğini ve toplam istihdam seviyesi üzerinde yok denecek kadar az düzeyde ters etkiye sahip olduğu görülmüştür (Cömert, 2000:4).

1.5.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ödemeler Dengesine Etkisi

Ödemeler bilançosu bir ülkede yerleşik gerçek kişi, firma ya da kurumların yabancı ülkelerle yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistemli bir şekilde kayıt altında tutulmasına veya bir ülkenin belirli bir dönem içerisinde dış ülkelere sağladığı gelirlerle dış ülkelere yaptığı ödemelerin gösterildiği tablodur (Ünsal, 2007:72).

Bir başka ifadeyle bir ülkenin, yabancı ülkelerle sürdürdüğü ekonomik ilişkilerinin göstergesi olup en önemli kalemleri dış ticaret ve sermaye hareketleridir (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2009:7).

Nakit şeklinde ülkeye giren yabancı sermayenin ödemeler dengesine etkisi kısa sürede gözlemlenirken, doğrudan yatırım yoluyla ülkeye gelen yabancı sermayenin etkisi orta ve uzun vadede ancak gözlemlenebilmektedir. Geri kalmış ülkelerde ödemeler bilançosunda ciddi sıkıntılar yaşanmakta ve açıklar meydana gelmektedir. Bunun yanı sıra bu ülkelerin önemli dış borç ve faiz yükü içerisinde olmaları, dışa bağımlı sanayileşme çabaları, uluslararası piyasada rekabet ve fiyat koşulları gibi nedenlerle ödemeler bilançosu sorununun artmaktadır (Çinko, 2009:117-129).

Geri kalmış ülkelerdeki bu ödemeler bilançosu açıklarının kapatılmasında, ülke içinde yapılan tasarruflar yeterli düzeyde olmamaktadır. Var olan bu açıkları kapatmanın yollarından bir tanesi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekebilmektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ülkenin ithal ettiği ürünler üretilerek ithalata olan bağımlılık azalabilir. Ya da başka bir ifadeyle ithalatın alternatifi oluşturulmuş olur. Bu şekilde ödemeler dengesinin ithalat ile ilgili olan döviz ödemeleri yükünü azaltarak ve ülkede yatırımlarla beraber üretilen ürünlerin bir kısmını dış ülkelere yönlendirerek ihracatı olumlu

yönde etkilemesiyle ödemeler dengesinde etkisi olumlu olur. Kinleberger doğrudan yabancı yatırımların ödemeler dengesine olan etkisini iki şekilde gözlenebileceğini belirtmiştir. Birincisi yabancı doğrudan yatırımlarla beraber ülkenin döviz rezervlerinin arttırmak, ikincisi ise ev sahibi ülkeye yapılan yatırımlar ithalatın ikamesi şeklinde olup ithalatı kısıcı etkisi olup ve ihracatı pozitif yönde etkileyerek ödemeler dengesine yaptığı olumlu katkıdır. Yabancı yatırım sahibi yatırım yaptığı ülkede firması için gerekli olan tesisi kurma aşamasında tesis için gerekli olacak birçok girdiye ihtiyaç duyacak ve ihtiyacı olan bu girdileri de ev sahibi ülkedeki yerli üreticiden temin edecektir. Bu şekilde de ülkedeki döviz rezervini artırıcı bir etkiye neden olacaktır (Çinko, 2009:124).

Doğrudan yatırımlar ülkelerin ödemeler dengesine etkide bulunan bazen de olumsuz katkıda bulunabilir. Yabancı firma üretime başladığı andan itibaren, üretim için gerekli olan hammadde veya ara malı kendi ülkesinden ve diğer ülkelerden temin edebilir. Bu da ithalatı arttırıcı bir etki yaratır. Ayrıca dışarıdan getirdiği üretim faktörleri de ödemeler bilançosunun olumsuz etkilemektedir. Yabancı yatırımcı ev sahibi ülkede üretimini durdurduğu zaman getirmiş olduğu sermayeyi ülke dışına çıkararak ödemeler bilançosunu olumsuz etkileyebilir (Karluk, 2001:102).

Doğrudan yabancı yatırımların yatırımcı sahibinin ülkesinde de ödemeler bilançosu üzerinde etkileri söz konusudur. Yatırım sahibi ülke için sermaye çıkışına sebep olmakta ve çok uluslu şirketler merkez ülke dışındaki şubelerin elde ettiği gelirleri yeniden yatırımlara dönüştürülebilir. Bu şekilde yabancı sermayenin çıkışı ülke ödemeler dengesine borç olarak kaydedilirken ikinci durumda ise ödemeler dengesine kaydedilmez. Yatırımcılar yeni yatırımlar için fon kaynağını dış piyasalardan borçlanarak elde edebilir. Bu da borç alan yatırımcı ülkenin ödemeler dengesinde uzun vadeli bir sermaye girişi olarak yer almakta fakat bu dış borç için faiz ödemesi söz konusu ise sermaye girişinin olumlu etkisi azalmış olur.

Bunun yanı sıra doğrudan yabancı yatırımla elde edilen gelir ana ülkeye geri döndüğünde yatırımcı ülkenin ödemeler dengesine olumlu etki sağlar (Çinko, 2009:117-129).

Kısacası, yabancı sermayeli firmalar üretimde kullandıkları ara mal ve hammadde ithal ederek ve kazandıkları gelirleri kar transferi yoluyla ülke dışına çıkarmaktadırlar. Ödemeler bilânçosuna yaptıkları bu olumsuz etkinin yanı sıra yatırımlarla üretimdeki artışla beraber ev sahibi ülkenin ihracatında meydana gelen artışla beraber ithalatın ikamesi olabilme potansiyeliyle döviz kazandırıcı etki sağlayarak ödemeler bilânçosu üzerinde olumlu katkı sağlar.

1.5.7. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dış Ticarete Etkisi

Küreselleşme süreciyle birlikte coğrafi sınırlamalar da yavaş yavaş ortadan kalkmış ve ulaşım ve iletişimin gelişmesiyle daha kolay bir hal alan dış ticaretle birlikte doğrudan yatırımlar da ivme kazanmıştır (Duman, 2004:37).

Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacılar doğrudan yabancı yatırımlarla ülkenin ihracatı arasındaki ilişki üzerinde çalışmışlardır. Bu tercihin nedeni ise yatırımcı ülkelerin genellikle gelişmiş ülkelere meydana gelmesidir. İsveç merkezli çok uluslu şirketin yabancı bir ülkeye yaptığı yatırımlarla beraber İsveç'in yatırım yapılan sektördeki ihracatının arttığı tespit edilmiştir. Lipsey ve Weiss'in ABD için şirket düzeyinde yaptıkları bir araştırmada ABD merkezli çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları ülkelere ihracatları artmakta ve ihracatın tamamına yakın kısmı ev sahibi ülkedeki şube niteliğindeki firmalara yapılmakta ve ihracat kalemi özellikle makine ve imalat sanayideki firmaların hammadde ve ara mamul niteliğinde olmaktadır. Ev sahibi ülke üzerindeki etkileri ise şu şekildedir. Çok uluslu şirketlerin bazen yatırım nedeni doğal kaynak ihtiyacını karşılamaktır. Doğal kaynak bakımından zengin olan geri kalmış ülkeler ise bu doğal kaynağı etkin bir şekilde kullanmak için yeterli finans kaynağını doğrudan yatırımla

gerçekleştirir. Doğrudan yatırımla beraber ev sahibi ülkenin ihracatını arttırıcı yönde bir rol oynamaktadır. Ancak sermaye mallarının ithalini de arttırıcı bir etkiye neden olmaktadır. Bazen de doğrudan yatırımların ülkeye yatırım amacı ucuz işgücünden yararlanmak içindir.

Ev sahibi ülkede işgücü maliyetleri artmaya başladığında çok uluslu şirket çok uluslu şirket üretimin emek gücüne dayanan kısmını ucuz emeğe sahip başka bir ülkede gerçekleştirebilir. Bu şekilde ucuz işgücü arayan doğrudan yatırım sahipleri ev sahibi ülkenin dış ticaret hacmini arttırmakta ve ülkenin nihai ürün ihracatını ve ara mal ithalatını arttırmaktadır (Göver, 2005:14).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ihracatın artmasında rol oynamakla beraber ekonominin çeşitli sektörlere yayılmasına ve üretim çeşitliliğine de neden olmaktadır. Bu durumun sağlanabilmesi için ev sahibi firmaların dışa bağımlılığı artar (Chudnovsky ve Lopez, 2000:5).

Yukarı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğundan bahsedildi. Ancak bu ihracat gelirlerinin ekonomiye net bir katkı sağlaması için yapılan yatırımın dış ülkelere bağımlılığın fazla olmaması gerekmektedir (Büyüksalvarcı, 2007:70).

1.5.8. Diğer Olumlu etkiler

Sermaye eksikliği içinde bulunan, yatırım sermayesinde sıkıntı çeken geri kalmış ülkeler için ciddi önem taşıyan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülke ekonomilerinde değişik şekillerde olumlu etkilerde bulunurlar (Gökçen, 2002:3).

Doğrudan yabancı sermayenin bir ülkeye girmesi, o ülkenin üretim kapasitesini artırır (Çeken,2000:166).

Doğrudan yatırımlar, yatırım yapılan ülkede sosyal ve kültürel açıdan sahip olunan değerleri çağdaş ve olumlu yönde değiştirmektedir (Akdiş, 1988:61–90).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkileri etkinlik, dağılım ve egemenlik şeklinde de ifade edilmektedir. Doğrudan yatırımlar beraberinde getirdikleri maddi ve maddi olmayan varlıkla sermaye birikimi arttırır. Bu da diğer bir deyişle kaynak dağılımı etkinliğidir. Üretimleri arttırması sonucunda da üretim etkinliği, üretimin artmasına bağlı olarak emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynağın üretimden aldıkları payın, oranın olumlu yönde değişmesi doğrudan yatırımların dağılım etkisidir. Ev sahibi ülkede var olan kaynakların o ülkeye yatırım yapan çok uluslu şirketlerin de kullanmasıyla beraber yerel firmalar için kaynakların kullanım alanı sınırlanacak ve bağımlılık artacaktır. Bu olaya da doğrudan yatırımların bağımlılık etkisi denir. Doğrudan yabancı yatırımların beraber yatırım yapılan ülkedeki yerel firmaların üretimdeki verimliliğini arttıracığı beklenir. Çünkü yerel firmalar, yabancı firmaların pazarlama, üretim ve yönetim şekillerinde uyguladıkları taktikleri benzer yöntemlerle ve şekillerle kendi firmalarında da uygulamak isteyecekler buda verimin artmasına neden olacaktır. Bunun nedeni ise çok uluslu şirketlerin üretimdeki kullandıkları ileri teknoloji, kalifiyeli eleman, sahip oldukları ölçek ekonomisi sebebiyle verim oranlarının yüksek olmasıdır. Yerel firmalar ister bu şekilde yabancı yatırımcıyı örnek alarak onun stratejisini izlemeli ya da değişik yollarla verimini yükseltmelidir. Bunun nedeni yabancı sermayenin de sektöre girmesiyle beraber artması beklenen rekabete ayak uydurmak için ve piyasada ayakta kalmak için verimin artırılması zorunluluğudur. Verim kısaca üretimdeki çıktı miktarının girdi miktarına oranlanması şeklinde ifade edilir. Girdi miktarı sabit kalarak çıktı miktarını arttırabilme becerisi de denilebilir. Doğrudan yatırımların yerel firmalar üzerindeki bu verimlilik artışına neden olmalarına doğrudan yatırımların taşıma etkisi denir (Kula, 2003:143).

Etkili bir vergi politikasının uygulanabildiği bir ülkede ev sahibi ülke için doğrudan yatırım sahiplerinin elde ettiği kazançlardan alınan vergiler ciddi bir vergi kaynağı

olabilir. Daha yalın bir ifadeyle sağladığı doğrudan yabancı sermaye yatırımcısının sağladığı karlar üzerinden alınacak vergilerle vergi gelirini artırabilir (Dura, 2005:4).

Diğer bir olumlu etkinin ise ücretler de yaşanması beklenir. Emeğin üretimden aldığı pay olarak nitelendirilen ücretlerde, doğrudan yatırımların ülkeye girmesiyle beraber ücretlerin artması beklenir. Bu durumun birkaç nedeni vardır. Öncelikli olarak yabancı şirketler yerli firmalara göre daha yüksek ücret veriyor olabilir. Doğrudan yatırım yapan şirketler yatırım yaptıkları ülkede iyi karşılanmak için böyle bir yol seçebilirler. Yatırım yaparken beraberlerinde getirdikleri teknoloji, ürünle ilgili her türlü bilgi, yönetim bilgisi gibi şirkete özgü unsurları rakip firmaların öğrenmesini engellemek için yüksek ücret uygulamasıyla çalışanların işten ayrılmalarını asgari düzeyde tutma düşüncesi bu uygulamaya neden olabilir. Sektöre gelen yerli yatırımlarla emek talebinin artmasıyla beraber emek ücretleri yükselebilir(Arıkan, 2006:42).

1.5.9. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ev Sahibi Ülke Ekonomisi Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de vardır. Bu olumsuz etkiler, ülkelerin yabancı sermaye politikaları, kültürel farklılıklar, makro ekonomik verilerin değişik olması nedeniyle az da olsa ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Yabancı sermaye, geri kalmış ülkelerin kalkınması için gerekli olan sermayeyi temin etmesi açısından ciddi derecede önem arz etmektedir. Ancak ev sahibi ülke kalkınma dönemini aştıktan sonra ülkenin ekonomik büyümesine engel teşkil etmektedir. Doğrudan yatırımların büyümeyi etkilemesinin nedeni ise, kalkınmayla beraber gelişmekte olan yerli üretim faktörlerinin üretim içersindeki kullanım oranının değişmemesi ve düşük oranda kullanılması dolayısıyla bu durum yerel firmaların gelişmesine engel olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin kullandığı teknoloji sermaye yoğun, diğer bir ifadeyle emek tasarruf eden teknoloji kullanırlar. Geri kalmış ülkelere ise sermaye kıt emek boldur. Yerli firmalar bu

teknolojiyi olduğu gibi alıp kullanırlarsa ekonomide işsizlik meydana çıkar. Bu nedenle teknolojiyi kendi şartlarına göre uygun bir şekilde getirip kullanmak zorundadırlar tabi bu uygulamadaki başarı oranları yabancı firmalara göre düşüktür. Bu yüzden verim oranları düşük olmaktadır (Batmaz ve Özcan, 2008:23).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla gerçekleşen teknoloji transferinin ev sahibi ülkede bazı olumsuz etkileri de olmaktadır. ÇUŞ'ların yaptıkları yatırımla beraber ev sahibi ülkeye yeni teknoloji girişi sağlanmış olur. Bu teknolojiyle beraber ev sahibi ülkedeki firmaların kullandığı teknoloji eski hale gelmektedir. Diğer bir olumsuz etki ise ÇUŞ'ların ev sahibi ülkedeki kalifiye elemanı transfer ederler. Bu olayda yerli firmalar üzerinde negatif bir etki oluşturmaktadır (Moran, 2003:8).

Doğrudan yatırımların ülke ekonomisindeki diğer bazı olumsuz etkileri aşağıdaki gibidir (Seyidoğlu, 2007:618–619):

- Doğrudan yatırım yoluyla ülkeye gelen yabancı şirketler, ülkedeki ana sektörlere yatırım yaparak ülke ekonomisi üzerinde yabancı baskısı ve denetimi artabilir.
- Geri kalmış ülkelerde Ar-Ge faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Yatırım yapan çok uluslu şirketler Ar-Ge faaliyetlerini bu yüzden kendi ülkelerinde devam ettirirler ve yatırım yapılan ülkedeki yerli firmalar bu çalışmalara katılamazlar. Yerli firmalar yabancı firmalarla rekabet edebilmek için bazı teknolojileri kullanmak zorundadır. Bu teknolojileri de kendileri üretilmediği için dış ülkelere ithal etmek zorundadır. Bu da uzun dönemde beraberinde teknolojik bağımlılığı artırır.
- Yabancı yatırımcı tarifelerin ve vergilerin yüksek olduğu dönemlerde ürününün ihracı yerine başka ülkelere yatırım yapma yolunu seçer. Bu da vergi ve tarifelerden sağlanacak gelir kayıpları demektir.

- Yatırım yapılan ülkedeki ara mal ve hammadde kaynaklarını düşük fiyatlara satın alıp katma değerlerini arttırarak ülke ekonomisine kazandırmak yerine kendi ülkelerine kazandırırılar.

- Çok uluslu şirketlerin, büyük bir sermayeye sahip olması ileri teknoloji, ölçek ekonomisi gibi nedenlerle uluslararası piyasada rekabet etme gücü vardır. Buna karşın yerli firmaların ise bu avantajlara sahip olmaması kendilerine özgü bir yöneticilik anlayışı olmaması gibi nedenlerle dolayı yabancı firmaların yerli firmalara karşı haksız bir rekabet üstünlüğü vardır. Bu rekabetle baş edemeyen firma piyasadan çekilmek durumuyla karşılaşır. Bu da yabancı firmayı o sektörde tekel konumuna getirmektedir.

- Doğrudan yatırım sahibi firmalar, bir ülkenin piyasalarına girebilmek için yaptığı yatırımlardan sonraki yatırımları yerli ülkenin kaynaklarından borçlanarak gerçekleştirir. Bu da ülkenin iç faiz oranlarının yükselmesine ve ülkenin sahip olduğu tasarruflarla yerli firmalar yerine yabancı firmalara fon kaynağı oluşturulmuş olur.

- Yabancı firmalar üretim için gerekli olan hammaddeyi ya da ara malı yerli ülke kaynaklarından karşılamak yerine, kendi ülkelerinden veya başka ülkelerden ithalat yoluyla sağlarsa bu durum döviz giderlerini artırıcı etki doğurur.

- Çok uluslu şirketler yatırım yaptıkları ülkedeki kendi firmalarıyla uluslararası piyasada rekabet etmezler. O yüzden ana ülke kendi piyasalarına şubelerinin ürün ihraç etmesine izin vermez. Bu da yerli ülke için ihracatın kısıtlanması demektir.

- Bazen de yabancı doğrudan yatırım sahipleri yatırımlarını ev sahibi ülkede yeni bir tesis kurmak yerine var olan tesisi satın alarak gerçekleştirebilirler. Bu yatırımın ülke ekonomisine fayda sağlayıp sağlamayacağı çok belli değildir. Böyle bir yatırımın istihdam yaratma, teknolojik anlamda gelişme, ülke kalkınmasına katkıda bulunma gibi avantajları ortadan kaybolmaktadır.

- Ülkeler doğrudan yatırımcının fiyat uygulamasıyla bazen karşılaşabilirler.

Çok uluslu şirket ana ülkeden veya başka ülkeden satın aldığı ürüne yüksek fiyat, sattığı mala da çok düşük fiyat uygulayabilir. Bu şekilde karını ülke dışına transfer etmiş olur. Bunun sık yaşanmamasının sebebi ticarete konu olan ürünün piyasada olmaması ve firmanın kendine özgü, özel bir ürün üzerinden bu işlemi gerçekleştirmesidir.

Yukarıda belirtilen olumsuz etkiler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüklüğüyle orantılı şekilde değişir.

2.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

2.1. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının 1980-2002 Yılları

Arasındaki Gelişimi

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1980 yılına kadar beklenen düzeyde olmamıştır. Doğrudan yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için çıkarılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 1954'de yürürlüğe girmesine karşın, uygulama 1980'den sonra başlamıştır. (Alpar, 1992:210).

1980 yılı itibariyle ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımları yıllara göre tablo 5'de görülmektedir.

Tablo 5: Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye Milyon\$	Yatırım Belgelerinin Top. Yat. Tutarı (Milyar TL)	Yabancı Sermayeli Firma Sayısı (Kümülatif)(**)	Firmaların Toplam Sermayesi (Milyar TL Kümülatif)	Fili Giriş (Milyon \$)
1980	97,00	76,87	78	28.390	350
1981	337,51	72,16	109	47.400	141
1982	167,00	218,14	147	100.196	103
1983	102,74	199,22	166	100.196	87
1984	271,36	312,28	235	147.109	162
1985	234,49	1.668,16	408	254.775	158
1986	364,00	3.099,74	619	464.981	170
1987	655,24	3.179,53	836	707.164	239
1988	820,52	5.468,27	1.172	960.035	488
1989	10.511,94	9.507,35	1.525	1.597.103	855
1990	1.861,16	18.249,28	1.866	4.847.832	1.005
1991	1.967,26	15.893,98	2.123	7.943.775	1.041
1992	1.919,96	17.976,36	2.330	13.101.036	1.242
1993	2063,39	70.136,27	2.554	23.441.214	1.016
1994	1477,61	37.202,36	2.830	36.737.050	830
1995	2.938,32	328.447,82	3.161	62.449.964	1.127
1996	3.835,97	1.250.652,13	3.582	113.013.790	964
1997	1.678,21	624.461,10	4.068	235.971.182	1.032
1998	1.646,44	1.016.653,54	4.533	458.968.459	976
1999	1.699,57	1.599.520,36	4.950	823.560.554	817
2000	3.477,42	7.883.004,85	5.328	1.446.503	1.719
2001	2.725,28	2.568.750,00	5.841	3.063.464	3.288
2002	2.242,92	1.535.599,00	6.280	6.184.411	590
2003(*)	1.207,99	2.161.400,68	6.511	10.092.737	150(***)
Toplam	35.203.30	19.151.68	...	...	18.085

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, 4875 Sayılı Kanun'dan Önceki Bülten ve İstatistikler. (*)Haziran ayı itibariyle, (**)Birikimli (***)Ocak, Mayıs ayı itibariyle.

24 Ocak kararlarıyla birlikte Türkiye’de yabancı sermayeye yönelik yaklaşım büyük ölçüde değişmiş ve 6224 sayılı kanunun etkisini arttırmak için 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kararname ile birlikte ülkeye gelen yabancı sermaye miktarında artış yaşanmıştır (Karluk, 1983:134).

Tablo 5’e baktığımızda da ülkeye gelen yabancı sermayeli firma sayısının her geçen yıl bir önceki yıla göre arttığını söyleyebiliriz.

Türkiye ekonomisi açısından önemli bir yıl sayılan 1996 yılı ocak ayı itibariyle Türkiye’nin Avrupa Birliği ile imzaladığı gümrük birliği anlaşması yürürlüğe girmiştir. Genel kanı gümrük birliğiyle beraber doğrudan yabancı sermayenin artacağı yönündedir ama tablo 5’e baktığımızda 1996 yılı fiili girişi 964 milyon dolar olup, 1995 yılı giriş ise 1.127 milyon dolar olup 1996 yılında fiili giriş 63 milyon dolar azalmıştır (Kula, 2006:187). Tabi bu analizi yaparken 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ve etkileri de dikkate alınmaktadır.

2.2. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının 2003’den Günümüze Gelişimi

Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları yıllar itibariyle farklılık arz etmektedir. Bunun sebebi de ülkemize gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımı ÇUŞ’lerin dikkatini çekmek için yapılan yatırım teşvikleri, kanun değişiklikleri gibi nedenler gösterilebilir. Bu sebepten dolayı çalışmanın daha açık bir hal alması için Türkiye’ye gelen doğrudan yatırımların gelişimini bölümlere ayırarak inceledik. Ülkemizde yatırımları teşvik için çıkarılan 4875 sayılı kanun örnek olarak gösterilebilir.

Tablo 6: Uluslar arası Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri

(Milyon \$)	2004	2005	2006	2007	2008	Ocak-Eylül	
						2008	2009
Uluslar arası doğrudan yatırımlar toplamı Net	2.785	10.031	20.185	22.046	18.334	14.208	6.021
Uluslararası Doğrudan sermaye	1.442	8.190	17.263	19.120	15.397	11,982	4,756
Sermaye(Net)	1,092	8.134	16.982	18.393	14.763	11.460	4.388
Giriş	1.090	8.535	17.639	19.136	14.798	11.493	4.447
Çıkış	-98	-401	-657	-743	-35	-33	-59
Diğer Sermaye	350	56	281	727	634	522	368
Gayrimenkul Net	1.343	1.841	2.922	2.926	2.937	2.226	1.265

Kaynak: T.C Merkez Bankası

Tablo 6'ya bakıldığında 2008 yılına kadar uluslararası doğrudan yatırımların arttığını görüyoruz. 2007 yılında sermaye net girişi 19.136 milyon dolar iken, 2008 yılında sermaye girişi 14.798 milyon dolar seviyesine gerilemiştir.

Uluslararası doğrudan yatırımlarda görülen bu artış eğilimi 2008 yılı itibariyle sona ermiştir. Bunun sebebi küresel kriz sebebiyle uluslar arası ekonominin ve piyasaların etkilenmesi sebebiyle dünyadaki uluslararası doğrudan yatırımların azalmasıdır. Krizden etkilenen çok uluslu firmaların yatırım harcamalarındaki düşüş nedeniyle ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları da azalmıştır. Aslında bunun iki nedeni vardır. İlki, çok uluslu şirketlerin karlarında meydana gelen azalma ve finansman kaynaklarına ulaşmanın güç ve yüksek maliyetli olması nedeniyle firmaların yatırım kapasitesinde meydana gelen azalmalardır. Bir diğer sebep ise krizle birlikte meydana gelen şiddetli durgunluktan etkilenen gelişmiş ülkelerin yatırım eğilimlerinin olumsuz yönde etkilenmesidir. Firmalar krizden minimum düzeyde etkilenmek amacıyla maliyetlerini ve yatırım programlarını tekrar gözden geçirerek kırılganlığı azaltmayı amaçlamaktadırlar (HM, 2009:10).

2.3 Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Ülkelere Göre Dağılımı

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırım yapan çok uluslu şirketlerin ülkelere göre firma sayısı Tablo 7'de yer almaktadır

Tablo 7: Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	1954-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	1954-2008
	(Birikimli)							Toplam
AB Ülkeleri	2.787	436	1.006	1.545	1.979	2.084	1.789	11.626
Almanya	925	137	355	469	556	563	595	3.600
< Hollanda	467	65	138	192	270	255	286	1.673
İngiltere	351	67	130	308	461	456	248	2.021
Diğer AB Ülkeleri	1.044	167	383	576	692	810	660	4.332
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	585	134	265	320	372	492	548	2.716
Afrika Ülkeleri	83	30	37	55	43	47	52	347
Kuzey Amerika	349	53	98	111	136	165	149	1.061
A.B.D	326	44	87	97	113	132	130	929
Kanada	23	9	11	14	23	33	19	132
Orta ve Güney Amerika Karayipler	39	5	12	16	10	21	12	115
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	1.060	255	349	380	410	506	567	3.527
Azerbaycan	91	37	51	55	81	120	136	571
Irak	161	38	46	57	73	112	88	575
İran	319	102	123	121	109	106	139	1.019
Diğer	489	78	129	147	147	168	204	1.362
Diğer Asya	328	102	151	163	165	278	233	1.420
Çin Halk Cum.	98	41	56	32	22	42	46	337
Güney Kore Cum.	47	12	16	18	12	24	13	142
Diğer	183	49	79	113	131	212	174	941
Diğer Ülkeler	63	14	30	23	54	36	47	267
Toplam	5.294	1.029	1.948	2.613	3.169	3.629	3.397	21.079

Kaynak: Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008" (2009:30).

Tablo 7'ye incelediğimizde ülkemize gelen uluslararası sermayeli şirketlerin ülkelere göre firma sayısını görmekteyiz. Ülkemize gelen toplam 21.079 adet uluslararası sermayeli şirketin ülke gruplarına göre dağılımına baktığımızda 11.626 adet firmayla AB ülkeleri ilk sırayı almaktadır. AB ülkelerini incelediğimizde ise Türkiye'de en fazla firmaya sahip olan ilk üç tane AB ülkesini görmekteyiz. Bunlardan Almanya 3600 adet firmayla ilk sırada yer alırken İngiltere 2021 adet firmayla ikinci sıradadır. Son olarak ta 1673 firmayla Hollanda'da AB ülkeleri sıralamasında üçüncüdür.

Tablo 7’de 2008 yılına baktığımızda toplam 3397 şirketin doğrudan yatırım girişiminde bulunduğunu görmekteyiz. 3397 firmandan 1789 tane firma AB ülkelerine, 567 firma Yakın ve Orta Doğu ülkelerine 130 firmada ABD merkezli çok uluslu şirketten oluşmaktadır.

2.3.1. Türkiye’nin Uluslararası Doğrudan Yatırımlarda Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması

2007 yılı itibariyle dünya toplam yurtiçi uluslararası yatırım stoku 15,2 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Tablo 8’i incelediğimizde ABD 2,1 trilyon dolar ve İngiltere 1,4 trilyon dolarlık yatırımla en fazla yatırım stokuna sahip olma özelliğini elinde bulunduran ülke olarak ilk iki sırada yer almaktadır (HM, 2009:4).

Tablo 8: En Fazla Uluslar arası Doğrudan Yatırım Stoku Alan On Ülke ve Türkiye(2007)

Sıra	Ülke	Yatırım stoku (Milyar Dolar)
1	A.B.D	2.093,1
2	İngiltere	1.347,7
3	Hong Kong(Çin)	1.184,5
4	Fransa	1.026,1
5	Belçika	748,1
6	Hollanda	673,4
7	Almanya	629,7
8	İspanya	537,5
9	Kanada	520,7
10	İtalya	364,8
21	Türkiye	145,6

Kaynak: Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” 2009:4).

Tablo 8’e baktığımızda uluslararası doğrudan yatırım stoku olan ülke sıralamasında 145,6 milyar dolarlık yatırımla ülkemiz 21’inci sırada yer almaktadır.

Tablo 9: En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken On Ülke ve Türkiye 2004-2007(Milyar Dolar)

2004			2005		
Sıra	Ülke	UDY	Sıra	Ülke	UDY
1	ABD	135,8	1	İngiltere	177,9
2	Çin	60,6	2	ABD	104,8
3	İngiltere	56,0	3	Fransa	85,0
4	Belçika	43,6	4	Çin	72,4
5	Avustralya	36,1	5	Hollanda	47,7
6	Hong Kong	34,0	6	Almanya	42,0
7	Fransa	32,6	7	Belçika	34,3
8	İspanya	24,8	8	Hong Kong	33,6
9	Meksika	22,9	9	Kanada	27,0
10	Singapur	19,8	10	İspanya	25,0
39	Türkiye	2,8	25	Türkiye	10,0
	Dünya Toplamı	717,7		Dünya Toplamı	958,7
2006			2007		
Sıra	Ülke	UDY	Sıra	Ülke	UDY
1	ABD	236,7	1	ABD	232,8
2	İngiltere	148,2	2	İngiltere	224,0
3	Fransa	78,2	3	Fransa	158,0
4	Çin	72,7	4	Kanada	108,7
5	Belçika	64,4	5	Hollanda	99,4
6	Kanada	62,8	6	Çin	83,5
7	Almanya	55,2	7	Hong Kong	59,9
8	Hong Kong	45,1	8	İspanya	53,4
9	İtalya	39,2	9	Rusya	52,5
10	Rusya	32,4	10	Almanya	50,9
17	Türkiye	20,0	23	Türkiye	22,0
	Dünya Toplamı	1.411,0		Dünya Toplamı	1.833,3

Kaynak: Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” (2009:8).

Türkiye'nin uluslararası doğrudan yatırım çekme özelliğini her geçen yıl arttırarak koruduğunu tablo 9'a baktığımızda görebiliriz. 2004 yılında 2,8 milyar dolarlık yatırım çekerek dünya sıralamasında 39'uncu sırada yer almıştır. İlk sırayı ise ABD 135,8 milyar dolarlık yatırımın ülkesine yapılmasıyla ilk sıradadır.

2005 yılında ise ülkesine gelen 177,9 milyar dolarlık yatırımla İngiltere birinci sırada yer alırken ABD 104,8 milyar dolarlık yatırımla ikinci sıraya gerilemiştir. Türkiye 10 milyar dolarlık yatırımla 25'inci sırada yer almaktadır.

ABD 2006 yılında 236,7 milyar dolar ve 2007 yılında da 232,8 milyar dolarlık doğrudan yatırımı ülkesine çekerek yeniden ilk sırada yer almıştır. Aynı yıllarda İngiltere

sırasıyla 148,2 ve 224,0 milyar dolarlık yatırımla ikinciliğe gerilemiştir. Türkiye 2006 yılında 20 milyar dolarlık yatırımla 17'inci sıraya yükselmiştir. 2007 yılında ise Türkiye'ye gelen doğrudan yatırım 22 milyar dolardır. Bu rakamla Türkiye 23'üncü sıraya gerilemiştir. 2007 yılında ülkeye gelen yatırımın artmış olmasına rağmen dünya sıralamasında gerilemiştir.

2.3.2 Türkiye'de Uluslararası Doğrudan Yatırımların Ünelere Göre Dağılımı

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye 2008 yılında girişlere baktığımızda tablo 10'da Lüksemburg'un 2877 milyon dolarlık yatırımla ilk sırada yer aldığını görmekteyiz.

Tablo 10: 2008 Yılında En Büyük Beş Uluslar arası Doğrudan Yatırım Girişi

Satın Alınan Şirket	Satın Alınan Şirket	Satın Alan Şirketin Ülkesi	Satın Alınan Hisse Oranı (%)	Uluslar arası Doğrudan Yatırım (Milyon Dolar)
Migros	Moonlight Capital	Lüksemburg	50,8	1.918
Türkiye Finans Katılım Bankası	The National Commercial Bank	Suudi Arabistan	60,0	1.080
Ereğli Demir Çelik	Arcelor-Mittal	Lüksemburg	11,3	959
Finansbank	National Bank of Greece	Yunanistan	9,7	697
Tekel Sigara	British American Tobacco	İngiltere	100,0	611
Toplam				9.456

Kaynak: Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008" (2009:14).

Tablo 10'u incelediğimizde 2008 yılında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları içinde ilk sırayı Lüksemburg merkezli olan Moonlight Capital şirketinin Migros'un %50,8 oranında hissesini 1,918 milyona dolarla satın alarak yatırımlar sıralamasında birinci sırada olduğunu görmekteyiz. Dikkat çeken diğer bir işlem ise satılan hisse oranının %100 olmasıyla Tekel sigaradır. 611 milyona dolarla İngiltere merkezli, British American Tobacco şirketinin Tekel'in %100'ünü satın almış olmasıdır.

Tablo 11: Ülkelere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2007-2008(Milyon Dolar)

2007				2008			
Sıra	Ülke	Sermaye	Yüzde Pay %	Sıra	Ülke	Sermaye	Yüzde Pay %
1	Hollanda	5.443	28,4	1	İngiltere	2.294	15,4
2	ABD	4.212	22,0	2	Lüksemburg	2.086	14,0
3	Yunanistan	2.360	12,3	3	Hollanda	1.755	11,8
4	Almanya	954	5,0	4	S.Arabistan	1.244	8,3
5	İngiltere	702	3,7	5	Almanya	1.217	8,2
6	Portekiz	701	3,7	6	ABD	863	5,8
7	Kazakistan	613	3,2	7	İspanya	825	5,5
8	İspanya	583	3,0	8	Yunanistan	779	5,2
9	Lüksemburg	583	3,0	9	Fransa	685	4,6
10	Brezilya	467	2,4	10	Avusturya	569	3,8
	Diğer	2.518	213,2		Diğer	2.594	17,4
	Toplam	19.136	100,0		Toplam	14.911	100,0

Kaynak: TCMB Verileri

2008 yılı içerisinde mevcut sermaye girişinin %75,8'i (11,3 milyar dolar) AB ülkelerine ait, %5,8'i (0,9 milyar dolar) ABD kaynaklıdır. Bu oranlar 2007 yılı için şu şekildedir, %65,8 (12,6 milyar dolar) ve %22,0 (4,2 milyar dolar) olarak doğrudan yatırım girişini gerçekleştirmiştir. Ereğli Demir Çelik hisseleri için Arcelor-Mittal ve Tekel sigara için British American Tobacco tarafından transfer edilen tutarlar İngiltere'nin ilk sırada olmasında önemli bir etkiye sahiptir. Moonlight Capital tarafından Migros'un %50,8 hissesinin alımında ödediği tutarın, Lüksemburg'un ING Bank'ın sermaye arttırmaları ve Oyak Emeklilik hisselerinin alınmasında ING tarafından transfer edilen sermayenin de Hollanda'nın da tablo 11'de görüldüğü gibi üst sıralarda olmasında önemli etkisi vardır (HM, 2009:16).

2.3.3. Türkiye'de Uluslararası Doğrudan Yatırımların İllere Göre Dağılımı

Türkiye'deki doğrudan yatırımların illere göre dağılımına Tablo 12'ye baktığımızda İstanbul'un %88,24 payla ilk sırada olduğu görülmektedir. İkinci ise %6,52'lik payla Zonguldak olmuştur. Yüzde 1,54 ile İzmir üçüncü, %1,40 ile Ankara dördüncü olmuştur. Zonguldak ilinin İzmir ve Ankara'dan daha üst sırada olması dikkat çekici bir noktadır. Bunun sebebi ise Ereğli Demir Çelik fabrikasının hisselerinin satılması önemli bir belirleyicidir.

Tablo 12: İllere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2008 (Milyon Dolar)

İller	UDY	Yüzde
İstanbul	12.977,1	88,24
Zonguldak	959,6	6,52
İzmir	226,3	1,54
Ankara	205,7	1,40
Adana	82,4	0,56
Kocaeli	82,3	0,56
Hatay	41,9	0,29
Denizli	22,0	0,15
Bursa	21,9	0,15
Muğla	18,7	0,13
Uşak	11,4	0,08
Tekirdağ	11,4	0,08
Konya	10,6	0,07
Antalya	7,2	0,05
Eskişehir	6,9	0,05
Aydın	4,2	0,03
Kütahya	3,5	0,02
Kırklareli	3,1	0,02
Manisa	3,0	0,02
Şanlıurfa	2,5	0,02
Iğdır	2,4	0,02
Balıkesir	1,4	0,01
Diğer	1,1	0,01
Toplam	14.707,0	100,0

Kaynak: : Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” 2009:23).

Tablo 12’yi incelediğimizde gözlemlediğimiz diğer bir husus ise Türkiye’deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının genellikle İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde yoğunlaşmış olması ve diğer şehirlerin payının oldukça düşük olduğudur.

Tablo 13:Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl)

İL	Şirket Sayısı (1954-2008)	Toplam Uluslararası Sermayeli Şirket İçindeki Payı (%)
İSTANBUL	11.533	54,7
ANTALYA	2.725	12,9
ANKARA	1.410	6,7
MUĞLA	1.260	6,0
İZMİR	1.256	6,0
BURSA	424	2,0
AYDIN	383	1,8
MERSİN	356	1,7
KOCAELİ	257	1,2
ADANA	163	0,8
DiĞER İLLER	1.312	6,2
TOPLAM	21.079	100

Kaynak: : Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” 2009:36).

Tablo 13’te yıllar itibariyle Türkiye’ye gelen doğrudan yatırım sahiplerinin şirket sayısı verilmiştir. Toplam 21.079 şirket içinde 11.533 şirkete ev sahipliği yapan İstanbul ilk sırada yer almaktadır. % 12,9’luk pay ile Antalya ikinci sıradadır.

2.3.4.Türkiye’de Uluslararası Sermayeli Şirket Sayıları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımıyla Türkiye’ye gelen uluslararası sermayeli şirketlerin kuruluş türleri farklılık göstermektedir. Bu farklılıklarda yeni, iştirak, şube olarak üçe ayrılmaktadır. Yatırım yapan yabancı sermayeli şirketlerin yıllar itibariyle kuruluş türlerine göre dağılımı Tablo 14’deki gibidir.

Tablo 14:Yıllar İtibariyle Kuruluş Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı

Yıl	Yeni	İştirak	Şube	Toplam
1954-2002 (Birikimli)	4.221	871	202	5.294
2003	800	198	31	1.029
2004	1.440	446	62	1.948
2005	2.081	478	54	2.613
2006	2.473	633	63	3.169
2007	2.913	655	61	3.629
2008	2.695	638	64	3.397
Genel Toplam	16.623	3.919	537	21.079

Kaynak: : Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” 2009:25).

Ülkemize yıllar itibariyle gelen doğrudan yatırımların sayısı tablo 14’te gösterilmektedir. Toplam 21.079 şirketten 3.919 tanesi yerli şirketlere yapılan uluslararası sermayeli iştiraklerdir. Kalan 17.160 tanesi de uluslararası sermayeli şirket ve şube kuruluşlarıdır (HM, 2009:25).

Tablo 15:Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri ile Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı

Yıl	Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı (Adet)	Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi (Milyon \$)	Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısında % Değişim	Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişindeki % Değişim
1954-2002 (Birikimli)	5.294	15.076	---	---
2003	1.029	1.702	---	---
2004	1.968	2.785	89,3	63,6
2005	2.613	10.031	34,1	260,2
2006	3.169	20.185	21,3	101,2
2007	3.629	22.046	14,5	9,2
2008	3.397	18.187	-6,4	-17,5
Genel Toplam	21.079	90.012	---	---

Kaynak: : Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” 2009:28).

Tablo 15'e bakıldığında yıllar itibariyle uluslararası doğrudan yatırımların girişi milyon dolar olarak artmaktadır. Ancak 2008 yılında düşüş meydana gelmiştir bununla beraber şirket sayısındaki düşüşte %6,4 oranında olmuştur.

2.3.5. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sermaye Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Yatırım yapan uluslararası şirketler sermaye büyüklüğü açısından da farklılık göstermektedir. Çünkü sermaye büyüklükleri yatırım yapılan sektöre göre farklılık arz etmektedir.

Tablo 16:Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının Sermaye Büyüklüğü Açısından Yıllara Göre Dağılımı (2004-2008)

	2004	2005	2006	2007	2008
<50.000\$	1.315	1.657	1.884	2.049	1.729
50.000\$-200.000\$	438	678	836	994	983
200.000\$-500.000\$	96	154	239	269	356
>500.000\$	99	124	210	317	329
Sermaye Büyüklüğü <50.000\$ Olan Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısındaki % Değişim	---	26,0	13,7	8,8	-15,6
Sermaye Büyüklüğü 50.000\$-200.000\$ Olan Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısındaki % Değişim	---	54,8	23,3	18,9	-1,1
Sermaye Büyüklüğü 200.000\$-500.000\$ Olan Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısındaki % Değişim	---	60,4	55,2	12,6	32,3
Sermaye Büyüklüğü >500.000\$ Olan Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısındaki % Değişim	---	25,3	69,4	51,0	3,8
Toplam Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı	1.948	2.613	3.169	3.629	3.397
Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısındaki % Değişim	---	34,1	21,3	14,5	-6,4

Kaynak: : Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” (2009:31).

Uluslararası sermayeli şirketlerin sayılarının sermaye büyüklüğüne göre dağılımına tablo 16’da baktığımızda 2008 yılında da Türkiye’ye gelen yatırımlarının büyük bir oranının yüksek sermayeli şirketlerden oluştuğunu görmekteyiz. 2004-2007 yılları arasında toplam şirket sayısında yaklaşık %31’lik bir artış yaşanırken 2008 yılında da ortalama %6,4 oranında bir azalma olmuştur. Diğer bir değişim ise 2008 yılında sermayesi 50.000 dolardan düşük olan şirket sayısında %15,6 ve sermayesi 50.000 ile 200.000 dolar arasında yer alan şirketlerin sayısında %1,1 oranında azalma yaşanırken, sermayesi 200.000 ile 500.000 dolar arasında olan şirketlerin sayısında %32,3 oranında, sermayesi 500.000 dolardan büyük olan şirketlerin sayısında %3,8 düzeyinde artış yaşandığı gözlenmektedir (HM, 2009:31).

Tablo 17:Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının Sermaye Büyüklüğü Açısından Yıllara Göre Dağılımı (2004-2008)

	<50.000\$	50.000\$- 200.000\$	200.000\$- 500.000\$	>500.000\$	Toplam
2004	1.315	438	96	99	1.948
Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı İçindeki Payı	67,5	22,5	4,9	5,1	100.0
2005	1.657	678	154	124	2.613
Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı İçindeki Payı	63,4	25,9	5,9	4,7	100.0
2006	1.884	836	239	210	3.169
Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı İçindeki Payı	59,5	26,4	7,5	6,6	100.0
2007	2.049	994	269	317	3.629
Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı İçindeki Payı	56,5	27,4	7,4	8,7	100.0
2008	1.729	983	356	329	3.397
Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı İçindeki Payı	50,9	28,9	10,5	9,7	100.0

Kaynak : Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” (2009:33).

Tablo 17’de uluslararası sermayeli şirketlerin sermaye büyüklüğü açısından sayıları hakkında veriler verilmiştir. 50.000 doların altında sermaye büyüklüğü girişinin toplam sermayeli şirket sayısı içindeki payı 2004 yılında %67,5, 2005 yılında % 63,4, 2006 da % 59,5, 2007’de % 56,5, 2008 yılında da % 50,9 olmuştur. Diğer bir ifadeyle toplam sermaye içindeki payı her geçen yıl yüzdeler olarak azalmıştır. Buna karşın 50.000 dolarla 200.000 dolar arasındaki sermaye büyüklüğünün 2004 yılındaki uluslararası sermayeli şirket içindeki payı 2004 yılında %22,5 iken 2008 yılında %28,9 olmuştur. Aynı şekilde yüzdeler artış 200.000 dolarla 500.000 dolar arasında sermaye büyüklüğüne sahip şirketlerin yatırımlarında ve 500.000 dolardan daha yüksek sermaye büyüklüğüne sahip şirketlerin yatırımlarında da yaşanmıştır.

Sonuç olarak tablodaki verilere göre 2004 yılından itibaren Türkiye ‘ye gelen doğrudan yatırımlarının sermaye büyüklüğü yüksek olan şirketlerin yatırımlarının uluslararası sermayeli şirket sayısı içindeki yüzdeler diliminin arttığını söylemek mümkündür.

2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Türkiye’ye gelen doğrudan yatırımların sektörlere göre dağılımına bakıldığında genelleyecek olursak hizmet sektörü, imalat sektörü, inşaat sektörü, tarım sektörü ve madencilik sektörü olmak üzere beş sektöre yatırım yapıldığı görülmektedir. Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırım genellikle yoğun olarak bu beş sektöre yapılmaktadır. Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımların dörtte üçlük gibi bir kısmı 2003 yılından sonraki yıllarda hizmetler sektörüne gelmiştir. Diğer % 20’lik kısım imalat sektörüne kalan kısımda diğer sektörlere yapılmıştır. Hizmetler sektörüne bu kadar büyük yatırım gelmesi hizmetler sektörünün gelişmesine neden olmuştur (Güven, 2008:85).

Tablo 18:İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı(1980-2003) Milyon \$

Yıllar	İmalat	%	Tarım	%	Madencilik	%	Hizmetler	%	Toplam
1980	88,76	%92	---	%0	---	%0	8,24	%8	97,00
1981	246,54	%73	0,86	%0	0,98	%0	89,13	%26	337,51
1982	98,54	%59	1,06	%1	1,97	%1	65,43	%39	167,00
1983	88,93	%87	0,03	%0	0,02	%0	13,76	%13	102,74
1984	185,92	%69	5,93	%2	0,25	%0	79,26	%29	271,36
1985	142,89	%61	6,37	%3	4,26	%2	80,97	%35	234,49
1986	193,47	%53	16,86	%5	0,86	%0	152,81	%42	364,00
1987	293,91	%45	13,00	%2	1,25	%0	347,08	%53	655,24
1988	490,68	%60	27,35	%3	5,62	%1	296,87	%36	820,52
1989	950,13	%63	9,36	%1	11,69	%1	540,59	%36	1.511,77
1990	1.214,06	%65	65,56	%4	47,19	%3	534,49	%29	1.861,30
1991	1.095,48	%56	22,41	%1	39,82	%2	809,55	%41	1.967,26
1992	1.274,28	%70	33,59	%2	18,96	%1	49,,13	%27	1.819,96
1993	1.568,59	%76	21,05	%1	11,37	%1	462,38	%22	2.063,39
1994	1.107,29	%75	28,27	%2	6,20	%0	335,85	%23	1.477,61
1995	1.996,48	%68	31,74	%1	60,62	%2	849,48	%29	2.938,32
1996	640,59	%17	64,10	%2	8,54	%0	3.122,74	%81	3.835,97
1997	871,81	%52	12,22	%1	26,70	%2	767,48	%46	1.678,21
1998	1.017,29	%62	5,75	%0	13,73	%1	609,67	%37	1.646,44
1999	1.123,22	%66	16,19	%1	6,76	%0	553,40	%33	1.699,57
2000	1.105,49	%32	59,74	%2	5,01	%0	2.307,18	%66	3.477,42
2001	1.244,59	%46	134,38	%5	29,11	%1	1.317,20	%48	2.725,28
2002	892,01	%40	32,82	%1	17,29	%1	1.300,81	%58	2.242,93
2003	710,65	%59	7,73	%1	124,18	%10	365,43	%30	1.207,99
Toplam	18.641,60	%53,0	616,37	%1,8	442,38	%1,3	15.502,93	%44,0	35.203,27

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, 4875 Sayılı Kanun'dan Önceki Bülten ve İstatistikler.

Türkiye'ye 1980 ve 2003 yılları arasında gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımını gösteren Tablo 18 incelendiğinde gelen yatırımın büyük bir bölümünün imalat sektörü ve hizmet sektörüne yapıldığı dikkat çekmektedir. Yıllar itibariyle toplam gelen yatırımların %53'lük kısmı imalat sektörüne, %1,8'i tarım sektörüne, %1,3'ü madencilik sektörüne ve %44'lük kısmında hizmet sektörüne yatırım yapılmıştır.

Tablo:19 Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının Sektöre Göre Dağılımı

Sektörler	1954- 2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	1954- 2008
	(Birikimli)							Toplam
Tarım,Avcılık,Ormancılık,Balıkçılık	85	23	30	34	46	51	60	329
Madencilik ve Taşocakçılığı	93	12	31	51	49	82	93	411
İmalat Sanayi	1.347	249	349	407	448	498	459	3.757
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	<i>144</i>	<i>20</i>	<i>51</i>	<i>39</i>	<i>45</i>	<i>37</i>	<i>33</i>	<i>369</i>
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	<i>130</i>	<i>58</i>	<i>52</i>	<i>67</i>	<i>51</i>	<i>50</i>	<i>20</i>	<i>428</i>
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	<i>168</i>	<i>27</i>	<i>42</i>	<i>36</i>	<i>38</i>	<i>56</i>	<i>47</i>	<i>414</i>
<i>B.Y.S.Makine ve Teçhizat İmalatı</i>	<i>105</i>	<i>19</i>	<i>23</i>	<i>27</i>	<i>52</i>	<i>46</i>	<i>44</i>	<i>316</i>
<i>Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı</i>	<i>110</i>	<i>15</i>	<i>18</i>	<i>20</i>	<i>16</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>219</i>
<i>Diğer İmalat</i>	<i>690</i>	<i>110</i>	<i>163</i>	<i>218</i>	<i>246</i>	<i>290</i>	<i>294</i>	<i>2.011</i>
Elektrik, Gaz ve Su	65	9	15	10	43	77	115	334
İnşaat	194	29	127	322	418	498	382	1.970
Toptan ve Perakende Ticaret	1.879	403	797	722	780	827	802	6.210
Oteller ve Lokantalar	574	62	77	167	202	212	226	1.520
Ulaştırma,Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	408	83	209	229	269	298	300	1.796
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	105	12	6	19	48	41	44	275
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	358	87	225	503	683	860	692	3.408
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	186	60	82	149	183	185	224	1.069
Toplam	5.294	1.029	1.948	2.613	3.169	3.629	3.397	21.079

Kaynak : Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” (2009:29).

2008 yılı sonunda Türkiye’de faaliyette bulunan 21.079 çok uluslu şirketin, tablo 19’da sektörlere göre dağılımı incelendiğinde en çok yatırımın yapıldığı sektörün 6.210 adet firmayla toptan ve perakende ticaret sektörüne yapıldığı görülmektedir. İkinci sırayı ise 3.757 adet firmanın yatırım yaptığı imalat sanayi sektöründe üçüncü sırayı 3.408 adet firmayla gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetlerinin yer aldığı görülmektedir. İmalat sektöründe kendi içinde ilk sırada 428 firmayla tekstil ürünleri imalatı, 414 adet firmayla

kimyasal madde ve ürünlerinin imalatı, 369 adet firmayla da gıda ürünleri ve imalatının yer almaktadır.

Dünya genelinde gözlemlenen doğrudan yatırımların, yatırım yapılan ülkelerde daha çok hizmetler sektörüne yapılması eğilimini Türkiye’de yapılan yatırımlara baktığımızda ülkemizde de geçerliliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’de faaliyette bulunan çok uluslu şirketlerin 2005 yılında 2.613 adet, 2006 yılında 3.169 adet, 2008 yılında 3.397 adet firmanın sektörel dağılımının sırasıyla toptan ve perakende ticaret, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ile imalat sanayi sektörleri ilk üç sırada bulunmaktadır (HM, 2009:29).

Tablo 20: Sektörlere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri, 2008 (Milyon Dolar)

Sıra	Sektör	Sermaye	Yüzde (%)
1	Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	5.925	39,7
2	İmalat	3.828	25,7
3	Toptan ve Perakende Ticaret	2.073	13,9
4	Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtımı	1.053	7,1
5	İnşaat	736	4,9
6	Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	673	4,5
7	Madencilik ve Taşocakçılığı	173	1,2
8	Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	169	1,1
9	Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	150	1,0
10	Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	59	0,4
	Diğer	72	0,5
	Toplam	14.911	100,0

Kaynak: TCMB Verileri.

Tablo 20’den 2008 yılındaki doğrudan yatırım girişlerine bakıldığında toplam yatırımın %39,7 lik kısmını mali aracı kuruluşların faaliyetleri sektörüne gelen yatırımlar oluşturmaktadır. %25,7’lik kısmı da imalat sektörüne gelen yatırımlar teşkil etmektedir.

Dünya genelinde en çok uluslararası doğrudan yatırım çeken sektör olma özelliğine sahip finans sektörünün Türkiye’de de bu özelliğinin geçerli olduğunu söylemek mümkündür. UNCTAD tarafından açıklanan 2004-2006 dönemi sektörlerine göre dünya toplam

uluslararası doğrudan yatırımların girişlerinin sıralamasında 197,9 milyar dolarlık yatırımla finans sektörü ilk sırada yer almaktadır. İkinci olarak 144,1 milyar dolarlık yatırım girişiyle iş faaliyetleri sektörü, bu sektörlerden sonraki üçüncü sırayı ise 134,0 milyar dolarlık yatırımla madencilik ve taşocaklığı sektörü almaktadır (HM, 2009:15).

Tablo 21: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Faaliyette Buldukları İllerin Sektörlere Göre Dağılımı (1954-2008)

Sektörler	İstanbul	Antalya	Ankara	Muğla	İzmir
Tarım,Avcılık,Ormancılık,Balıkçılık	84	66	22	16	42
Madencilik ve Taşocaklığı	144	19	76	7	46
İmalat Sanayi	2.211	161	216	35	328
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	175	25	19	5	45
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	285	5	9	4	25
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	283	16	13	1	32
<i>B.Y.S.Makine ve Teçhizat İmalatı</i>	190	2	25	1	32
<i>Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı</i>	87	---	10	---	13
<i>Diğer İmalat</i>	1.191	113	140	25	181
Elektrik, Gaz ve Su	182	14	87	1	24
İnşaat	634	574	157	203	96
Toptan ve Perakende Ticaret	4.092	349	390	86	384
Oteller ve Lokantalar	490	487	69	261	71
Ulaştırma,Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	1.089	256	66	140	80
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	236	8	7	7	9
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	1.700	676	215	463	121
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	671	115	105	41	55
Toplam	11.533	2.725	1.410	1.260	1.256

Kaynak: : Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” (2009:39).

Tablo 21’de uluslararası sermayeli şirketlerin faaliyette buldukları illerin sektörlere göre dağılımını 1954 ile 2008 yılları arasını kapsayan verilere baktığımızda İstanbul toplam 11.533 adet firmayla ilk sırada yer almaktadır. Bu firmaların sektörlere göre dağılımı ise 4.092 toptan ve perakende ticaret, 2.211 adet imalat sanayi, 1.700 adet gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ilk üç sıradadır. 2.725 adet firmayla ikinci olan Antalya’nın Ankara’dan daha üst sırada olmasının nedeni oteller ve lokantalar ve ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri sektörlerine yapılan yatırımların fazla olmasından dolayıdır. Antalya’da 487 adet firma oteller ve lokantalar sektörüne yatırım yapmışken Ankara’da bu sayı 66 adette kalmıştır. Aynı durum ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri sektörleri içinde geçerlidir. Bu sektördeki sayı Antalya’da 256 adetken Ankara’da 66 adettir.

Tablo 22: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sermaye Büyüklüğü Açısından Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	2007				
	<50.000\$	50.000-200.000\$	200.000\$-500.000\$	>500.000\$	Toplam
Tarım,Avçılık,Ormancılık, Balıkçılık	24	17	3	7	51
Madencilik ve Taşocakçılığı	38	23	9	12	82
İmalat Sanayi	236	128	51	83	498
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	21	6	3	7	37
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	22	16	6	6	50
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	24	14	6	12	56
<i>B.Y.S.Makine ve Teçhizat İmalatı</i>	19	15	5	7	46
<i>Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı</i>	7	6	1	5	19
<i>Diğer İmalat</i>	143	71	30	46	290
Elektrik, Gaz ve Su	45	23	4	5	77
İnşaat	251	157	52	38	498
Toptan ve Perakende Ticaret	470	243	55	59	827
Oteller ve Lokantalar	133	60	14	5	212
Ulaştırma,Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	169	81	22	26	298
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	10	7	2	22	41
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	548	212	48	52	860
Diğer Toplumsal,Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	125	43	9	8	185
Toplam	2.049	994	269	317	3.629

Kaynak : Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” (2009:34).

Tablo 22’ye baktığımızda uluslararası sermayeli şirketlerin sermaye büyüklüğü açısından sektörlere göre dağılımını görülmektedir. 2007 yılında 500.000 dolardan fazla kayıtlı sermayesi bulunan 317 şirketten 83 tanesi imalat sanayi sektöründe, 59 tanesi toptan ve perakende ticaret sektöründe, 52 tanesi gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe, 38 tanesi inşaat sektöründe faaliyette bulunmaktadır.

Tablo 23: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sermaye Büyüklüğü Açısından Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	2008				
	<50. 000\$	50.000-200.000\$	200.000\$-500.000\$	>500.000\$	Toplam
Tarım,Avcılık,Ormancılık,Balık çılık	24	20	9	7	60
Madencilik ve Taşocakçılığı	39	31	8	15	93
İmalat Sanayi	195	135	65	64	459
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	13	13	3	4	33
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	9	6	2	3	20
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	22	11	7	7	47
<i>B.Y.S.Makine ve Teçhizat İmalatı</i>	20	14	4	6	44
<i>Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı Römork İmalatı</i>	9	4	3	5	21
<i>Diğer İmalat</i>	122	87	46	39	294
Elektrik, Gaz ve Su	64	23	8	20	115
İnşaat	153	132	61	36	382
Toptan ve Perakende Ticaret	407	253	83	59	802
Oteller ve Lokantalar	131	61	11	23	226
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	159	76	38	27	300
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	14	5	3	22	44
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	404	195	54	39	692
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	139	52	16	17	224
Toplam	1.729	983	356	329	3.397

Kaynak: : Hazine müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008” (2009:34).

2008 yılında 500.000 dolardan fazla kayıtlı sermayesi olan 329 adet uluslararası sermayeli şirket kurulmuştur. Bu şirketlerinde 64 tanesi imalat sanayinde, 59 tanesi toptan ve perakende ticaret sektöründe, 39 tanesi gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe, 36 tanesi ise inşaat sektöründe faaliyette bulunmaktadır. 2008 yılında

faaliyete başlayan oteller ve lokantalar sektöründe 23 tane 500.000 dolardan daha fazla sermayeye sahip firma bulunmaktadır ve bir önceki yıla göre tablo 22'deki verilerle karşılaştırıldığında %360'lık bir artış yaşanmıştır. Gaz ve su sektöründe ise bu büyüklükteki şirket sayısı 20 tanedir. Bu sektördeki %300'lük bir artış yaşanmıştır (HM, 2009:34).

Tablo 24: En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken Beş Sektördeki Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2002-2008 (Milyon Dolar)

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	246	51	69	4.018	6.957	11.662	5.925
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	1	1	639	3.285	6.696	1.116	169
Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Taşıt, motosiklet, kişisel ve ev eşyaları onarımı	75	58	72	68	1.166	169	2.073
Gıda ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	14	249	78	68	608	766	1.279
Ana Metal ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	18	1	6	139	158	515	1.124
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtımı	68	86	66	4	112	567	1.053
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	0	3	3	29	99	560	673
İnşaat	0	8	3	80	222	285	736
Diğer	149	239	254	844	1.621	3.496	1.879
Toplam	571	696	1.190	8.535	17.639	19.136	14.911

Kaynak: TCMB

Tablo 24'e göz atıldığında Türkiye'de yatırım çeken sektörlerin yatırım girişlerinin yıllar itibariyle sektörlere göre dağılımını gösteren veriler verilmiştir. Bu sektörlere bakıldığında yıllar itibariyle gelen yatırımların sektörel dağılımında ilk sırayı mali aracı kuruluşların faaliyetleri sektörü almaktadır. Aynı sektöre 2008 yılında 5.925 milyon dolar yatırım gelmiştir. İkinci sırayı ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörü almaktadır. Bu sektöre de en çok yatırım 6.696 milyon dolarla 2006 yılında gelmiştir. Ancak 2008 yılında gelen yatırım 169 milyon dolar düzeyinde kalarak sektörlerin yatırım çekme sıralamasında alt

sıralarda yer almasına neden olmuştur. 2008 yılında 2.073 milyon dolarlık yatırımla ikinci sırada Toptan ve Perakende ticaret sektörü yer almaktadır. Bu sektörü de daha açık bir ifadeyle belirtecek olursak motorlu taşıt, motosiklet, kişisel ve ev eşyaları onarımı şeklinde ifade edilebilir.

Türkiye’de Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri önceki yıllarda olduğu gibi 2008 yılında da 5,5 milyar dolar ile Türkiye’de de en yüksek uluslararası doğrudan yatırım girişinin yaşandığı sektör olma özelliğini göstermiştir. Ülkeye gelen uluslar arası doğrudan yatırımların %38’i finans sektöründedir. 5,5 milyar dolarlık yatırımın 2 milyar doları sigortacılık sektörüne yapılmıştır. 2008 yılında sektördeki en büyük doğrudan yatırım girişi, Suudi Arabistan’da yerleşik The National Commercial Bank tarafından Türkiye Finans Katılım Bankası’nın %60 oranındaki hissesinin satın alınması neticesinde transfer edilen 1.080 milyon dolarlık tutar ile bu sektörde yaşanmıştır. İkinci sırada yer alan yatırım girişi ise National Bank of Greece tarafından Finansbank’ın %9,7 hissesinin satın alınmasıyla ülkemize gelen 697 milyon dolarlık yatırım girişidir(HM, 2009:60).

2.4.1.Hizmet Sektörü

Türkiye’de mevcut bulunan 1954–2008 yılları arasında ülkemize gelen doğrudan yabancı sermayenin sektörlere göre dağılımında tablo 19’da incelediğimizde belirtilen yıllar arasında gelen 21.079 adet yabancı sermayeli firmanın 14.612 adeti hizmetler sektöründe faaliyet göstermektedir. Hizmetler sektöründe, ürünlerin ticaretinin büyük bir oranda yapılmasının mümkün olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, hizmetler sektörüne gelen DYSY toplam oran içindeki payının büyük olmasının nedeni anlaşılmaktadır. Hizmet sektörünü oluşturan alt sektörler aynı zamanda büyüme için önemli bir rol oynamaktadır. Bu alt sektörler şu şekildedir (Gövdere, 2009:56);

- İş hizmetleri, hukuk, muhasebe, AR-GE, bilgisayar ile ilgili hizmetler,

- Telekomünikasyon hizmetleri,
- İnşaat hizmetleri,
- Eğitim faaliyetleri,
- Elektrik hizmetleri,
- Çevre faaliyetleri,
- Bankacılık ve sigortacılık hizmetleri,
- Sağlık faaliyetleri,
- Turizm hizmetleri kapsamında otel ve restoranlar seyahat ve tur şirketleri,
- Yurtiçi ve yurtdışı, demiryolu, havayolu ulaşımı ve deniz taşımacılığı faaliyetleridir.

Türkiye’de 2008 yılında toplam perakende sektörünün cirosu 160 milyar dolar civarındadır. Bu rakamın % 65’ini geleneksel perakendeciler, % 35’lik kalan payı ise modern perakendeciler oluşturmaktadırlar. Modern perakende sektöründeki bu potansiyele büyük şehirlerdeki hızlı nüfus artışı da eklenince yatırımcıları bu alanda yatırım yapmaya yönlendirir bir nitelik kazanmıştır. 2008 yılında BC Partners-Dea Capital-Turkven ortaklığına satışı gerçekleşen Migros’a ilişkin olarak transfer edilen 1.917 milyar dolar tutarında gerçekleşen yatırım girişinin etkisiyle Toptan ve Perakende Ticaret sektörü, toplam uluslar arası doğrudan yatırım yapılan sektörler sıralamasında % 14’lük oranla en fazla yatırım girişi olan üçüncü sektör olarak yer almaktadır (HM, 2009:62).

Türkiye’de ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörüne yapılan 169 milyon dolarlık yatırımın 46,3 milyon doları telekomünikasyon sektörüne yapılan yatırımlar oluşturmaktadır (HM, 2009:68).

Dünyada 2000’li yıllarla beraber özellikle ABD ve İngiltere’de gayrimenkul yatırımlarında; Çin, Hindistan ve AB’ye yeni üye olan Doğu Avrupa ülkeleri ile Rusya’da konut ve inşaat yatırımlarında göze çarpar şekilde gelişme yaşanmıştır. Fakat 2007 yılı yazında ABD konut kredisi piyasasında meydana gelen dalgalanmaların büyüyerek küresel bir kriz haline gelmesiyle gayrimenkul alanındaki yatırımlar gerilemiş bu sektörlerle yatırım yapacak doğrudan yabancı sermaye yatırım sahipleri Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin gibi ülkeleri tercih eder duruma gelmiştir. Bu ülkelerde yapılan havaalanı, karayolu, elektrik ve haberleşme gibi altyapı yatırımları açısından gelişen inşaat sektörüne fırsat sunan dinamik pazarlar arasında Türkiye de ön sıralarda yer almaktadır. Türkiye’de inşaat ile gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektöründeki gelişmeye bakıldığında Türkiye’ye gelen doğrudan yatırımlar içindeki payı her geçen yıl artan bir seyir izlemektedir. 2008 yılında ülkemize gelen 14,9 milyar dolarlık yatırım girişi içinde inşaat sektörü 736 milyon dolar yatırım ile % 4,9, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektörü de 673 milyon dolar yatırımla % 4,5 oranında paya sahiptir. Türkiye’de gayrimenkul, inşaat ve perakende sektörlerinde 2002 yılından sonra artan bir gelişme seyri izlendiği ve hızlı bir büyüme yaşandığını söylemek mümkündür. Bu sektörlerdeki gelişimin nedenleri ise, Türkiye’de yaşanan hızlı nüfus artışı, köyden kente göçün giderek artması, depreme dayanıklı konut ihtiyacı doğması, var olan konutların yenilenme ihtiyacı ve ülke genelinde kentsel dönüşüm sürecine girilmesidir. 2001 krizi sonrasında enflasyon ve faiz oranlarındaki meydana gelen düşüş, artan finansman olanakları inşaat sektörünün canlanmasına, konut, ticaret ve alışveriş merkezi yatırımlarının hareketlenmesine yol açmıştır. Fakat bu gelişme 2007 yılıyla beraber sona ermiş 2008 yılında da küresel krizden olumsuz yönde etkilenerek daralma süreci yaşamıştır (HM, 2009:61).

2.4.2.Enerji Sektörü

2008 yılında elektrik enerjisi sektörü, sektörler arasında önceki yıllarda gösterdiği yükseliş seyrini Dünya’da ve Türkiye’deki yerini korumuştur.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) çalışmasına göre (IEA 2003), 2001-2030 yıllarını kapsayan süre içerisinde dünyadaki enerji arzının karşılanabilmesi için gerekli altyapı yatırımlarının toplam tutarının yaklaşık 16 trilyon civarında olacağı tahmin edilmektedir. Bu da enerji sektöründe yılda yaklaşık olarak 550 milyar dolarlık bir yatırım yapılması anlamına gelmektedir. Belirtilen dönemde yapılacak toplam yatırımın % 60'lık kısmının elektrik enerjisi sektörüne yapılacağını, bunun da yaklaşık 10 trilyon dolarlık bir yatırım olacağı varsayılmaktadır. Tabii bu yatırımı desteklemek için petrol, gaz ve kömür sektörlerine yapılacak yatırımlar da eklendiğinde elektrik sektörünün toplam enerji sektörü içindeki payı % 70'den fazla olmaktadır. Deloitte Türkiye'nin yayınlamış olduğu 2008 yılı birleşme ve satın almalar raporuna göre, 2008 yılında gerçekleşen birleşme ve satın almalarda yaşanan işlem sayısına bakıldığında sektörler sıralamasında hizmet sektörü 24 işlemle ilk finansal hizmetler 20 işlemle ikinci, sonra 19 işlemle enerji sektörü ise üçüncü sırada bulunmaktadır. Enerji sektörü 5.751 milyon dolarla birinci sırada yer alırken, finansal hizmetler sektörü 2.410 milyon dolarla ikinci sırada yer almıştır (HM, 2009:69).

2.4.3. İmalat sektörü

2008 yılında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımını gösteren Tablo 23'ü incelediğimizde imalat sektörüne 459 adet firmanın yatırım yaptığı görülmektedir. Bu firmaların dağılımı da şu şekildedir. Gıda ürünleri ve içecek imalatı 33, tekstil ürünleri imalatı 20, kimyasal madde ve ürünlerinin imalatı 47, makine ve teçhizat imalatı 44, motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı 21 adet olmak üzere toplam 459 adettir.

Gıda sektörü, insanın günlük öncelikli ihtiyaçlarını karşılamak için tarım sektöründen temin ettiği ürünleri işleyerek hem nihai ürün hem de ara malı haline dönüştürmektedir. 2 trilyon dolardan fazla yıllık satışıyla da dünya imalatının en önemli birimi olma özelliğini taşıyan bir sektördür. 2007 yılı dünyada işlenmiş gıda ve petrol

fiyatlarında artış yaşandığı ve ürünlerin çok yüksek fiyatlara ulaştığı bir yıl olmuştur. Bu fiyat artışları dünya genelinde gıda krizi olarak nitelendirilmiş, bu yükselişin sebebi ise dünya nüfusunda yaşanan artış bunun sonucunda da geri kalmış ülkelerin başı çektiği talep artışları, küresel ısınmanın neden olduğu arz yetersizliği yer almaktadır. Tüketicilerin farklı damak tadı ve beslenme alışkanlıklarına sahip olması, ticari sınırlamalar ve ihtiyaçların ülkelere göre farklılık göstermesi, ürünlerin doğal özellikleri ülkelerarası ürünlerin taşınmasında mesafenin uzaklığından kaynaklanan taşıma güçlüğü ve maliyetlerin fazla olması, yerel dağıtımın kontrol edilmesi gibi sebepler AB, ABD ve Japon firmalarının uluslararası alanda yatırım yapmalarına bir diğer ifadeyle şirket satın almalarına ve birleşmelerine neden olmuştur (HM, 2009:64).

Türkiye'nin yeniliklere kolayca alışabilen genç nüfusa sahip olması gıda sektörü için bir avantaj teşkil etmekte ve diğer sektörlerle göre fırsatları değerlendirebilme üstünlüğüne sahip olma özelliği gösteren sektör niteliğindedir. Bu sayede sektörün AB ülkelerine ve yakın pazarlara ürün satabilme imkânının bulunması ülke ekonomisi açısından önem arz etmektedir. Türk gıda sanayinin toplam üretim kapasitesi, 2008 yılında 2007 yılına göre % 47,1'lik artışla 186,4 milyon ton seviyesine çıkmıştır. 2008 yılında en fazla payı et ve et ürünleri ile işlenmiş unlu ürünleri sanayileri teşkil etmektedir. Gıda sanayide meydana bu gelişmeye karşın içecek sanayinde gerileme yaşanmıştır. 2008 yılında %1 oranında üretim kapasitesinde düşüş meydana gelmiştir. 2007 yılında 13.3 milyar litre olan içecek sanayi üretim kapasitesi, yaşanan gerilemeyle 2008 yılında 13,2 milyar litre seviyesinde kalmıştır. Türkiye'nin en hareketli sektörlerinden olma özelliği ile gıda sektörü yabancı yatırımcının dikkatini çekmektedir. Sektör birden fazla yatırımcıya ev sahipliği yapmakta ve imalat sanayine yatırım yapan uluslararası şirketlerin % 10'unu, Türkiye'ye yatırım yapan yabancı sermayeli şirketlerin toplamının %2'sini gıda sektörünün ev sahipliği yaptığı firmalar oluşturmaktadır. 2007 yılında sektörde gerçekleşen 766 milyon dolarlık yatırım ile imalat

sanayine gelen doğrudan yatırımlar içinde % 18,2 oranında bir paya sahipken bu oran 2008 yılında 1,3 milyar dolarlık yatırımla % 33,4 oranına yükselmiştir. 2008 yılı sonuyla beraber imalat sanayide faaliyette bulunan 3.757 adet yabancı sermayeli firmanın 369 tanesi gıda ürünleri içecek imalat sanayisine ait bulunmaktadır (HM, 2009:63-65).

2.4.4.Tarım Sektörü

Tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında son yıllarda önemli miktarlarda düşüşler yaşanmıştır. 1980–1995 döneminde tarım sektörüne gelen yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı % 1,7 iken bu oran 2004–2007 döneminde % 0,6 düzeyinde olmuştur. Yatırımların bu sektöre yapılmasındaki oranının düşüklüğünün nedenleri tarım sektöründeki temel yapısal sorunlar, yapılan yatırımın geri dönüşünün uzun dönemde olması, tarım sektöründeki belirsizlik, risk faktörleri, tarımsal ürünlerin katma değerlerinin düşük olması ve hizmetler sektöründeki yaşanan gelişimin hızlı olması gösterilebilir. Hizmetler sektöründeki doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarının artmasında da ulaştırma, haberleşme, bankacılık ve sigortacılık alt sektörlerindeki hızlı gelişim seyri yaşanması ve karlılık oranının yüksek olması etkili olmuştur (Tekin ve Yıldırım, 2008:1-8).

Tarım sektöründe yapılan doğrudan yatırımın, toplam doğrudan yabancı sermayeli yatırımların içindeki payı son yıllarda azalmıştır. Buna rağmen tablo 19’u incelediğimizde Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımına baktığımızda tarım sektörüne gelen yabancı sermayeli firma sayısında istikrarlı yükselen bir seyir izlediğini görmekteyiz. 2006 yılında 46 adet yabancı sermayeli firma yatırım yaparken, 2007 yılında 51 adet ve 2008 yılında da 60 adet yabancı sermayeli firma sektöre yatırım yapmıştır. Yatırım yapan firma sayısı artmakta iken sektörler bazında toplam gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları içindeki yüzdeler içinde aldığı pay azalmaktadır. Bunun nedeni de yatırım yapan firmaların küçük ölçekli olmasıdır.

2.4.5.Madencilik Sektörü

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının az yapıldığı sektörlerden biri madencilik sektörüdür. Madencilik ve Taşocakçılığı sektörüne Tablo 19 incelendiğinde, 1954 ve 2008 yılları döneminde 411 adet firma tarafından DYSY geldiği görülmektedir. Madencilik sektörünün ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımları içindeki payı MÜSİAD’ nin 2007 yılı raporundaki verilere göre %0,9’luk bir paya sahiptir. Dünya’nın bilinen en büyük bor madeni rezervlerine sahip olan Türkiye’deki madencilik sektörü ileride yabancı yatırımcı için büyük önem taşıyacağı beklenmektedir. 90 milyar dolar değerinde sermayeye sahip olan Avustralya merkezli BHP Billiton madencilik grubu Türkiye’de ihracata yönelik bor çıkarma için yatırım yapmayı düşündükleri bu görüşe destekler niteliktedir (Arıkan, 2006:70).

2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz bir takım etkileri vardır. Bu etkilerden bir tanesi de ödemeler dengesi üzerinde oluşturduğu etkidir. Türkiye gibi geri kalmış ülkelerde yurtiçi tasarruflarla ödemeler dengesi açıklarını kapatmak mümkün olmamaktadır. Bu yüzden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ithalatın ikamesi ve yaptığı yatırımlarla ihracatı artırıcı özelliği ile ödemeler dengesi açığını kapatmada olumlu bir rolü olacağı düşünülmektedir. Ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayabilmesi için gelen yabancı sermayenin transfer edilen yabancı sermayeden fazla olması gerekmektedir.

Tablo 25: Ödemeler Dengesinde Gelen Yabancı Sermaye ve Kar Transferleri(Milyon \$)

Yıllar	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Gelen Yabancı Sermaye	113	99	125	115	354	663	684	1041	1242	1016	830	1127	964
Kar transferi	63	98	84	80	88	104	161	158	198	306	231	390	304
Çıkan Yabancı Sermaye	0	0	0	0	0	0	0	97	67	110	28	49	192
Net	113	99	125	115	354	663	684	944	1175	906	802	1078	772
Yıllar	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Gelen Yabancı Sermaye	1032	976	817	1,7	3,228	1042	1694	2733	10031	20185	22046	18187	6622
Kar transferi	325	643	437	539	395	108	440	799	850	1053	2100	2610	
Çıkan Yabancı Sermaye	47	13	30	725	155	293	203	244	201	129	108	327	
Net	985	963	787	975	3,073	749	1491	2489	9830	20056	21938	15577	

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye İstatistikleri * Ekim Ayı itibariyle

Tablo 25'e baktığımızda Türkiye'ye gelen yabancı sermaye ve kar transferleri yıllar itibariyle verilmiştir. 1994 yılında 113 milyon dolar yatırım gelmiş, 63 milyon dolar kar transferi yapılmıştır. 1997 yılında gelen yabancı sermaye yatırımı 1032 milyon dolar kar transferi de 325 milyon dolardır. 1998 yılında da 976 milyon dolar yatırım gelmiştir, 643 milyon dolarda kar transferi yapılmıştır. 1999 yılında da 817 milyon dolar yatırım gelmiştir ve kar transferi 437 milyon dolardır. 2001 yılında gelen yabancı sermaye yatırımı 3228 milyon dolar kar transferi de 395 milyon dolardır. Ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisi üzerindeki etkisinin sınırlı ölçüde olduğu görülmektedir (Sosyal, 2006:588).

Tablo 26: Türkiye’de Yabancı sermaye Girişleri ve Büyüme Hızları

Yıllar	Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)	GSMH (Alıcı Fiyatlarıyla) (Bin YTL)	Büyüme Hızı (Alıcı Fiyatlarıyla)
1990	684	397.178	9,4
1991	810	634.393	0,3
1992	844	1.103.605	6,4
1993	636	1.997.323	8,1
1994	608	3.887.903	-6,1
1995	885	7.854.887	8,0
1996	722	14.978.067	7,1
1997	805	29.393.262	8,3
1998	940	53.518.332	3,9
1999	783	78.282.967	-6,4
2000	982	125.596.129	6,3
2001	3.352	176.483.953	-9,5
2002	1.137	275.032.366	7,8
2003	1.752	356.680.888	5,9
2004	2.883	428.932.343	9,9
2005	9.813	486.401.032	7,6
2006	19.797	575.783.962	6,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, T.C.Merkez Bankası

Büyüme hızının düşük olduğu yıllarda yatırım oranlarındaki artışta düşük seviyede olmuştur. Tablo 26’ya bakıldığında yabancı sermaye yatırımıyla büyüme arasındaki ilişki görülmektedir. 1990 yılında % 9,4’lük bir büyüme yaşanmıştır. 1991 yılında da körfez krizinin etkisiyle büyüme hızı % 0,3 seviyesine gerilemiştir. 1994 yılında ekonominin daralmasıyla beraber ekonomide %6,1 oranında küçülmüştür. 2000 yılında yabancı sermaye girişinde ve büyüme oranında artış yaşanmıştır. 2001 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ekonomi %9,5 oranında bir küçülme yaşamıştır. 2004 yılına baktığımızda büyüme hızında yaşanan artış ve doğrudan yabancı sermaye yatırımının ilişkisini rahat bir şekilde görmektedir (Çetinkaya, 2004:243).

Tablo 27: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İşsizlik oranları

Yıllar	Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)	İşsizlik oranı %
2001	3.352	8,4
2002	1.137	10,3
2003	1.752	10,5
2004	2.883	10,8
2005	9.813	10,6
2006	19.797	10,2
2007	22.046	10,3
2008	17.718	11,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye İstatistikleri, TÜİK

Tablo 27’de Türkiye’ye gelen yabancı sermaye yatırımlarının fiili girişleri ve Türkiye’deki işsizlik oranları gösterilmiştir. 2002–2007 doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle fiili girişlerinde bir artış yaşanmıştır. 2004 yılında 2.883, 2005 yılında 9.813, 2006 yılında da 19.797 milyon dolar yatırım girişi olmuştur. Doğrudan yatırım girişlerinde yaşanan artışla beraber işsizlik oranları artmış veya bir önceki seyrinde olmuştur. 2006 yılında Türkiye’de işsizlik oranı %10,2 iken, 2007 yılında %10,3 ve 2008 yılında da %11,0 oranında olmuştur. Türkiye’ye gelen yabancı sermaye yatırımlarının işsizlik oranlarını azaltmamasının sebebi yapılan yatırımların yeni şube açma yerine iştirak var olan firmalara ortak olma ya da var olan firmayı satın aldığı için işsizliği azaltmamıştır.

Tablo 28: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Ar-Ge Harcaması

Yıllar	Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)	AR-GE Harcaması Yıllar İtibariyle Toplam (YTL)
2000	982	798.437970
2001	3.352	1.291.891387
2002	1.137	1.843.288038
2003	1.752	2.197.090032
2004	2.883	2.897.516250
2005	9.813	3.835.441076
2006	19.797	4.399.880662
2007	22.046	6.091.178492

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye İstatistikleri, TÜİK

Tablo 28’de incelendiğinde yıllar itibariyle doğrudan yabancı sermaye girişleri verilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırım fiili girişlerinin yıllar itibariyle artış yaşandığı gözlenmektedir. 2005 yılında 9.813 milyon dolar yatırım, 2006 yılında da 19.797 milyon dolar yatırım girişi olmuştur. 2007 yılında da 22.046 milyon dolar yatırım girişi olmuştur. Yıllar itibariyle de Ar-Ge harcamaları doğrudan yatırım girişinin artmasıyla beraber artmıştır. 2006 yılında 4.399.880.662 liralık harcama 2007 yılında 6.091.178492 lira olmuştur. Doğrudan yatırımlarla Ar-Ge harcamaları arasında olumlu bir ilişki vardır.

2.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Kompozisyonunun Ekonomik Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım yapılan ülke ekonomileri üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Doğrudan yatırımların istihdama etkisi, teknoloji ve yönetim bilgisine etkisi, ödemeler dengesine etkisi, dış ticarete etkisi, büyüme etkisi bunlardan bazılarıdır. Bu etkilerin doğrudan yatırım yapılan ülkedeki sektörlerle etkisi incelendiğinde hizmetler sektörüne, imalat, tarım, enerji ve madencilik sektörüne etkisi farklılık arz

etmektedir. Bu durum ise sektörlerin buldukları ülke ekonomisindeki yeri, o sektöre yapılan yatırımın nedeni, yatırım miktarı, sektörün dünya ekonomisindeki yeri, sektörün gelişmesi için gerekli olan coğrafi şartların durumu gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

2.6.1.Doğrudan Yabancı Yatırımların Hizmetler Sektörünü Etkisi

Hizmetler sektöründe ürünlerin ticaretinin büyük bir oranda yapılmasının mümkün olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımının toplam oran içindeki payının büyük olmasının nedenini açıklar niteliktedir. Hizmet sektöründe önem arz eden gelişme ise hizmet ihracatının ortaya çıkması, aynı zamanda da artan bir ivme kazanmasıdır. Dünya genelinde hizmet sektöründe yaşanan bu gelişme ile birlikte Hindistan dikkatleri üzerinde toplamıştır. Çağrı merkezi ve bilgisayar hizmetleri ihraç eden Hindistan bankacılık, sigortacılık, teknoloji, telekomünikasyon ve işletme hizmetleri ile küresel üretimde önemli bir konum kazanmıştır (Gövdere, 2009:55).

Dünya genelinde yaşanan bu değişim ile birlikte hizmet sektörüne doğrudan yabancı sermaye yatırımının büyük bir oranının bu sektöre yapılmasından dolayı ekonomiye etkisinin diğer sektörler göre daha büyük olacağı düşünülmektedir. Hizmetler sektörüne gelen doğrudan yatırımların toplam girişlerinin hangi alt sektörlerin toplamından oluştuğunu ya da bir diğer ifadeyle doğrudan yatırımların toplamının hizmetler sektörünün alt sektörüne dağılımı Tablo 29'da görülmektedir.

Tablo 29: Hizmetler Sektöründeki Doğrudan Yatırımların Alt Sektörlere Dağılımı (Milyon \$)

Sektörler	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toptan ve perakende ticaret	72	68	1.166	165	2.084	366
Oteller ve Lokantalar	1	42	23	33	24	37
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	639	3.285	6.696	1.117	170	308
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	69	4.018	6.957	11.662	6.069	432
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	3	29	99	560	656	486
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	35	74	265	177	149	31
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	33	103	105	13	58	47
Toplam	852	7.619	15.311	13.727	9.210	1.707

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye İstatistikleri

Tablo 29’da hizmetler sektörüne gelen doğrudan yatırımların alt sektörler dağılımına ait verileri incelendiğinde hizmetler sektörüne yapılan doğrudan yatırımların büyük bir payı mali aracı kuruluşların faaliyetlerine aittir. 2005 yılında 4.018, 2006 yılında 6.957, 2007 yılında da 11.662, 2008 yılında ve 2009 yılında da 432 milyon dolar yatırım gerçekleşmiştir. 2005 yılında mali aracı kuruluşlarına gelen doğrudan yatırımların bir önceki yıla göre artmasının sebebi Belçika-Hollanda orijinli Fortis Bank’ın Dış Bank’ın %93’ünü ve İtalya orijinli Unicredito’nun Yapı ve Kredi Bankası’nın % 57’sini satın almasıdır. 2006 yılında mali aracı kuruluşlar sektörüne gelen yatırımlar arasında Denizbank ve Finansbank’ın hisse devir bedelleri ve özelleştirilen Türk Telekom için ödemenin taksit tutarı ödenmesi neticesinde büyük ölçekli yatırım girişi gerçekleşmiştir. 2006 yılında Akbank’ın %20’ sinin ABD merkezli Citibank’a satılması gerçekleşen diğer yatırım girişidir. Hizmetler sektörüne gelen doğrudan yatırım toplamını oluşturan alt sektörler sıralamasında ikinci sırada ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri sektörü yer almaktadır. 2005 yılında ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetlerine gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında 2004 yılına göre artış yaşanmasının en önemli sebebi Türk Telekom’un özelleştirme ihalesini kazanan şirketler birliği lideri, Lübnan orijinli Oger Telekom’un ihale bedelinin ilk taksitini ödemesidir. 2007 yılında mali aracı kuruluşların faaliyetlerinde Oyak Bank-ING Bank (Hollanda) ve Türkiye Finans Katılım Bankası The National Commercial Bank (Suudi Arabistan) işlemleri en önemli satın alım işlemleri olarak göze çarpmaktadır. Aynı yılda gayrimenkul sektöründe Cevahir Alışveriş Merkezi-St.Martins (Kuveyt) işlemleri öne çıkan satın alım işlemleri olmuştur. 2008 yılında gelen doğrudan yatırımlara bakıldığında mali aracı kuruluşların faaliyetlerine baktığımızda 2007 yılına göre bir düşüş yaşanmış, perakende ticaret sektöründe ise önemli bir artış yaşanmıştır. Bu artışın en önemli nedeni İngiliz yatırım fonu BC Partners’ın Migros hisselerini satın alması ve bahis oyunları şirketi İddaa’nın işletme haklarınının 10 yıl süreyle Çukurova Holding-Intralot (Yunanistan) ortak girişimi ile

satılmasıdır. 2006 yılında ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetlerine gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında diğer yıllara göre bir artış yaşanmasında Vodafone tarafından Teslim'i satın almak için yapılan ödeme ve özelleştirilen Türk Telekom için ödenen taksit tutarı en önemli nedenidir.

Hizmetler sektörüne yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomide beklenen ve oluşan etkileri (istihdama, teknoloji ve yönetime bilgisine, ödemeler dengesine, dış ticarete ve büyüme üzerine) aşağıda başlıklar altında incelenmiştir.

2.6.1.1.Hizmetler Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi

Hizmetler sektörü, diğer sektörlerle mukayese edildiği zaman, daha az makineleşmenin kullanıldığı sektör niteliğiyle istihdama katkısının öteki sektörlerle göre daha fazla olacağı beklenmektedir. Türkiye'ye gelen doğrudan yatırımlardan hizmetler sektörünün ne miktarda pay aldığı ve hizmetler sektörünün de istihdama etkisi yıllar itibariyle incelediğimiz zaman hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımının istihdama katkısının ne ölçüde olduğu değerlendirilebilir.

Tablo 30: Hizmetler Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İstihdam Durumu

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)	Hizmet Sektöründeki Yatırımı Toplamı (Milyon Dolar)	Hizmetler Sektöründeki İstihdam Durumu (Bin Kişi 15+)	Hizmet Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ Toplam Yatırıma Oranı(%)
2000	2.307	31.382	8.637	7,3
2001	1.317	18.800	8.551	7
2002	1.300	20.395	8.984	6,3
2003	365	22.552	9.171	1,6
2004	852	30.719	9.033	2,6
2005	7.619	41.732	9.628	18,2
2006	15.311	48.436	10.051	31,6
2007	13.727	74.927	10.327	18,3
2008	9.210	78.351	10.495	11,7
2009*	1.707	56.900	10.638	3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, TÜİK
(*Tahmini Değer)

Hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve istihdam rakamları hizmetler sektörünü oluşturan alt sektörlerin toplamı olarak ifade edilmiştir. Bu sektörler, toptan perakende ticaret, lokanta ve oteller, ulaştırma haberleşme ve depolama, mali kurumlar ve sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları yardımcı iş hizmetleri, toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetlerden oluşmaktadır. Tablo 30'da hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri yıllar itibariyle verilmektedir. 2000 yılında 2.307 milyon dolarlık, 2001 yılında da 1.317 milyon dolarlık yatırım hizmetler sektörüne gelmiştir. 2004 yılına kadar gelen yatırımların azaldığını 2005 yılında 7.619 milyon 2006 yılında da 15.311 milyon dolarlık yatırım gelmiş ve tekrar yatırım artmıştır. 2007 yılında 13.727, 2008 yılında 9.210 ve 2009 yılında da 1.707 milyon dolarlık yatırım gerçekleşmiştir. Hizmetler sektörüne gelen yatırımlar yıllar itibariyle azalan ve artan bir seyir izlemiştir. Hizmet sektöründeki istihdam miktarı ise 2000 yılında 8637 bin kişi, 2002 yılında 8984 bin kişi, 2004 yılında 9033 bin kişi, 2006 yılında 10051 bin kişi, 2008 yılında 10495 ve 2009 yılında da 10638 bin kişi istihdam edilmiştir. Hizmetler sektöründeki istihdam düzeyi artış oranı yüksek olmasa da sürekli artan bir seyir izlemiştir. 2005 ve 2006 yıllarında doğrudan yatırım girişi bir önceki yıla göre önemli derecede bir artış yaşanmıştır. Aynı yıllarda hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hizmetler sektörüne yapılan toplam yatırıma oranı 2005 yılında %2,6'dan % 18,2'e yükselmiştir. 2006 yılında da bu oran %31,6 oranına yükselmiştir. Diğer bir ifade ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının toplam yatırım içindeki payı artmıştır. Fakat aynı artış oranı istihdamdaki artış miktarında yaşanmamış ve bir diğer ifadeyle istihdamda sıçrama olmamıştır. 2008 ve 2009 yıllarında da doğrudan yatırım girişinde bir önceki yıllara göre ciddi derece azalma görülmektedir. Ancak istihdamda bir azalma yaşanmamış aksine bir artış yaşanmıştır. Bu nedenle hizmetler sektörüne gelen doğrudan yatırımların hizmetler sektöründeki istihdam düzeyine net etkisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü hizmetler sektöründe kas

gücüne dayalı işgücünün az kullanılması, yatırım yapan ÇUŞ'ların emek tasarruf eden teknoloji kullanmaları, hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdamı pozitif yönde etkilememesinin sebebi olarak gösterilebilir.

2.6.1.2.Hizmetler Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticarete Etkisi

Doğrudan yatırımların, yatırım yapılan ülkenin ihracatını arttırıcı yönde bir rol oynaması beklenir. Fakat sermaye mallarının ithalini de arttırıcı bir etkiye sahiptir. Aslında doğrudan yatırımın ülkeye yatırım amacı, yatırımın nasıl bir etkiye sahip olacağını daha iyi ortaya koymaktadır. Çünkü bazen çok uluslu şirketlerin yatırım amacı doğal kaynak ihtiyacını karşılamaktadır. Doğal kaynak bakımından zengin olan geri kalmış ülkelere yapılan yatırımla beraber ev sahibi ülkenin ithalatı artar. Bazen de ev sahibi ülkede işgücü maliyetleri artmaya başladığında çok uluslu şirket üretimin emek gücüne dayanan kısmını ucuz emeğe sahip başka bir ülkede gerçekleştirebilir. Bu şekilde ucuz işgücü arayan doğrudan yatırım sahipleri ev sahibi ülkenin dış ticaret hacmini arttırmakta ve ülkenin nihai ürün ihracatını ve ara mal ithalatını arttırmaktadır (Göver, 2005:14). Hizmetler sektörüne gelen doğrudan yatırımların dış ticarete ne yönde etkisi olduğu Tablo 31'deki veriler yardımıyla açıklanacaktır.

Tablo 31: Hizmetler Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon\$)	Hizmet Sektöründeki Yatırımı Toplamı (Milyon \$)	İthalat Rakamları (1000 \$)	İhracat Rakamları (1000 \$)	Dış ticaret dengesi (ihracat –ithalat) (1000 \$)
2000	2.307	31.382	949.308	153.113	-796.195
2001	1.317	18.800	563.684	132.908	-430.776
2002	1.300	20.395	1.146.407	148.701	-997.706
2003	365	22.552	2.048.111	183.789	-1.864.322
2004	852	30.719	3.330.534	233.731	-3.096.803
2005	7.619	41.732	3.400.891	280.996	-3.119.895
2006	15.311	48.436	4.210.382	407.250	-3.803.132
2007	13.727	74.927	6.117.464	476.022	-5.641.442
2008	9.210	78.351	9.613.003	434.022	-9.178.981
2009	1.707	56.900	4.630.012	334.302	-4.295.710

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

Hizmetler sektörüne gelen doğrudan yatırımların ve hizmetler sektöründe gerçekleşen ithalat ve ihracat rakamlarına ait verileri Tablo 31’i incelediğimizde görmekteyiz. 2003 yılında 365 milyon dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımı hizmetler sektörüne gelmiştir. 2007 yılına kadar gelen yatırım her geçen yıl artan bir seyir izlemiştir. 2007 yılında gelen yatırım 13.727 milyon dolar, 2008 yılında da 9.210 milyon dolar olmuştur. İthalat rakamlarına baktığımızda ise 2007 yılına kadar gelen sermaye ile birlikte ithalat artmıştır. Ancak doğrudan yabancı yatırımın aksine 2007 ve 2008 yılında da ithalat artmıştır. 2006 yılında 4.210.382 bin dolar, 2007 yılında da 6.117.464 ve 2008 yılında da 9.613.003 bin dolarlık ithalat yapılmıştır. 2009 yılında da gelen yatırım 1.707 milyon dolara, yapılan ithalatta 4.630.012 bin dolara düşmüştür. Doğrudan yatırımların girişinin ithalata hemen yansımadığını düşünürsek gelen doğrudan yatırım ithalatı arttırıcı yönde bir etkiye sahiptir. İhracat rakamlarında da aynı durum söz konusudur. 2005 yılında 280.996 bin dolar, 2006’da, 407.250 bin dolar, 2007 yılında 476.022 bin dolarlık yatırım gerçekleşmiştir. 2008 yılında gelen doğrudan yabancı yatırım girişindeki azalışla beraber 2008 yılında ihracat rakamı 434.022 bin dolar, 2009 yılında da 334.302 bin dolarlık ihracat yapılmış ve sektöre gelen doğrudan yabancı yatırım miktarıyla beraber ihracatta da azalış meydana gelmiştir. Tablo 31’de ki verilere baktığımızda dış ticaret dengesinin 2009 yılına kadar her geçen yıl bir önceki yıla göre arttığını görmekteyiz. Sektöre gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ihracatı arttırmıştır. Fakat bununla beraber ithalatı da arttırdığı için ithalat açığını giderici bir etkiye sahip olmamıştır.

2.6.1.3.Hizmetler Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Dengesine Etkisi

Ödemeler bilançosu bir ülkede yerleşik gerçek kişi, firma ya da kurumların yabancı ülkelerle yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistemli bir şekilde kayıt altında tutulması veya bir ülkenin belirli bir dönem içerisinde dış ülkelere sağladığı gelirlerle dış ülkelere

yaptığı ödemelerin gösterildiği tablodur (Ünsal, 2007:72). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine beklenen önemli katkılarından birisi de dış açıkların giderilmesinde oynadığı roldür. DYSY' nin ödemeler dengesine etkisine ait veriler, sektörel bazda değil bütün sektörler için toplam verilerdir. Tablo incelenirken bu ayrıntının göz önünde bulundurulması değerlendirme açısından önemlidir.

Hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımların ödemeler dengesine etkisinin nasıl olduğunu değerlendirebilmek için Tablo 32 hazırlanmıştır.

Tablo 32: Doğrudan Yatırımların Hizmetler Sektörüne Girişi ve Ödemeler Dengesine Etkisi

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	Hizmet Sektöründeki Yatırımı Toplamı (Milyon \$)	Ödemeler Dengesine Doğrudan Yatırımların Toplam Etkisi (Milyon \$)
2000	2.307	31.382	89
2001	1.317	18.800	52
2002	1.300	20.395	-108
2003	365	22.552	-440
2004	852	30.719	-799
2005	7.619	41.732	-850
2006	15.311	48.436	-1053
2007	13.727	74.927	-2100
2008	9.210	78.351	-2610

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB, DPT

Tablo 32' deki veriler incelendiğinde hizmetler sektörüne gelen doğrudan yatırımların miktarı ve ödemeler bilançosuna doğrudan yatırımların etkisine ait veriler verilmiştir. 2002 yılında ödemeler bilançosu dengesine doğrudan yatırımların etkisi -108 milyon dolardır. 2003 yılında bu etki negatif yönde 440 milyon dolardır. Yıllar itibariyle negatif yönde giderek arttığı görülmektedir. 2007 yılında bu negatif yönde 2100 milyon dolar 2008 yılında -2610 milyon dolardır. 2002 yılında hizmetler sektörüne gelen doğrudan yatırım miktarı 1.300 milyon dolardır. 2003 yılında 365 milyon dolar seviyesine düşmüştür. 2003 yılında itibaren 2007 yılına kadar gelen doğrudan yabancı yatırım her geçen yıl artmıştır. 2002 yılında ödemeler dengesine etki ise eksi108 milyon dolardır. 2003 yılında da eksi 440

milyon dolardır. 2009 yılında ödemeler dengesine doğrudan yatırımların toplam etkisi de negatif yönde 2009 yılı da dâhil olmak üzere artmıştır. Tablo 32’ de ki verileri incelediğimizde hizmetler sektörüne gelen doğrudan yatırımların ihracatla beraber ithalatı da arttırdığını bunun sonucunda da ihracatın döviz kazandırıcı özelliğinin kaybolduğu sonucuna varılacaktır. Bu sonuç Tablo 32’ deki verilerdeki ödemeler bilançosuna doğrudan yatırımların etkisinin negatif yönde arttığının sebebini teşkil etmektedir. Bunun nedeni de yabancı sermayeli şirketlerin ülke dışına çıkardıkları kar transferleri, üretimlerini gerçekleştirmek için yaptıkları ara ve yatırım malı ithalatından kaynaklanan döviz çıkışıdır.

2.6.1.4.Hizmetler Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojiye Etkisi

Teknolojik yenilik istatistikleri ile hizmetler sektörüne gelen doğrudan yatırımların teknolojik yenilik yapma, yeni ürün ve süreç geliştirme, yeni teknolojiyi kullanma ve teknoloji yayma konusundaki rolü Tablo 33 yardımıyla açıklamaya çalışılacaktır.

Tablo 33: Doğrudan Yatırımların Hizmetler Sektörüne Girişi ve Teknolojiye Etkisi

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	Hizmet Sektöründeki Yatırımı Toplamı (Milyon \$)	Teknolojik Yenilik Yapan İşyerleri (%)	Hizmet Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ Toplam Yatırıma Oranı(%)
2000	2.307	31.382	38,5	7,3
2001	1.317	18.800	-	7
2002	1.300	20.395	-	6,3
2003	365	22.552	-	1,6
2004	852	30.719	25,9	2,6
2005	7.619	41.732	-	18,2
2006	15.311	48.436	24,6	31,6
2007	13.727	74.927	-	18,3
2008	9.210	78.351	23,2	11,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

Teknolojik yenilik yapan işyerlerinin yüzde olarak ifade edildiği verileri tablo 33’de incelediğimiz zaman 2000 yılında işyerlerinin % 38,5’lik bir kısmı teknolojik yenilik yapmıştır. Bu oran sadece hizmetler sektörü için geçerlidir. 2004 yılında söz konusu oran %

25,9, 2006 yılında % 24,6 ve 2008 yılında da % 23,2 gibi bir orana gerilemiştir. Tablo 32 incelendiğinde 2000 yılında gelen yatırım 2.307 milyon dolar iken 2004 yılında 852 milyon dolara gelmiştir. Aynı yıllarda teknolojik yenilik yapan işyeri sayısı %38,5 ‘dan % 25,9 seviyesine ve hizmetler sektöründeki doğrudan yatırımların toplam yatırıma oranı % 7,3 oranından % 2,6 oranına gerilemiştir. 2004 yılına kadar hizmetler sektörüne gelen yatırımların teknolojik yenilik yapan işyerleri yüzdesine etkisi olmuştur denilebilir. Fakat 2004 yılından 2006 yılına kadar doğrudan yabancı yatırım girişi artmış, doğrudan yabancı yatırımların toplam yatırımlar içindeki payının % 2,6 oranından % 31,6 oranına yükselmiş olmasına rağmen teknolojik yenilik yapan firma % 25,9 oranından % 24,6 oranına gerilemiştir. Bunun nedeni olarak gelen çok uluslu şirketlerin satın alma ve şirket birleşmeleri yoluyla yatırım yapmalarını neden olarak gösterilebilir. Bu yüzden 2004 yılından 2006 yılına kadar gelen yatırımların teknolojiye etkisinin olduğu söylenemeyebilir. 2006 yılından sonraki gelen doğrudan yabancı yatırımların azalmasıyla beraber 2006 yılında gelen yatırım 15.311 milyon dolar iken 2008 yılında 9.210 milyon dolar olmuştur. Aynı yıllarda teknolojik yenilik yapan işyeri yüzdesi % 24,6’dan % 23,2 oranına gerilemiştir. Başka bir ifadeyle hizmetler sektörüne gelen yatırım azalmasıyla birlikte teknolojik yenilik yapan işyeri yüzdesinin de gerilediğini görülmektedir. Belirtilen bu yıllarda ise yapılan doğrudan yatırımın hizmetler sektörüne teknolojik gelişimle doğru orantılı olduğunu söylenebilir.

2.6.1.5.Hizmetler Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Toplam Yatırıma Etkisi

Geri kalmış ülkelerin kalkınmada başarıya ulaşabilmeleri için gerekli şartlardan birisi de yatırımları arttırmaktır. Bu yatırımları ülke içindeki kaynaklardan finanse edilmediği için dış finansman kaynağına ihtiyaç duyulmaktadır. Gerekli olan bu kaynak dış borç yoluyla karşılanabilir. Ancak olası siyasi ve ekonomik sorunlar göz önünde bulundurulduğunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla bu açığı kapatmak daha caziptir. Çünkü doğrudan

yatırımlar sadece tasarruf açığını kapatmakla kalmayıp yatırımdan elde edilen geliri yeni yatırımların finansmanında da kullanılabilir (Şen ve Karagöz, 2007:1063–1077). Bu yüzden doğrudan yatırımların ev sahibi ülkedeki yatırımları artıracacağı beklenmektedir.

Tablo 34: Hizmetler Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Yatırım Miktarı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar (Milyon \$)	Hizmetler Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Hizmetler Sektöründeki Özel Yatırım Toplamı (Milyon Dolar)	Özel Hizmet Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ özel Toplam Yatırıma Oran(%)
2000	2.307	31.382	21.198	10,8
2001	1.317	18.800	12.951	10,1
2002	1.300	20.395	12.763	10,1
2003	365	22.552	14.222	2,5
2004	852	30.719	14.923	5,5
2005	7.619	41.732	27.700	27,5
2006	15.311	48.436	32.572	47
2007	13.727	74.927	55.457	24,7
2008	9.210	78.351	54.210	16,9
2009	1.707	56.900	37.812	4,5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Tablo 34'e göz atıldığında hizmetler sektörüne yıllar itibariyle gelen doğrudan yatırım miktarları ve hizmetler sektöründe yapılan kredi ve öz kaynakların toplamı olarak yatırım miktarları verilmiştir. Hizmetler sektörüne yapılan toplam yatırım 2001 yılından itibaren 2009 yılına kadar her geçen yıl bir önceki yıla göre artmıştır. 2001 yılında 18.800 milyon dolar iken 2002 yılında 20.395 milyon dolara yükselmiştir. Bu yükseliş 2008 yılına kadar devam etmiştir. 2001 yılında doğrudan yatırım girişi 1.317 milyon dolar 2002 yılında 1.300 milyon dolar, 2003 yılında da 365 milyon dolar olmuştur. Doğrudan yatırım miktarının gerilediği dönemde toplam yatırımların arttığı görülmektedir. Tablo 33'teki verilerde 2007 yılında doğrudan yatırımların bir önceki yıla göre 15.311 milyon dolar seviyesinden 13.727 milyon dolara gerilediğini görmekteyiz. Aynı yıllarda da hizmetler sektöründeki yatırım miktarı 48.436 milyondan 2007 yılında 74.927 milyon dolara yükselmiştir. 2009 yılında da bir önceki yıla göre doğrudan yatırım girişi 9.210 milyondan 1.707 milyon dolara gerilemiştir. Hizmet sektöründeki toplam yatırımda 2009 yılında 78.351 milyon

dolardan 56.900 milyon dolara gerilemiştir. Bunun sebebi de gelen doğrudan yabancı yatırımla beraber özel yatırım ve toplam yatırım da azalmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının net etkisinin bu azalışa sebep olduğunu söylemek mümkün değildir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının özel yatırıma oranının en yüksek seviyede % 27,5 oranıyla 2005 yılı ve % 47 oranında olduğu 2006 yılında gelen doğrudan yabancı yatırımın toplam yatırımın arttığı söylenebilir. Sonuç olarak genel itibariyle doğrudan yatırım girişi ile sektördeki yatırım miktarında bir ilişki var demek zordur. Çünkü doğrudan yatırım girişi bazı yıllar bir önceki yıla göre azalmasına rağmen 2009 yılına kadar toplam yatırım miktarı her geçen yıl bir önceki yıla göre artış yaşanmıştır. Sektöre gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımların toplam yatırıma pozitif yönde katkısının bulunmamasının yatırımı gerçekleştiren ÇUŞ'lerin ölçek ekonomisine sahip olmaları, uzmanlaşma ve nitelikli işgücü istihdam etmeleri nedeniyle yerli firmaya göre daha fazla avantajlıdır. Bu da yerli firmanın piyasaya girişinde maliyet teşkil etmektedir. Buda toplam yatırımı negatif yönde etkilemektedir

Tablo 35: Hizmetler Sektörüne Yapılan Yatırımların Dağılımı

Yıllar	Hizmetler Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon TL)	Hizmetler Sektöründeki Kamu Yatırım Toplamı (Milyon TL)	Hizmetler Sektöründeki Özel Yatırım Toplamı (Milyon TL)
2000	19.457	6.314	13.143
2001	22.936	7.135	15.801
2002	30.593	11.448	19.145
2003	33.603	12.412	21.191
2004	43.622	13.159	30.463
2005	55.921	18.802	37.119
2006	69.264	22.685	46.579
2007	97.406	25.311	72.095
2008	101.073	31.141	69.932
2009	87.627	29.396	58.231

Kaynak: DPT

Tablo 35 incelendiğinde hizmetler sektöründeki toplam yatırımın 2009 yılına kadar her geçen yıl bir önceki yıla göre arttığı görülmektedir. 2000 yılında 19.457 milyon TL yatırım gerçekleşirken bu rakam 2008 yılında 101.073 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. Hizmetler sektörüne yapılan toplam yatırımların yüzdesel olarak büyük bir kısmını özel

yatırımlar oluşturmaktadır. 2007 yılında 72.095 milyon TL olarak özel yatırım gerçekleşirken kamu yatırımı 25.311 milyon TL kadar yapılmıştır. Genel olarak tablo 35'e baktığımızda hizmetler sektörüne yapılan yatırımların büyük bir kısmını özel yatırımlar teşkil etmektedir.

2.6.2.Doğrudan Yabancı Yatırımların İmalat Sektörünü Etkisi

Bu kısımda doğrudan yatırımların imalat sektörüne hangi yıllarda ne miktarlarda geldiği ve ekonomiye nasıl bir etki ettiğini incelenecektir. İmalat sektörünün alt bileşenleri, gıda ürünleri ve içecek, tekstil ürünleri, kimyasal madde ve ürünler, makine ve teçhizat, elektrikli optik aletler, motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork ve diğer imalatın toplamından oluşmaktadır. İmalat sektörüne gelen doğrudan yatırımların alt sektörlere göre dağılımı Tablo 36'da verilmiştir.

Tablo 36: İmalat Sektöründeki Doğrudan Yatırımların Alt Sektörlere Dağılımı (Milyon \$)

Sektörler	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	78	68	608	766	1.252	210
Tekstil Ürünleri İmalatı	9	180	26	232	189	76
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	38	174	601	1.109	200	306
Makine ve Teçhizat İmalatı	6	13	54	48	226	221
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	2	13	53	117	236	59
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	30	231	461	1.869	1.751	561
Diğer İmalat	30	231	461	1.869	1.751	561
Toplam	190	785	1.866	4.211	3.931	1.645

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 36'ya göre motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı sektörüne gelen yatırımlar imalat sektörüne gelen doğrudan yatırımların oluşmasında ortalama yıllık 817 milyon dolarlık yatırımla ilk sırada yer almaktadır. İmalat sektörüne gelen doğrudan yatırımların ekonomiye etkisi aşağıda ele alınacaktır.

2.6.2.1.İmalat Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama

Etkisi

İmalat sektörüne gelen yatırımların istihdamı olumlu yönde etkileyeceği beklenmektedir. Ancak bu etki her zaman mümkün olmamaktadır. İmalat sektörüne gelen yatırımların istihdama etkisinin nasıl olduğu incelenecektir.

Tablo 37: İmalat Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İstihdam Durumu

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar)	İmalat Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	İmalat Sektöründeki İstihdam Durumu (Bin Kişi 15+)	İmalat Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ Toplam Yatırıma Oranı(%)
2000	1.105	8.877	3.638	12,4
2001	1.244	4.911	3.581	25,3
2002	892	6.338	3.731	14
2003	710	10.860	3.663	6,5
2004	190	18.411	3.742	1
2005	785	23.267	3.994	3,3
2006	1.866	27.889	4.066	6,6
2007	4.211	54.045	4.088	7,7
2008	3.931	55.075	4.235	7,1
2009*	1.645	34.892	3.937	4,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

(*Tahmini Değer)

Tablo 37'ü incelediğimizde imalat sektörüne gelen doğrudan yatırımların yıllar itibariyle ne kadar olduğu ve imalar sektöründeki istihdam durumu verilmiştir. 2001 yılında 1.244 milyon dolar yatırım imalat sektörüne gelmiştir. Aynı yılda imalat sektöründeki istihdam edilen kişi sayısı 3.581 bin kişidir. 2002 yılında da yatırım girişi 892 milyona gerilemiştir. İstihdam edilen kişi sayısı ise 3.731 bin kişiye yükselmiştir. Bu yıllarda gelen doğrudan yatırımın imalat sektöründeki istihdama net bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. 2004 yılında imalat sektörüne gelen yatırım 190 milyon dolar takip eden yıllarda da sırasıyla 785 milyon dolar, 1.866 milyon dolar ve 2007 yılında da 4.211 milyon dolar olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımların toplam yapılan yatırımlara oranı 2004 yılında % 1 iken 2005 yılında % 3,3 seviyesine, 2006 % 6,6 oranına ve 2007 yılında da % 7,7

seviyesine yükselmiştir. Gelen yabancı yatırım miktarı artan bir seyir izlemiş bununla birlikte yatırım girişinde artış yaşanan yıllarda istihdam edilen kişi sayısında da artış yaşanmıştır. 2004 yılında 3.742 kişi, 2005 yılında 3.994 bin kişi, 2006 yılında 4.066 bin kişi, 2007 yılında da 4.088 bin kişiye yükselmiştir. İstihdam edilen kişi sayısında da artan bir eğilim görülmektedir. Fakat toplam yatırımlarda da aynı yıllarda bir artış söz konusudur. Bu yüzden doğrudan yabancı yatırımların imalat sektöründe istihdama katkısının net olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü 2008 yılında imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırım miktarı azalırken istihdam edilen kişi sayısı ve toplam yatırım miktarı artmıştır. Ancak genel itibariyle imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırım miktarının net olmamak üzere belirtilen bazı yıllarda istihdama küçükte olsa etkisi olduğu söylenebilir.

Görg ve Strobl (2001), tarafından yapılan çalışmada ÇUŞ'ların İrlanda ekonomisine yaptıkları yatırımların istihdama net olarak görülmektedir. İrlanda'da 1983 yılında ülke ekonomisinde istihdam oranı %47 iken bu oran 1996 yılında % 77 seviyesine yükselmiştir. İrlanda imalat sektöründe bu oran ise aynı yıllar için %38 seviyesinden %58 oranına yükselmiştir. Aynı zamanda istihdamda yaşanan artışla beraber İrlanda'da teknolojiye gelişmiştir. (Görg ve Strobl,2001:138). Türkiye'de bu çalışmadaki gibi imalat sektörüne yatırım yapan ÇUŞ'ların istihdama etkisi genel bir ifadeyle belirtmemiz yıllar itibariyle mümkün değildir.

2.6.2.2.İmalat Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticarete Etkisi

İmalat sektörüne gelen doğrudan yatırımların dış ticarete etkisinin nasıl olduğunu Tablo 38'deki veriler kullanılarak açıklanacaktır. Bu kapsamda ihracat ve ithalat üzerindeki etkisi incelenecektir.

Tablo 38: İmalat Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon\$)	İmalat Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	İthalat Rakamları (1000 \$)	İhracat Rakamları (1000 \$)	Dış ticaret dengesi (ihracat-ithalat) (1000 \$)
2000	1.105	8.877	44.200.242	25.517.540	-18.682.702
2001	1.244	4.911	32.686.102	28.826.014	-3.860.088
2002	892	6.338	41.383.030	33.701.646	-7.681.384
2003	710	10.860	55.689.766	44.378.429	-11.311.337
2004	190	18.411	80.447.302	59.579.116	-20.868.186
2005	785	23.267	94.208.255	68.813.408	-25.394.847
2006	1.866	27.889	110.378.826	80.246.109	-30.132.717
2007	4.211	54.045	133.938.136	101.081.873	-32.856.263
2008	3.931	55.075	150.252.335	125.187.659	-25.064.676
2009	1.645	34.892	110.972.594	95.445.446	-15.527.148

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

İmalat sektörüne gelen doğrudan yatırımların dış ticaretine etkisine tablo 38'teki verilere göre belirtilen yıllarda şu şekildedir. Tablo 38'i incelediğimizde 2002'deki ithalat rakamı 41.383.030, 2003 yılında da 55.689.766 bin dolardır. Bu rakam 2004 yılında 80.447.302, 2005 yılında 94.208.255, 2006 yılında 110.378.826, 2007 yılında da 133.938.136 bin dolara yükselmiştir. 2004 yılında sektöre gelen doğrudan yabancı yatırım 190, 2005 yılında 785, 2006 yılında 1.886, 2007 yılında da 4.211 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2008 yılında gelen yatırım miktarı 3.931, 2009 yılında da 1.645 milyon dolara gerilemiştir. İmalat sektörünün ithalat rakamları ise 2008 yılında 150.252.335, 2009 yılında 110.972.594 bin dolara gerilemiştir. Gelen doğrudan yatırımla beraber ithalat rakamları da azalmıştır. İmalat sektörüne gelen doğrudan yatırımların sektörün ithalat rakamlarını arttırdığını söylemek mümkündür. Tablo 38' deki ihracat rakamlarına baktığımızda 2004 yılında 59.579.116 bin dolar, 2005 yılında 68.813.408, 2006 yılında 80.246.109 bin dolar olmuş ve her geçen yıl artan bir seyir izleyerek 2007 yılında da 101.681.873 bin dolar seviyesine ulaşmıştır. 2004 yılında gelen yatırım 190 milyon dolar, 2005 yılında 785 milyon dolar, 2006 yılında 1.886 milyon dolar, 2007 yılında da 4.211 milyon dolar seviyesine yükselen bir grafik çizerek ulaşmıştır. 2008 yılında gelen yatırım miktarı 3.931, 2009 yılında da 1.645 milyon dolara gerilemiştir. İhracat rakamları da 2008

yılında da 125.187.659 bin dolar seviyesinden 95.445.446 bin dolar seviyesine gerilemiştir. İmalat sektörüne gelen yatırım ihracatı arttırmaktadır. Diğer bir ifadeyle imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımla, sektördeki ithalat ve ihracat rakamları arasında doğru orantı vardır. Sonuç olarak imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımlarının sektördeki ihracatı arttırmış ancak beraberinde ithalatı da arttırdığı için dış ticaret açığını kapatmadaki döviz kazandırıcı etkisi görülmemektedir.

2.6.2.3.İmalat Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Dengesine Etkisi

Ödemeler dengesine imalat sektörüne gelen doğrudan yatırımların etkisi tablo 39'daki verileri kullanarak incelemeye çalışılacaktır. DYSY' nin ödemeler dengesine etkisine ait veriler, sektörel bazda değil bütün sektörler için toplam verilerdir. Tablo incelenirken bu ayrıntının göz önünde bulundurulması değerlendirme açısından önemlidir.

Tablo 39: Doğrudan Yatırımların İmalat Sektörüne Girişi ve Ödemeler Dengesine Etkisi

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	İmalat Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Ödemeler Dengesine Doğrudan Yatırımların Toplam Etkisi (Milyon \$)
2000	1.105	8.877	89
2001	1.244	4.911	52
2002	892	6.338	-108
2003	710	10.860	-440
2004	190	18.411	-799
2005	785	23.267	-850
2006	1.866	27.889	-1053
2007	4.211	54.045	-2100
2008	3.931	55.075	-2610

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB, DPT

Tablo 39'yı incelediğimizde imalat sektörüne gelen doğrudan yatırımlara ve ödemeler dengesine doğrudan yatırımların etkisine ait veriler bulunmaktadır. Bu verileri kullanarak doğrudan yatırımların ödemeler dengesine etkisinde imalat sektörüne gelen yatırımların payının ne olduğunu. Tablo 39' a baktığımızda 2002 yılında ödemeler bilançosu

denmesine toplam doğrudan yatırımların etkisi eksi 108 milyon dolardır. 2003 yılında bu etki eksi 440 milyon dolardır. Yıllar itibariyle negatif yönde giderek arttığı görülmektedir. 2007 yılında bu negatif yönde 2100 milyon dolar 2008 yılında eksi 2610 milyon dolardır. 2004 yılında imalat sektörüne gelen doğrudan yatırım 190 milyon dolar, 2005 yılında 785 milyon dolar, 2006 yılında 1866 milyon dolar 2007 yılında da 4.211 milyon dolar olmuştur. İmalat sektörüne gelen doğrudan yatırımlar yıllar itibariyle artmıştır. Aynı şekilde doğrudan yatırımların ödemeler denmesine etkisi de her geçen yıl negatif yönde artmıştır. Burada tabloyu şu şekilde ifade edebiliriz. Belirtilen yıllarda sektöre gelen yatırım artarken yatırımların ödemeler denmesine etkisi de artmaktadır. Bu yüzden yatırımlar artarken ödemeler denmesini de negatif yönde artırmaktadır. Çünkü dış ticaret denmesine tablo 39'a baktığımızda ithalatın ihracattan daha fazla gerçekleşmesi sonucunda döviz kazandırıcı bir etki gerçekleşmemiştir.

2.6.2.4.İmalat Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojiye Etkisi

İmalat sektöründeki teknolojik gelişmelere sektöre gelen doğrudan yatırımların etkisinin ne oranda olduğunu aşağıdaki verileri kullanarak incelenecektir.

Tablo 40: Doğrudan Yatırımların İmalat Sektörüne Girişi ve Teknolojiye Etkisi

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	İmalat Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Teknolojik Yenilik Yapan İşyerleri (%)	İmalat Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ Toplam Yatırıma Oranı(%)
2000	1.105	8.877	-	12,4
2001	1.244	4.911	-	25,3
2002	892	6.338	-	14
2003	710	10.860	-	6,5
2004	190	18.411	34,8	1
2005	785	23.267	-	3,3
2006	1.866	27.889	35,7	6,6
2007	4.211	54.045	-	7,7
2008	3.931	55.075	34,7	7,1

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

Teknolojik yenilik yapan işyerleri yüzdelik oranlarını tablo 40'ı incelediğimizde imalat sektöründe teknolojik yenilik yapan işyerleri oranı 2004 yılında % 34,8, 2006 yılında %35,7 ve 2008 yılında da %34,7 olmuştur. 2004 yılında sektöre gelen yatırım miktarı 190 milyon dolar, 2005 yılında 785 milyon dolara yükselmiş, 2006 yılında da bu yükseliş seyri devam etmiş gelen yatırım 1.886 milyon dolar ve bu yükseliş 2007 yılında 4.211 milyon dolarlık yatırımla son bulmuştur. Yatırım yükseldiği bu yıllarda teknolojik yenilik yapan işyerlerinin oranı da artmıştır. 2006 yılında %35,7 olan teknolojik yenilik oranı 2008 yılında %34,7 oranına gerilemiştir. İmalat sektörüne gelen doğrudan yatırımda 2006 yılında 1.866 milyon dolardan 2008 yılında 3.931 milyon dolara yükselmiştir. Doğrudan yatırımların toplam yatırımları içindeki payına baktığımızda 2004 yılında bu oran % 1, 2006 yılında da bu oran % 6,6 oranına yükselmiştir. Teknolojik yenilik yapan işyerleri bu yıllarda artmıştır. Gelen doğrudan yabancı yatırımların teknolojiyi geliştirici bir etkiye sahip olduğunu bu yıllar için söylenebilir. Fakat doğrudan yatırımların toplam yatırımları içindeki payı 2008 yılında % 7,1'e yükselirken teknolojik yenilik yapan işyerleri yüzdesi 34,7 oranına düşmüştür. Bu dönemde gelen doğrudan yabancı yatırımların teknolojik gelişime net bir etkisini zayıf olduğu söylenebilir.

2.6.2.5.İmalat Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Toplam

Yatırıma Etkisi

İmalat sektöründeki toplam yatırımların artmasına sektöre gelen doğrudan yatırımların etkisini tablo 41'deki veriler yardımıyla açıklanacaktır.

Tablo 41: İmalat Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Yatırım Miktarı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar (Milyon \$)	İmalat Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	İmalat Sektöründeki Özel Yatırım Toplamı (Milyon Dolar)	Özel İmalat Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ özel Toplam Yatırıma Oranı(%)
2000	1.105	8.877	8.845	12,4
2001	1.244	4.911	4.490	27,7
2002	892	6.338	5.969	14,9
2003	710	10.860	10.559	6,7
2004	190	18.411	18.069	1
2005	785	23.267	22.956	3,4
2006	1.866	27.889	27.491	6,7
2007	4.211	54.045	53.795	7,8
2008	3.931	55.075	54.803	7,1
2009	1.645	34.892	34.569	4,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

2002 yılında imalat sektörüne gelen yatırım miktarının 892 milyon dolar olduğunu tablo 41'i incelediğimizde görmekteyiz. Bu miktar 2003 yılında 710 milyon dolar seviyesine düşmüştür. 2004 yılında da 190 milyon dolara düşmüştür. Aynı yıllarda imalat sektöründeki toplam yatırım 2002 yılında 6.388 milyon dolar olarak gerçekleşmiş 2003 yılında 10.860 milyon dolar, 2004 yılında da 10.860 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 2007 yılında gelen yatırım 4.211 milyon dolar, 2008 yılında 3.911 milyon dolar, 2009 yılında da 1.645 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Bu yıllarda sektördeki toplam yatırım da 2007 yılında 54.075 milyon dolar, 2008 yılında 55.075 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 2009 yılında ise sektöre yapılan toplam yatırım bir önceki yıla göre azalmıştır. Tablo 38'i incelediğimizde dikkat çeken önemli noktalardan birisi imalat sektörüne yapılan toplam yatırımların neredeyse tamamına yakını özel yatırımlar oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında doğrudan yabancı

sermaye yatırımlarının imalat sektöründeki toplam yatırımları etkilemesi diğer sektörler göre daha fazladır. Fakat genel itibariyle imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları yıllar itibariyle artan ve azalan bir seyir izlemiştir. Fakat doğrudan yabancı sermaye yatırımların toplam özel yatırımlar içindeki payına baktığımızda 2004 yılında % 1 iken 2005 yılında % 3,4' e yükselmiş, 2006 yılında da bu oran % 6,7 olmuş ve 2007 yılında da % 7,8 seviyesine yükselmiştir. Bu yıllarda toplam yatırım da artmıştır imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımların toplam yatırıma etkisi olduğu söylenebilir.

Tablo 42: İmalat Sektörüne Yapılan Yatırımların Dağılımı

Yıllar	İmalat Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon TL)	İmalat Sektöründeki Kamu Yatırım Toplamı (Milyon TL)	İmalat Sektöründeki Özel Yatırım Toplamı (Milyon TL)
2000	5.504	243	5.261
2001	5.992	514	5.478
2002	9.508	554	8.954
2003	16.182	449	15.733
2004	26.144	485	25.659
2005	31.179	417	30.762
2006	39.882	569	39.313
2007	70.259	325	69.934
2008	71.048	352	70.696
2009	53.735	498	53.237

Kaynak: DPT

İmalat sektöründe gerçekleşen toplam yatırım miktarına tablo 42' de incelediğimizde 2006 yılında imalat sektöründe 39.882 milyon TL olarak gerçekleşirken 2008 yılında 2007 yılında 70.259 milyon TL seviyesine yükselmiştir. 2008 yılında da 71.048 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında gerçekleşen toplam yatırımın 39.313 milyon TL'lik kısmını kamu yatırımları oluştururken 569 milyon TL 'sini özel yatırımlar oluşturmaktadır. Genel itibariyle tablo 42'ye baktığımızda imalat sektörüne yapılan büyük bir kısmını özel yatırımlar oluşturmaktadır.

2.6.3.Doğrudan Yabancı Yatırımların Enerji Sektörüne Etkisi

Enerji sektörüne hangi yıllarda hangi miktarlarda doğrudan yatırım geldiği ve gelen bu yatırımların ekonomiye katkısının ne ölçüde olduğunu açıklamaya çalışacağız. Bu çalışma da enerji sektörü kapsamında su, elektrik ve gazdan sağlanan enerjileri kapsamaktadır.

2.6.3.1.Enerji Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi

Enerji sektörüne gelen doğrudan yatırımların istihdama etkisi tablo 43'daki veriler kullanarak incelenecektir.

Tablo 43: Enerji Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İstihdam Durumu

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar)	Enerji Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Enerji Sektöründeki İstihdam Durumu (Bin Kişi 15+)	Enerji Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ Toplam Yatırıma Oranı(%)
2004	66	2.402	80	2,7
2005	4	3.400	74	0,1
2006	112	3.689	85	3
2007	568	6.330	99	8,9
2008	1.068	7.287	91	14,6
2009*	1.646	6.722	76	24,4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK (*Tahmini Değer)

Tablo 43'ü incelediğimizde enerji sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları rakamlarına baktığımızda 2004 yılında 66 milyon dolar, 2005 yılında 4 milyon dolar, 2006 yılında 112 milyon dolar, 2007 yılında 568 milyon dolar, 2008 yılında 1.068 milyon dolar ve 2009 yılında da 1.646 milyon dolar yatırım gelmiştir. 2005 yılında 4 milyon dolar olan yatırım miktarı 2006 yılında 112 milyon dolara 2007 yılında da 568 milyon dolara yükselmiştir. Aynı yıllarda sektördeki istihdam artışı 2005 yılında 74 bin kişi, 2006 yılında 85 bin kişiye 2007 yılında da 99 bin kişiye yükselmiştir. Bu dönemde enerji sektörüne gelen doğrudan yatırımların istihdama olumlu yönde etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak aynı durum daha sonraki yıllarda mümkün olmamıştır. Çünkü sektöre gelen yatırım 2007

yılında 568 milyon dolar, 2008 yılında 1.068 milyon dolar ve 2009 yılında 1.646 milyon dolara yükselmiştir. Buna karşın istihdam edilen kişi sayısı 2007 yılında 99 bin kişi iken ilk önce 2008 yılında 91 bin kişiye gerilemiş, 2009 yılında da 76 bin kişiye gerilemiştir. Bu yüzden bu yıllarda gelen yatırımın istihdama bir etkisi olmadığı söylenebilir. Çünkü sektöre gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımın toplam yatırım içindeki payı da yıllar itibariyle 2007 yılında % 8,9 oranından 2008 yılında % 14,6 oranına 2009 yılında da % 24,4 seviyesine yükselmiştir. Buna rağmen istihdam edilen kişi sayısı 2007 yılında 99 bin iken, 2008 yılında 91 bin kişiye, 2009 yılında da 76 bin kişi seviyesine düşmüştür.

2.6.3.2. Enerji Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticarete Etkisi

Enerji sektörüne gelen doğrudan yatırımların ithalat ve ihracat rakamlarına etkisinin ne yönde olduğuna tablo 40'daki veriler incelenerek ulaşılabılır.

Tablo 44: Enerji Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon\$)	Enerji Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	İthalat Rakamları (1000 \$)	İhracat Rakamları (1000 \$)	Dış ticaret dengesi (ihracat-ithalat) (1000 \$)
2004	66	2.402	15.683	60.173	44.490
2005	4	3.400	18.208	103.449	85.241
2006	112	3.689	18.208	123.593	105.385
2007	568	6.330	21.528	168.839	147.311
2008	1.068	7.287	15.492	73.324	57.832
2009	1.646	6.722	17.256	139.740	122.484

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

Tablo 44'teki verileri incelediğimizde enerji sektörüne gelen doğrudan yatırımların ihracat ve ithalat rakamlarına etkisini incelediğimizde enerji sektöründeki seyri şu şekildedir. Tablo 44'te görüldüğü gibi 2005 yılında 103.449 bin dolar olarak gerçekleşen ihracat, 2006 yılında 123.593 bin dolara, 2007 yılında 168.839 bin dolara çıkmıştır. Bu yıllarda sektöre gelen doğrudan yatırım miktarı ise 2005 yılında 4 milyon dolar, 2006 yılında 112 milyon dolar, 2007 yılında 568 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde gelen

yatırımla beraber sektördeki ihracatında arttığı görülmektedir. 2008 yılında doğrudan yatırım miktarında bir önceki yıla göre yaşanan artışa rağmen ihracat rakamları düşmüş 2009 yılında gelen yatırım miktarının artmasının devam etmesiyle beraber doğru orantılı olarak ihracat rakamları da artmıştır. Tablo 44'ü incelediğimizde 2007 yılında gelen yatırıma göre 2008 yılında daha fazla yatırım gelmiş buna rağmen ithalatta bir azalış meydana gelmiştir. 2007 yılında 21.528 bin dolar olan ithalat, 2008 yılında 15.492 bin dolara seviyesine gerilemiştir. 2008 yılında sektöre gelen yatırım 1.068 milyon dolar iken 2009 yılında bu rakam 1.646 milyon dolara yükselmiştir. Bu yükselişle beraber ithalat miktarı da 2009 yılında 12.256 bin dolar seviyesine yükselmiştir. Sektöre gelen doğrudan yabancı yatırımların yıllar itibariyle genel bir ifadeyle ihracatı ve ithalatı arttırıcı bir etkiye sahip olmuş ihracatı ithalata göre daha fazla arttırmıştır. Dış ticaret dengesi de pozitif seyrini yıllar itibariyle artarak korumuştur.

2.6.3.3.Enerji Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Dengesine Etkisi

Enerji sektörüne gelen doğrudan yatırımların, ödemeler dengesine etki eden toplam doğrudan yatırımların içindeki payı enerji sektörü olarak ne yönde olduğunu tablo 45'deki verileri kullanarak açıklamaya çalışacağız.

Tablo 45: Doğrudan Yatırımların Enerji Sektörüne Girişi ve Ödemeler Dengesine Etkisi

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	Enerji Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Ödemeler Dengesine Doğrudan Yatırımların Toplam Etkisi (Milyon \$)
2004	66	2.402	-799
2005	4	3.400	-850
2006	112	3.689	-1053
2007	568	6.330	-2100
2008	1.068	7.287	-2610

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB

Ödemeler dengesine doğrudan yatırımların genel etkisini tablo 45'e baktığımızda görmekteyiz. 2002 yılında ödemeler bilançosu dengesine doğrudan yatırımların etkisi eksi

108 milyon dolardır. 2003 yılında bu etki eksi 440 milyon dolardır. Yıllar itibariyle negatif yönde giderek arttığı görülmektedir. 2007 yılında bu negatif yönde 2100 milyon dolar 2008 yılında eksi 2610 milyon dolardır. Her geçen yıl bir önceki yıla göre negatif yönde artarak devam etmektedir. Enerji sektörüne gelen doğrudan yatırım girişlerine baktığımızda ise 2006 yılında 112 milyon dolar, 2007 yılında 568 milyon dolar ve 2008 yılında da 1.068 milyon dolar seviyesine artan bir grafik çizerek ulaşmıştır. Sektöre gelen yabancı yatırım miktarının yıllar itibariyle dış ticaret dengesine net katkısı olmadığı söylenebilir.

2.6.3.4. Enerji Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojiye

Etkisi

Enerji sektöründeki teknolojik yenilik yapan işyerleri yüzdesine sektöre gelen doğrudan yatırımın katkısının ne olduğunu aşağıdaki tablo 46 yardımıyla açıklayacağız.

Tablo 46: Doğrudan Yatırımların Enerji Sektörüne Girişi ve Teknolojiye Etkisi

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	Enerji Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Teknolojik Yenilik Yapan İşyerleri (%)	Enerji Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ Toplam Yatırıma Oranı(%)
2004	66	2.402	24,53	2,7
2005	4	3.400	-	0,1
2006	112	3.689	27,5	3
2007	568	6.330	-	8,9
2008	1.068	7.287	17,8	14,6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

Tablo 46'yi incelediğimizde doğrudan yatırımların 2005 yılından başlayarak 2008 yılına her yıl artarak geldiğini görmekteyiz. 2005 yılında 4 milyon dolar, 2006 yılında 112 milyon dolar, 2007 yılında 568 milyon dolar, 2008 yılında da 1.068 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Enerji sektöründe yenilik yapan işyerleri yüzdesi ise 2004 yılında % 24,53 iken 2006 yılında % 27,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllarda enerji sektörüne gelen doğrudan yatırımların teknolojik yeniliği arttırdığı söylenebilir. Fakat aynı durum 2006 yılından sonraki yıllarda gerçekleşmemiştir. Sektöre gelen yatırım 2007 yılında 568 milyon dolara, 2008

yılında da 1.068 seviyesine yükselirken teknolojik yenilik yapan işyerleri yüzdesi 27,5'tan 2008 yılında % 17,8 seviyesine gerilemiştir. 2008 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının artarak % 14,6 oranına yükselmesine rağmen teknolojik yenilik yapan işyerlerinin yüzdesi 17,8 oranına gerilemiştir. Bu dönemde gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımının teknolojik yenilik yapan işyerlerini olumlu yönde etkilediğini söyleyemeyiz.

2.6.3.5. Enerji Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Toplam Yatırıma Etkisi

Enerji sektörüne gelen doğrudan yatırımların bu sektöre yapılan yatırımlara etkisinin ne yönde olduğunu açıklayacağız.

Tablo 47: Enerji Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Yatırım Miktarı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar (Milyon \$)	Enerji Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Enerji Sektöründeki Özel Yatırım Toplamı (Milyon Dolar)	Özel Enerji Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ özel Toplam Yatırıma Oran(%)
2004	66	2.402	727	9
2005	4	3.400	1.144	0,3
2006	112	3.689	1.758	6,3
2007	568	6.330	3.753	15,1
2008	1.068	7.287	4.497	23,7
2009	1.646	6.722	4.429	24,4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Tablo 47'yi incelediğimizde enerji sektörüne yapılan toplam yatırımların yıllara göre dağılımı ve sektöre gelen doğrudan yatırım miktarı verilmiştir. Tablo 47'yi incelediğimizde 2005 yılında gelen doğrudan yatırım miktarı 4 milyon dolarken 2006 yılında 112 milyon dolara yükseldiğini görmekteyiz. Aynı yıllarda sektöre yapılan toplam yatırım miktarı 2005 yılında 3.400 milyon dolar iken 2006 yılında 3.689 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 2006 yılında gelen doğrudan yatırım miktarı 112 milyondan 2007 yılında 568 milyona yükselmiştir. Bu yıllarda toplam yatırımlar ise 2006 yılında 3.689 milyondan 2007 yılında 6.330 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde sektöre gelen

doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının genel bir ifadeyle toplam yatırımı arttırdığını söyleyebiliriz. 2009 yılında sektöre gelen yatırım 2008 yılında 1.608 milyon dolar iken 2009 yılında 1.646 milyon dolara yükselmiştir. Fakat toplam yatırım ise 7.827 milyondan 6.722 milyon dolara gerilemiştir. Bu yılda sektöre gelen doğrudan yabancı yatırımlar toplam yatırımı arttırıcı bir etkiye sahip olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının özel yatırımlarına olan oranına baktığımızda 2008 yılında % 23,7 iken 2009 yılında % 24,4 seviyesine yükselmiş olmasına rağmen toplam yatırım miktarı azalmıştır.

Tablo 48: Enerji Sektörüne Yapılan Yatırımların Dağılımı

Yıllar	Enerji Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon TL)	Enerji Sektöründeki Kamu Yatırım Toplamı (Milyon TL)	Enerji Sektöründeki Özel Yatırım Toplamı (Milyon TL)
2004	3.441	2.408	1.033
2005	4.557	3.023	1.534
2006	5.276	2.761	2.515
2007	8.230	3.351	4.879
2008	9.401	3.599	5.802
2009	10.352	3.530	6.822

Kaynak: DPT

Tablo 48'deki verileri incelediğimizde enerji sektörüne yapılan yatırımların yıllar itibariyle arttığını görmekteyiz. 2008 yılında yapılan yatırım 9.401 milyon TL iken 2009 yılında 10.352 milyon TL seviyesine yükselmiştir. Enerji sektörüne yapılan toplam yatırımın yaklaşık % 35'ini kamu yatırımları % 65'lik oranı da özel yatırımlar oluşturmaktadır.

2.6.4. Doğrudan Yatırımların Madencilik Sektörüne Etkisi

Doğrudan yatırımların madencilik sektörüne hangi yıllarda ne miktarlarda geldiği, gelen yatırımın sektöre olan etkisi, ekonomiye etkisi ne yönde olduğunu incelemeye çalışacağız.

2.6.4.1. Madencilik Sektörüne Gelen Yatırımların İstihdama Etkisi

Madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırımların sektörün istihdam durumuna olan etkisinin ne olduğunu istihdamı arttırıcı bir etkiye sahip olup olmadığını aşağıdaki veriler yardımıyla açıklayacağız.

Tablo 49: Madencilik Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İstihdam Durumu

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar)	Madencilik Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Madencilik Sektöründeki İstihdam Durumu (Bin Kişi 15+)	Madencilik Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ Toplam Yatırıma Oranı(%)
2000	5	501	81	0,9
2001	29	357	98	8,1
2002	17	442	120	3,8
2003	124	707	83	17,5
2004	73	1.045	97	6,9
2005	40	1.310	110	3
2006	122	1.465	118	8,3
2007	337	2.400	135	14
2008	152	2.527	128	6
2009*	194	2.229	100	8,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

(*Tahmini Değer)

Tablo 49'daki verilere baktığımızda madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırımların yıllar itibariyle giriş miktarları ve madencilik sektöründeki istihdam durumunu ifade etmektedir. Tablo 49'daki verileri inceleyerek madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırımın sektördeki istihdam etkisini açıklayacağız. 2003 yılında sektöre gelen doğrudan yatırım girişi 124 milyon dolar, 2004 yılında 73 milyon dolar, 2005 yılında 40 milyon dolar düzeyine gerilemiştir. Buna karşın 2003 yılında 83 bin kişi, 2004 yılında 97 bin kişi ve 2005 yılında 110 bin kişi seviyesine yükselmiştir. Bu yıllarda madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırımların istihdam artışına bir etkisi olduğunu söylemek olası değildir. 2006 yılında sektöre gelen doğrudan yatırım 122 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve 2007 yılında da 337 milyon dolara yükselmiştir. Sektördeki istihdam durumu ise 2006 yılında 118 bin kişi iken 2007 yılında 135 bin kişi seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde yatırımların istihdam artışına yol

açtığı ihtimalini söyleyebiliriz. 2008 yılında gelen yatırım 152 milyon dolar iken 2009 yılında 194 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Sektöre gelen doğrudan yatırım miktarında yaşanan bu artışa karşın istihdam durumu 2008 yılında 128 bin kişi iken 2009 yılında 100 bin kişi seviyesine düşmüştür. Bu sebepten dolayı bu yıllarda gelen yatırımla istihdamı ilişkilendirmek mümkün değildir.

2.6.4.2. Madencilik Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticarete Etkisi

Dış ticarete olan etkisini madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırımların yıllar itibariyle ithalat ve ihracatta nasıl bir etki yarattığını tablo 50'deki verileri kullanarak anlatmaya çalışacağız

Tablo 50: Madencilik Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon\$)	Madencilik Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	İthalat Rakamları (1000 \$)	İhracat Rakamları (1000 \$)	Dış ticaret dengesi (ihracat-ithalat) (1000 \$)
2000	5	501	7.096.767	400.269	-6.969.498
2001	29	357	6.576.826	348.652	-6.228.174
2002	17	442	7.192.305	387.193	-6.805.112
2003	124	707	9.020.508	469.089	-8.551.419
2004	73	1.045	10.980.937	649.237	-10.331.700
2005	40	1.310	16.321.199	810.241	-15.510.958
2006	122	1.465	22.033.762	1.146.326	-20.887.436
2007	337	2.400	25.314.075	1.660.895	-23.653.180
2008	152	2.527	35.664.704	2.155.895	-33.508.809
2009	194	2.229	20.624.566	1.682.501	-18.942.665

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

Tablo 50'deki verileri incelediğimizde madencilik sektöründeki ihracat rakamları 2001 yılından başlayarak 2009 yılına kadar artan bir seyir izlemiştir. 2003 yılında doğrudan yatırım miktarı 124 milyon dolar, 2004 yılında 73 milyon dolar ve 2005 yılında da 40 milyon dolara gerilemiştir. Aynı yıllarda ithalat rakamları ise 2003 yılında 9.020.508 bin dolar, 2004 yılında 10.980.937 bin dolar ve 2005 yılında da 16.321.199 bin dolar seviyesine yükselmiştir. Sektöre gelen yatırım azalırken ithalat rakamları artmıştır. Bu yüzden bu yıllarda gelen

yatırımın ithalatı arttırıcı bir yönünün olması düşüktür. Fakat 2006 yılında gelen yatırım 122 milyon dolara, 2007 yılında 337 milyon dolara yükselmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında ithalat rakamları ise 22.033.762 ve 25.314.075 bin dolara yükselmiştir. Bu dönemde gelen yatırımların ithalatı arttırdığını söylenebilir. 2008 yılında sektöre gelen yatırım miktarı 152 milyon dolara düşerken ithalat miktarı 35.664.704 bin dolara yükselmiştir. 2008 yılında gelen doğrudan yabancı yatırımın ithalat artışıyla ters orantılıdır. 2009 yılında ise gelen yatırım miktarı 192 milyon dolara yükselirken bu defa da ithalat miktarı 20.624.566 bin dolar seviyesine düşmüştür. 2009 yılında da gelen yatırımla ithalat arasında ilişkinin ters orantılı olduğu görülmektedir. Tablo 50'deki ihracat rakamlarına baktığımızda 2001 yılından başlayarak artan bir grafik çizerek 2009 yılına kadar yükseldiğini görmekteyiz. Madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırım girişlerine baktığımızda 2003 yılında doğrudan yatırım miktarı 124 milyon dolar, 2004 yılında 73 milyon dolar ve 2005 yılında da 40 milyon dolara gerilemiştir. Bu yıllarda ihracat rakamları ise 2003 yılında 469.089 bin dolar, 2004 yılında 649.237 bin dolar ve 2005 yılında da 810.241 bin dolara yükselmiştir. Bu dönemde gelen yatırımların ihracatı arttırıcı bir etkiye sahip olma olasılığının zayıf olduğu dikkat çekmektedir. 2006 yılında gelen yatırım 122 milyon dolara, 2007 yılında 337 milyon dolara yükselmiştir. 2006 yılında ihracat miktarı 1.146.326 bin dolar, 2007 yılında da 1.660.895 bin dolar seviyesine yükselmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında gelen doğrudan yatırımların ihracatı arttırıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. 2008 yılında ise gelen yatırım 152 milyon dolara düşmüştür. Ancak bu düşüş ihracat miktarında tam tersine artış olmuş ve 2008 yılında 2.155.150 bin dolar seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılında bu defa yatırım miktarı 194 milyon dolara yükselirken ihracat 1.682.501 bin dolar seviyesine düşmüştür. Bu yıllarda doğrudan yabancı yatırımla ihracat arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Sonuç olarak madencilik sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırım miktarının arttığı yıllara da baktığımızda dış ticaret dengesine ait verilere tablo 50 'deki baktığımızda 2001 ve 2009 yılı

hariç bir önceki yıla göre olumlu bir gelişme yaşanmamıştır. Bu da gelen doğrudan yabancı yatırımların ihracatla beraber ithalatı arttırması sonucu elde edilecek dövizi erittiği sonucuna varılabilir. 2001 ve 2009 yıllarında da doğrudan yabancı sermaye yatırımının artmasına rağmen toplam yatırım azalmış bunun neticesinde de ithalat ve ihracat rakamlarında da düşüş yaşandığı için dış ticaret dengesi bir önceki yıla göre olumlu bir grafik çizdiği düşünülmektedir. Ancak doğrudan yabancı yatırımdan beklenen ihracatı arttırarak bu olumlu gelişmeyi sağlamasıdır.

2.6.4.3. Madencilik Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Dengesine Etkisi

Madencilik sektörüne yapılan doğrudan yatırımların, doğrudan yatırımların toplamının ödemeler dengesine olan etkisindeki rolünün ne yönde olduğunu tablo 51'deki verileri inceleyerek açıklanacaktır. DYSY' nin ödemeler dengesine etkisine ait veriler, sektörel bazda değil bütün sektörlerle ait toplam verilerdir. Tablo incelenirken bu ayrıntının göz önünde bulundurulması değerlendirme açısından önemlidir.

Tablo 51: Doğrudan Yatırımların Madencilik Sektörüne Girişi ve Ödemeler Dengesine Etkisi

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	Madencilik Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Ödemeler Dengesine Doğrudan Yatırımların Toplam Etkisi (Milyon \$)
2000	5	501	89
2001	29	357	52
2002	17	442	-108
2003	124	707	-440
2004	73	1.045	-799
2005	40	1.310	-850
2006	122	1.465	-1053
2007	337	2.400	-2100
2008	152	2.527	-2610

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB

Ödemeler dengesine, doğrudan yatırımların etkisi ve madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırım miktarı tablo 51'de verilmiştir. Tablo 51'de incelediğimizde 2002 yılında

ödemeler dengesine doğrudan yatırımların etkisi negatif 108 milyon dolardır. 2003 yılında bu etki -440 milyon dolardır. Yıllar itibariyle negatif yönde giderek artığı görülmektedir. 2007 yılında bu eksi 2100 milyon dolar 2008 yılında eksi 2610 milyon dolardır. 2003 yılında doğrudan yatırım miktarı ise 124 milyon dolar, 2004 yılında 73 milyon dolar, 2005 yılında da 40 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Bu yıllarda ödemeler dengesine doğrudan yatırımların etkisi negatif yönde artmıştır. Bu yıllarda sektöre gelen doğrudan yatırımların ödemeler dengesine etkisi etkisinin zayıf olduğu düşünülmektedir. 2006 yılında sektöre gelen doğrudan yatırım miktarı ise 122 milyon dolara ve 2007 yılında da 337 milyon dolara yükselmiştir. Bu dönemde gelen doğrudan yatırımın ödemeler dengesine etkisinin negatif olduğunu söylenebilir, 2008 yılında ise yatırımların 152 milyon dolara düşmesiyle beraber geçen yılki ödemeler dengesine doğrudan yabancı yatırımların etkisinin 2008 yılında zayıflamıştır.

2.6.4.4. Madencilik Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Teknolojiye Etkisi

Madencilik sektöründeki teknolojik yenilik yapan işyerleri yüzdesindeki oranda madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırımlarının payının ne olduğunu tablo 52 yardımıyla açıklanacaktır.

Tablo 52: Doğrudan Yatırımların Madencilik Sektörüne Girişi ve Teknolojiye Etkisi

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	Madencilik Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Teknolojik Yenilik Yapan İşyerleri (%)	Madencilik Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ Toplam Yatırıma Oranı(%)
2000	5	501	-	0,9
2001	29	357	-	8,1
2002	17	442	-	3,8
2003	124	707	-	17,5
2004	73	1.045	31,57	6,9
2005	40	1.310	-	3
2006	122	1.465	25,1	8,3
2007	337	2.400	-	14
2008	152	2.527	22,7	6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

Tablo 52'yi incelediğimizde madencilik sektöründeki teknolojik yenilik yapan işyerlerinin yüzdesi ifade eden veriler ve madencilik sektörüne yatırım yapan doğrudan yatırım girişine ait veriler verilmiştir. Tablo 52'yi incelediğimizde 2004 yılında madencilik sektöründe yenilik yapan işyerlerinin yüzde olarak ifadesi %31,57 iken bu oran 2006 yılında %25,1, 2008 yılında da %22,7 oranına gerilemiştir. Bu yıllarda madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırım miktarına baktığımızda 2004 yılında 73 milyon dolar, 2006 yılında 122 milyon dolar ve 2008 yılında da 152 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının madencilik sektörüne yapılan toplam yatırım içindeki payı da 2004 yılında % 6,4'ten 2006 yılında % 8,3 seviyesine yükselmiştir. Aynı dönemde yaşanan teknolojik yenilik yapan işyerlerinin yüzdesiyle ters orantılıdır. 2008 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı % 6 seviyesine gerilemiş olmasına rağmen doğrudan yabancı yatırım miktarı 2006 yılına göre artmıştır. Bu dönemde teknolojik yenilik yapan işyerleri yüzdesi de 22,7 seviyesine gerilemiştir. Bu yüzden madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırımların, madencilik sektöründe teknolojik yenilik yapan işyerlerinin yüzdesine net bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün değildir.

2.6.4.5. Madencilik Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Toplam

Yatırıma Etkisi

Madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırımların, madencilik sektöründeki toplam yatırıma etkisinin ne yönde olduğunu tablo 53'ü inceleyerek açıklayacağız.

Tablo 53: Madencilik Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Yatırım Miktarı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar (Milyon \$)	Madencilik Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Madencilik Sektöründeki Özel Yatırım Toplamı (Milyon Dolar)	Özel Madencilik Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ özel Toplam Yatırıma Oran(%)
2000	5	501	348	1,4
2001	29	357	211	13,7
2002	17	442	361	4,7
2003	124	707	591	20,9
2004	73	1.045	856	8,5
2005	40	1.310	1035	3,8
2006	122	1.465	1106	11
2007	337	2.400	1900	17,7
2008	152	2.527	2011	7,5
2009	194	2.229	1581	12,2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Madencilik sektörüne yapılan yatırımların toplamını tablo 53'deki veriler yardımıyla incelediğimiz zaman madencilik sektöründeki yatırım toplamı her geçen yıl bir önceki yıla göre yatırım miktarı artmıştır. 2003 yılında sektöre gelen doğrudan yatırım miktarı 124 milyon dolar, 2004 yılında 73 milyon dolar ve 2005 yılında 40 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Madencilik sektöründeki toplam yatırım ise 2003 yılında 707 milyon dolar, 2004 yılında 1.045 milyon dolar, 2005 yılında da 1.310 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Toplam yatırımlar bu yıllarda artmışken madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırım girişleri azalmıştır. Bu sebepten dolayı 2003 yılından 2006 yılına kadar madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırımların toplam yatırıma arttırıcı bir etkisi olmadığı söylenebilir. Çünkü bu yıllarda doğrudan yatırımların özel yatırımlar içindeki payı 2003 yılında % 20,3 iken, 2004 yılında bu oran % 8,5 oranına 2005 yılında da % 3,8 seviyesine gerilemiş olmasına rağmen toplam yatırımlar artmıştır. Bu durum 2007 yılı ve 2008 yılları dönemini kapsayan yıllarda da

söz konusudur. 2007 yılında toplam yatırım miktarı 2.400 milyon dolar, 2008 yılında 2.527 milyon dolara yükselmiştir. 2007 yılında sektöre gelen yatırım 337 milyon dolar, 2008 yılında da 152 milyon dolara yükselmiştir. 2009 yılında toplam yatırım 2.229 milyon dolar seviyesine düşerken, bu yılda sektöre gelen doğrudan yatırım 194 milyon dolara yükselmiştir. 2009 yılında gelen doğrudan yatırımın toplam yatırımı arttırdığını bu yıl için de söylemek mümkün değildir.

Tablo 54: Madencilik Sektörüne Yapılan Yatırımların Dağılımı

Yıllar	Madencilik Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon TL)	Madencilik Sektöründeki Kamu Yatırım Toplamı (Milyon TL)	Madencilik Sektöründeki Özel Yatırım Toplamı (Milyon TL)
2000	311	95	216
2001	436	178	258
2002	663	121	542
2003	1.054	172	882
2004	1.485	269	1.216
2005	1.756	368	1.388
2006	2.095	512	1.583
2007	3.120	650	2.470
2008	3.261	666	2.595
2009	3.433	997	2.436

Kaynak: DPT

Madencilik sektörüne yapılan yatırımlara ait verilere tablo 54'e baktığımızda kamu yatırımlarının yıllar itibariyle arttığını görmekteyiz. Fakat toplam yatırımların büyük kısmını özel yatırımlar oluşturmaktadır. 2008 yılında 666 milyon TL kamu yatırımı gerçekleştirilmişken 2.595 milyon TL özel yatırım yapılmıştır.

2.6.5. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarım Sektörünü Etkisi

Tarım sektörüne gelen doğrudan yatırımların hangi miktarlarda, hangi yıllarda geldiğini yıllara göre artıp artmadığını, gelen bu yatırımların ekonomiye etkisinin nasıl olduğunu açıklamaya çalışacağız. Tarım sektörünü, ormancılık, avcılık, balıkçılık ve tarım olarak ayırmak yerine hepsi bir bütün olarak inceleyeceğiz.

2.6.5.1. Tarım Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi

Tarım sektörüne gelen doğrudan yatırımların, tarım sektöründeki istihdama etkisinin nasıl olduğu bu sektörde istihdam artışı meydana getirip getirmediğini tablo 55'deki verileri kullanarak açıklayacağız.

Tablo 55: Tarım Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve İstihdam Durumu

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar)	Tarım Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Tarım Sektöründeki İstihdam Durumu (Bin Kişi 15+)	Tarım Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ Toplam Yatırıma Oranı(%)
2000	59	2.032	7.769	2,9
2001	134	1.178	8.089	11,3
2002	32	1.443	7.458	2,2
2003	7	1.642	7.165	0,4
2004	6	2.876	5.713	0,2
2005	7	3.157	5.154	0,2
2006	6	3.567	4.907	0,1
2007	9	6.026	4.867	0,1
2008	41	2.448	5.016	1,6
2009*	42	3.217	5.271	1,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

(*Tahmini Değer)

Tablo 55'i incelediğimizde tarım sektörüne gelen doğrudan yatırımların yıllar itibariyle giriş miktarı ve tarım sektöründeki istihdam durumu verilmiştir. 2000 yılında tarım sektörüne 59 milyon dolar, 2001 yılında 134 milyon dolar yatırım gelmiştir. 2000 yılında sektördeki istihdam durumu ise 7.769 bin kişi, 2001 yılında 8.089 bin kişiye yükselmiştir. Sektöre gelen yatırım bu yıllar için istihdam artışı sağladığı düşünülebilir. 2002 yılında da gelen yatırım 32 milyon dolara, 2003 yılında da 7 milyon dolara, 2004 yılında 6 milyon dolara düşmüştür. 2002 yılında istihdam düzeyi 7.458 bin kişiye 2003 yılında da 7.165 bin kişiye, 2004 yılında da 5.154 bin kişiye düşmüştür. Bu dönemde de yatırım miktarının azalmasıyla beraber istihdam edilen kişi sayısı da azalmıştır. 2005 yılında sektöre gelen doğrudan yatırım 7 milyon dolara yükselmiştir. Fakat istihdam edilen kişi sayısı 5.154 bin kişiye düşmüştür. 2005 yılında gelen yatırımın sektördeki istihdama etkisi yoktur. 2006

yılında 6 milyon dolara düşmüş, istihdam edilen kişi sayısı da 4.907 bin kişiye düşmüştür. 2007 yılında gelen yatırımlar 9 milyon dolara seviyesine yükselmiş, istihdam edilen kişi sayısı da 4.867 seviyesine gerilemiştir. 2008 yılında 41 milyon dolar olan yatırım 2009 yılında 42 milyon dolara yükselmiş, aynı yıllarda istihdam edilen kişi sayısı 2008 yılında 5.016 bin kişiden 5.217 bin kişiye yükselmiştir. Sonuç olarak madencilik sektörüne gelen doğrudan yatırımların istihdam edilen kişi sayısına etkisi yıllara göre farklılık arz etmektedir.

2.6.5.2. Tarım Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Dış Ticarete Etkisi

Tarım sektörüne gelen doğrudan yatırımların dış ticarete etkisi tablo 56'deki veriler kullanarak incelenecektir.

Tablo 56: Tarım Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon\$)	Tarım Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	İthalat Rakamları (1000 \$)	İhracat Rakamları (1000 \$)	Dış ticaret dengesi (ihracat-ithalat) (1000 \$)
2000	59	2.032	2.124.848	1.683.598	-441.250
2001	134	1.178	1.410.192	2.006.655	596.463
2002	32	1.443	1.703.841	1.805.706	101.865
2003	7	1.642	2.537.855	2.201.436	-336.419
2004	6	2.876	2.765.260	2.644.895	-120.365
2005	7	3.157	2.825.598	3.468.314	642.716
2006	6	3.567	2.934.996	3.611.397	676.401
2007	9	6.026	4.671.512	3.883.465	-788.047
2008	41	2.448	6.433.039	4.177.041	-2.225.998
2009	42	3.217	4.624.585	4.536.536	-88.049

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, DPT

Tablo 56'yi incelediğimizde madencilik sektörünün ithalat rakamlarının 2001 yılından başlayarak 2009 yılında kadar arttığını görmekteyiz. 2001 yılında gerçekleşen ithalat 1.410.192 bin dolar, 2002 yılında 1.703.841 bin dolar, 2003 yılında 2.537.855 bin dolar, 2004 yılında da 2.765.260 bin dolar seviyesine ulaşmıştır. 2001 yılında sektöre gelen doğrudan yatırım miktarı ise 134 milyon dolar, 2002 yılında 32 milyon dolar, 2003 yılında 7 milyon dolar ve 2004 yılında da 6 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Bu yıllarda ithalat rakamları artarken sektöre gelen doğrudan yatırım girişleri azalmıştır. Bundan dolayı sektöre gelen

doğrudan yatırımların ithalata etkisi olduğunu söyleyemeyiz. 2005 yılında sektöre gelen doğrudan yatırım miktarı 7 milyon dolara yükselmiş, ithalat rakamı ise 2.825.598 bin dolar seviyesine yükselmiştir. 2005 yılında gelen yatırımların ithalatı arttırıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu etki 2006 ve 2008 yılları döneminde de görülmektedir. Tablo 56'yi 2006 yılında 6 milyon dolar olan yatırım girişi, 2007 yılında 9 milyon dolar, 2008 yılında da 41 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Aynı dönemde ithalat miktarı ise, 2006 yılında 2.934.996 bin dolar, 2007 yılında 4.671.512 bin dolar, 2008 yılında 6.433.039 bin dolara yükselmiştir. 2009 yılında ise sektöre gelen yatırım yükselişe devam ederek 42 milyon dolara yükselirken ithalat 4.624.585 bin dolar seviyesine düşmüştür. Bu yılda gelen yatırımın ithalatı arttırıcı bir etkiye sahip olması düşüktür. Sektöre gelen doğrudan yatırımlar 2002 yılında 32 milyon dolar, 2003 yılında 7 milyon dolar, 2004 yılında da 6 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Bu yıllarda ihracat rakamları ise 2002 yılında 1.805.706 bin dolar, 2003 yılında 2.201.436 bin dolar ve 2004 yılında da 6.644.895 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Sektöre gelen doğrudan yatırım miktarı azalırken, ihracat rakamları artmıştır. Bu sebepten dolayı gelen yatırım ihracatı arttırıcı etkisi zayıftır. Fakat 2006 yılıyla beraber bu durumun tam tersi söz konusudur. 2006 yılında sektöre gelen yatırım 6 milyon dolarken, 2007 yılında 9 milyon dolara, 2008 yılında 41 milyon dolar ve 2009 yılında da 42 milyon dolara yükselmiştir. İhracat miktarı ise, 2006 yılında 3.611.397 bin dolar, 2007 yılında 3.883.465 bin dolara, 2008 yılında 4.177.041 bin dolara, 2009 yılında da 4.536.536 bin dolar seviyesine yükselmiştir. Sektöre gelen doğrudan yatırımla, ihracat rakamlarında bu dönemde doğru bir orantı söz konusudur. Bu yüzden gelen yatırımın ihracatı arttırıcı etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Tablo 56'ya baktığımızda 2001, 2002, 2005 ve 2006 yıllarına baktığımızda dış ticaret dengesinin pozitif olduğunu ihracatın ithalattan daha fazla gerçekleşmesi sonucu yapılan yatırımların döviz kazandırıcı bir etkiye sahip olmuştur. Toplam yatırım içinde doğrudan

yabancı sermaye yatırımlarının payı düşük olsa da bu yıllar için döviz kazandırıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

2.6.5.3. Tarım Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Dengesine Etkisi

Tarım sektörüne gelen doğrudan yatırımların, ödemeler dengesine doğrudan yatırımların etkisi ne yönde etkilediğini tablo 57'deki verileri kullanarak incelenecektir. DYSY' nin ödemeler dengesine etkisine ait veriler, sektörel bazda değil bütün sektörler için toplam verilerdir. Tablo incelenirken bu ayrıntının göz önünde bulundurulması değerlendirme açısından önemlidir.

Tablo 57: Doğrudan Yatırımların Tarım Sektörüne Girişi ve Ödemeler Dengesine Etkisi

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	Tarım Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Ödemeler Dengesine Doğrudan Yatırımların Toplam Etkisi (Milyon \$)
2000	59	2.032	89
2001	134	1.178	52
2002	32	1.443	-108
2003	7	1.642	-440
2004	6	2.876	-799
2005	7	3.157	-850
2006	6	3.567	-1053
2007	9	6.026	-2100
2008	41	2.448	-2610

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB, DPT

Tablo 57'i incelediğimizde ödemeler dengesine doğrudan yatırımların etkisi 2002 yılında ödemeler dengesine doğrudan yatırımların etkisi eksi 108 milyon dolardır. 2003 yılında bu etki eksi 440 milyon dolardır. Yıllar itibariyle negatif yönde giderek artışı görülmektedir. 2007 yılında bu negatif yönde 2100 milyon dolar 2008 yılında negatif yönde artarak 2610 milyon dolardır. Sektöre gelen doğrudan yatırımlar ise 2002 yılında 32 milyon dolar, 2003 yılında 7 milyon dolar, 2004 yılında da 6 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Sektöre gelen yatırım miktarı yıllar itibariyle azalırken doğrudan yatırımların toplamının

ödemeler dengesine etkisi negatif yönde artmaktadır. Bu yıllar için tarım sektörüne gelen doğrudan yatırımların ödemeler dengesine etkisinin söz konusu olması düşüktür. 2006 yılında sektöre gelen yatırım 6 milyon dolarken, 2007 yılında 9 milyon dolara, 2008 yılında 41 milyon dolar ve 2009 yılında da 42 milyon dolara yükselmiştir. Bu yıllarda ödemeler dengesine doğrudan yatırımların etkisi negatif yönde artmıştır. Bu dönemde tarım sektörüne gelen doğrudan yatırımların ödemeler dengesine etkisi söz konusu olabilir. Ancak tarım sektörüne gelen DYSY miktarı küçük olduğu için ödemeler dengesine etkisi konusunda netlik söz konusu değildir.

2.6.5.4. Tarım Sektörüne Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Yatırım Etkisi

Tarım sektörüne gelen doğrudan yatırımların, tarım sektörüne yapılan yatırımlara etkisini tablo 58'deki verileri kullanarak açıklayacağız.

Tablo 58: Tarım Sektörüne Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Yatırım Miktarı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar (Milyon \$)	Tarım Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Tarım Sektöründeki Özel Yatırım Toplamı (Milyon Dolar)	Özel Tarım Sektöründeki Doğrudan Yatırımların/ özel Yatırıma Oranı(%)
2000	59	2.032	825	7,1
2001	134	1.178	404	33,1
2002	32	1.443	381	8,3
2003	7	1.642	726	0,9
2004	6	2.876	1712	0,3
2005	7	3.157	1690	0,4
2006	6	3.567	2214	0,2
2007	9	6.026	3800	0,2
2008	41	2.448	2840	1,4
2009	42	3.217	711	5,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Tarım sektörüne gelen doğrudan yatırım girişleri ve tarım sektöründeki yatırım toplamına ait değer tablo 58'de verilmiştir. Tablo 58'i incelediğimizde Sektöre gelen doğrudan yatırımlar ise 2001 yılında 134 milyon dolar, 2002 yılında 32 milyon dolar, 2003

yılında 7 milyon dolar, 2004 yılında da 6 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Aynı yıllarda sektördeki toplam yatırım miktarı ise 2001 yılında 1.178 milyon dolar, 2002 yılında 1.443 milyon dolar, 2003 yılında 1.642 milyon dolar, 2004 yılında ise 2.876 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır. Bu dönemde gelen yatırım toplam yatırımı arttırıcı bir etkiye sahip değildir. 2007 yılında sektöre 9 milyon dolar yatırım gelmiş bu miktar 2008 yılında 41 milyon dolara yükselmiştir. Buna karşın sektördeki toplam yatırım miktarı 2007 yılında 6.026 milyon dolar iken 2008 yılında 2.448 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. 2009 yılında ise sektöre gelen doğrudan yatırım 42 milyon dolar seviyesine yükselirken, toplam yatırımda 3.217 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 2009 yılında sektöre gelen doğrudan yatırım toplam yatırımı arttırıcı bir etkiye sahip olabilir. Ancak yıllara genel olarak baktığımızda doğrudan yatırımların özel yatırımlarının 2002 yılından sonra 2008 yılında % 1,4 oranıyla en yüksek değere ulaştığı toplam yatırım miktarı 2007 yılında 6.026 milyon dolar iken 2008 yılında 2.448 milyon dolara seviyesine gerilemiştir. Bu sebepten dolayı tarım sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımların toplam yatırımı arttırıcı net bir etkiye sahip olduğunu söyleyemeyiz.

Tablo 59: Tarım Sektörüne Yapılan Yatırımların Dağılımı

Yıllar	Tarım Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon TL)	Tarım Sektöründeki Kamu Yatırım Toplamı (Milyon TL)	Tarım Sektöründeki Özel Yatırım Toplamı (Milyon TL)
2000	1.260	748	512
2001	1.438	945	493
2002	2.165	1.593	572
2003	2.448	1365	1083
2004	4.085	1.653	2.432
2005	4.231	1.966	2.265
2006	5.102	1.935	3.167
2007	7.835	2.895	4.940
2008	7.028	3.364	3.664
2009	5.048	3.952	1.096

Kaynak: DPT

Tablo 59'daki verileri incelediğimizde tarım sektörüne yapılan kamu yatırımıyla özel yatırımlar arasında diğer sektörlerle göre fazla bir farkın olmadığını görmekteyiz. 2008 yılında gerçekleşen kamu yatırımı 3.364 milyon TL iken özel yatırım 3.664 milyon TL olmuştur.

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL KOMPOSİZYONUNUN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyle ilişkisi üzerine birçok teorik ve uygulamaya dayalı çalışma yapılmıştır. Bu bölümde geçmişte yapılan bu çalışmalar da göz önünde tutularak Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel kompozisyonunun ekonomik büyüme etkisi incelenecektir.

3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi

Ülkelerin ekonomik gelişmesini ve büyümesini etkileyen en önemli faktörlerden birisi de teknolojik faktörlerdir. Ülkelerin ekonomik büyümesi için önemli olan teknolojik faktörlerin yayılmasında da çok uluslu şirket önemli rol oynamaktadır. Çok uluslu şirketlerin yaygınlaşmasıyla beraber doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik büyümede itici güç olarak aranan kaynak olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme etkisi üzerinde birden fazla çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda bazıları şu şekildedir.

Blömstorm, Lipsey ve Zejan (1992), tarafından Granger nedensellik analizi kullanarak 78 gelişmekte olan ülke için 1960–1985 yılları arasını kapsayan çalışmalarında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyümenin nedenleri arasında olduğu sonucu bulunmuştur. Balasubramanyam, Salisu ve Sapsford (1996, 1999), tarafından 1970- 1985 dönemleri için 46 ülkeyi kapsayan ve en küçük kareler yöntemi kullanılarak bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme belirli şartlar dahilinde olumlu yönde etkilediği sonucu bulunmuştur (Altıntaş, Güvercin ve Uğurlu, 2009:21).

De Mello (1999), 1970-1990 dönemini kapsayan analizde 32 ülke için birim kök ortak bütünleşme yöntemi kullanılarak yapılan çalışmanın sonucu doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği ülkelere göre farklılık arz etmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye etkisi her ülkenin kendisini özgü bir etkiye sahip olmuştur. Carcovic ve Levine (2002), tarafından 1960–1995 yılları arasını kapsayan çalışmada 72 ülke için en küçük kareler yöntemi kullanılarak yapılan testte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye katkısının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Altıntaş, Güvercin ve Uğurlu, 2009:17-32).

Berthelemy ve Demurger (2000) tarafından 1985-1996 dönemini kapsayan Çin'in 24 farklı bölgesindeki verileri kullanarak yapılan çalışmada Çin'in büyümesinin lokomotif pozisyonundaki faktörün doğrudan yabancı sermaye yatırımları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Lensink ve Morissey (2001), 88 gelişmekte olan ülke ve 1947- 1970 dönemi için yaptıkları çalışmada yıllar itibariyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artış ve azalışının büyüme üzerindeki ilişkisini incelemişlerdir. Yaptıkları çalışmanın sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yaşanan dalgalanmanın ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Campos ve Kinoshita (2002), tarafından yapılan çalışmada 1990–1998 dönemini kapsayan 25 Doğu Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği ülkeleri için doğrudan yabancı sermaye yatırımları teknolojiyi yaygınlaştırmada etkinliği nedeniyle ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Çalışmanın sonucunda Sovyet ekonomilerinin sanayileşmesi ve nitelikli işgücü yönünden diğer ülkelere göre gelişmiş bir seviyede olması bu etkinin çıkmasında rol oynamaktadır (Okuyan ve Erbaykal, 2008:51-52).

Kumar ve Pradhan (2002), tarafından yapılan çalışmada 107 gelişmekte olan ülke için 1980-1999 dönemini kapsayan araştırmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Hansen ve Rand (2004), yaptıkları

araştırmada 31 gelişmekte olan ülkenin 1970–2000 dönemi için yapılan analizde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme ile doğru orantılı bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Alagöz, Erdoğan ve Topallı, 2008:81-82).

3.2. Büyümenin Belirleyicileri

İktisadi büyüme, ekonomi tam istihdam şartlarında iken ekonomiye yeni üretim faktörlerinin eklenmesi veya teknolojik gelişme neticesinde mevcut üretim kapasitesinin artmasına dayanan uzun ve orta vadeli üretim artışlarına denir (Berber, 2006:2).

Büyüme, rakamlara dayalı olduğu için ölçülebilmekte ve miktarlarla ifade edilebilmektedir. Üretime uzun dönemde etkisi gözlenebilir. Çünkü büyüme ile birlikte gerçekleşmesi beklenen yeni yatırımların kısa dönemde gerçekleşmesi oldukça zordur. Büyüme yeni bir üretici sınıf oluşturur. Nüfus artışı tüketici ile birlikte üretici sayısını da artırır (Ürüt, 2002:51-52).

Büyüme makro bir göstergedir. Genel bir ifade olmakla beraber bireylerin gelirinin arttığı anlamına gelmez. Çünkü reel gelir artışı ile beraber kişilerin refah seviyelerinin artması beklenir. Gelişmiş ülkelerde bu olayın olması beklenebilir. Gelişmiş ülkeler kalkınma sürecini tamamlamışlardır. Ama geri kalmış ülkelerde bu mümkün değildir. Geri kalmış ülkelerde büyüme gerçekleşse bile tüm bireylerin geliri artmaz. Çünkü gelir dağılımı adaletsizliği geri kalmış ülkelerde oldukça fazladır. Bu yüzden büyüme ülke genelini ilgilendiren bir kavramdır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişinde yatırım yapılacak ülkede aranacak özelliklerden veya faktörlerden bir tanesi de yatırım yapılacak (ev sahibi) ülkedeki iç pazar hacmi ve mevcut talep yapısı hakkında bilgi vermesi açısından ev sahibi ülkenin gayri safi milli hasıladır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile büyüme arasında bu yönden de bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını

ülkeye çekme açısından, bir diğer ilişki ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisi üzerindeki etkisidir. Bu ilişkiyi daha net analiz edebilmek açısından ekonomik büyümenin belirleyicilerinin neler olduğunu bilmek yararlı olacaktır (Batmaz ve Tekeli, 2009:25).

Büyümenin belirleyicileri, sermaye birikimi her türlü toprağa, donanımlara ve insana yapılan yatırımların toplamı, teknolojik gelişme ve nüfus artışı ile beraber yaşanan işgücünde meydana gelen artıştır. Sermaye birikimi, elde edilen gelirin belli bir kısmının gelecekte üretim ve geliri arttırmak amacıyla yatırıma dönüştürülmesi için tasarruf edilmesidir. (Berber, 2006:28). Yeni makine, fabrika ve donanım araçları fiziksel sermaye birikimini artırır. Diğer bir ifadeyle ülke sermaye stokuna yapılan net ilavelerdir. Ama sermaye birikimi sadece fiziki sermaye birikimi değil insana yapılan yatırım beşeri sermaye arttırılmasıyla da gerçekleşebilir.

Beşeri sermaye, bireyin gerek kas gücü yada zihinsel sahip olduğu bilgi ve beceri olarak adlandırılmaktadır. Beşeri sermaye bir ülkenin ekonomik güç sağlayabilmesi için temel dinamiklerinden birisi olmakla beraber sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesi içinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu yüzden beşeri sermayeye yapılan yatırım önem arz etmektedir (Şimşek, 2006:9).

Lucas (1988), tarafından yapılan beşeri sermaye birikimi arttırmada bireyin eğitim ve öğretim için katlandıkları maliyeti tek unsur kabul etmektedir. Birey eğitim için ne kadar zaman harcarsa ve bu konuya ne kadar önem verirse beşeri sermaye birikimini arttırma olasılığı da o denli artacaktır. Sorensen (1991) modelinde ise, işgücü becerisini arttıracak ve kolaylaştıracak her şey beşeri sermaye birikimini arttırmada önemli rol oynar. Bu unsurlar ise okul binaları, araştırma merkezleri, uzman kişilerin hizmetleri ve bilgi elde edilmesinde kolaylık sağlayacak her türlü araç ve gereçlerdir. Sorensen (1991), tarafından yapılan

çalışmasında da belirttiği gibi hükümetlerin eğitim ve teknoloji ile ilgili politikalarının etkinliği beşeri sermaye birikimine ivme kazandıracak bir etkidir (Kibritçioğlu, 1998:210).

Ekonomik büyümenin belirleyicileri incelendiğinde önemli bir kısmını oluşturan beşeri sermaye, bilginin artan getiri özelliğine sahip olması nedeniyle üretim faktörü olarak sayılmaktadır. Bu bilginin üretim faktörü olarak sayılabilmesi için işlevsel özelliğinin olması gerekmektedir. Bu kullanımda sadece insan tarafından gerçekleştirileceği için eğitim beşeri sermaye için nasıl önemli bir unsur teşkil ediyorsa sağlıkta o kadar önemlidir. Çünkü eğitim emeğin bilgi ve becerilerinin artmasını sağlarken sağlıkta emeğin verimliliğini arttırmaktadır. Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar emeğin daha nitelikli hale gelmesini sağlamaktadır. Bunun sonucunda da nitelikli emekle beraber bilgi ortaya çıkar. Bu bilgiyle beraber ar-ge faaliyetlerine ve teknolojiye kaynak oluşturan beşeri sermaye ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadır (Tiryakioğlu, 2008:319-337).

3.3. Büyüme Modelleri

1929 Ekonomik Buhranı yaşanana kadar ekonominin görünmez bir el tarafından yönlendirilmiştir. Genel bir ifadeyle klasik iktisadi düşünce akımı hakim konumdadır. 1929 Ekonomik Buhranla beraber Keynesyen politikalar benimsenerek üretici ve yatırımcı devlet modeli ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Harrod-Domar modeli uygulanmaya başlanmıştır. 1970'li yıllarda ortaya çıkan stagflasyon(durgunluk+enflasyon) sorunu karşısında Keynesyen politikaların yetersiz kalması sonucunda Neo-klasikler durum karşısında içsel büyüme modelini çözüm olarak ileri sürmüşlerdir. Bu modelleri kısaca açıklamak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme ile ilişkisinin anlaşılması açısından kolaylık sağlayacaktır (Keskin, 2006:27-28).

Keynes, ekonomilerin durgunluğunun çaresi olarak talebin genişlemesini işaret etmiştir. Talebin genişlemesiyle beraber tüketim artacak bunla beraber var olan stoklar

azalacaktır. Stokların azalması yeni yatırımlar için itici bir güç olacaktır. Yatırımların artması ise büyümeyi hızlandıracak bunun sonucunda da ekonomi tam istihdam seviyesine doğru ilerleyecektir (Acar, 2002:78).

Keynes'in büyüme modelinde Keynes'e göre otonom yatırımlarda meydana gelen artış milli geliri daha fazla çoğaltacaktır. Keynes büyümenin nasıl gerçekleşeceği konusu üzerinde durmuş ve ekonominin sorunları daha geri planda kalmıştır. Bu yüzden Keynes'in büyüme üzerindeki görüşleri statiktir. Diğer önemli bir nokta ise Keynes'in statik ekonomik büyüme görüşünde marjinal tüketim eğilimi yüksekse otonom yatırımların milli gelir üzerindeki etkisi o ölçüde yüksek olur. Harrod-Domar büyüme teorisi Keynes'in büyüme modelinin açıklamakta eksik kaldığı yatırımların uzun dönemde üretim kapasitesini genişletmesinin üzerinde durmuşlardır. Keynes'in statik açıdan el aldığı büyüme modelini dinamik açıdan incelemişlerdir. Domar'a göre gerçekleşen her yatırım ekonomide üretim gücü artışı meydana getirir (Çetinkaya, 2004:6).

Klasik iktisadi düşünceye göre büyüme uzun dönemde emek arzının sonsuz elastikiyete sahip olduğu varsayımı altında sermaye birikimi ile gerçekleşeceği tespit edilmiştir. Klasik iktisatçılara göre uluslararası sermaye hareketliliğinin nedeni olarak faiz oranlarındaki farklılığı gösterirler. Fakat Stephen Hymer'e göre faiz oranlarının farklılığı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uluslararası alanda hareket eden sermayenin nedeni olarak yetersiz kalmaktadır. Çünkü sermaye hareketliliğindeki neden olarak daha fazla kar elde etme isteği, yeni pazar arayışı, yatırım yapılan ülkedeki koşulların daha avantajlı olması ücretlerin daha düşük olması, hammadde kaynağına sahip olması gibi nedenler gösterilebilir. Bu nedenler Hymer'in görüşünü destekler niteliktedir. Adam Smith büyüme üzerine yaptığı çalışmasında büyümeyi verimlilikte bir artış olarak görmüştür. Bu verimliliğinde işbölümü ve uzmanlaşmayla gerçekleşebileceğini ifade ediyordu. Smith'e göre ekonomik büyüme verimlilikte artışla gerçekleşecek bu da işbölümü ve uzmanlaşma ile sağlanacak beraberinde

de üretim artacaktır. Artan üretim yeni faaliyet alanları oluştururken hem yeni işgücü ihtiyacı doğacak hem de ücretler artacak, ücretlerin artması da nüfus artışına sonucunda da tüketim artacaktır. Bu şekilde büyüme döngüsü sağlanacaktır (Dönmez, 2009:56-58).

Neo-klasik büyüme teorisi, ekonomik büyümede reel olan yatırım miktarı, nüfus artış oranı ve teknolojik yenilik gibi faktörlerin ekonomik büyüme ile ilişkisini açıklamaya yöneliktir. Harrod-Domar istikrarsız denge modelinin nedeninin emek ve sermaye arasında ikame imkânının olmamasından kaynaklandığını Solow ileri sürmüştür. Solow'a göre bu ikame gerçekleştirilebilirse istikrarsız denge durumu ortadan kalkacaktır. Solow bu modelini şu varsayımlar altında düşünmüştür. Üretilen ve tüketilen tek bir malın olduğu ve bununda sadece ülke sınırları içinde geçerliliğinin söz konusu olduğudur. Kapalı bir ekonomi söz konusu olduğu için var olan tasarruflar yatırımlara eşittir. Üretim sürecinde sabit getiri söz konusudur. Bu varsayımlar altında Solow öne sürdüğü modelinde yatırım miktarındaki yada nüfus artış hızında yaşanan bir artış büyüme hızının üzerindeki etkisi belli bir dönemde görülebilir fakat uzun dönemde etkisizdir (Demirel, 2006:48-50).

İçsel büyüme modeli, ekonomik büyüme modelini piyasa mekanizması işleyişinde rol alan nüfus artışı, beşeri sermaye birikimi, kamunun rolü gibi etkenlerle büyüme sürecini açıklarlar. İçsel büyüme modeli diğer bir ifadeyle ekonomik büyümenin ülkelerin dış kaynaklardan yardım almayarak kendi öz kaynaklarıyla gerçekleştirilebileceği anlaşılmalı içsel büyüme modeli iktisadi faktörlerin uygun ve etkili bir biçimde kullanılması sonucunda ekonomik büyüme gerçekleşecektir (Ercan, 2002:130).

İçsel büyüme modeli P.M.Romer ile ortaya çıkmıştır. K.Arrow'un yaparak öğrenme fikrinden yola çıkarak ekonomide bilgi birikimi arttıkça bu durumdan yararlanarak firmalar avantajlı hale gelecektir. İçselleştirme modelinde diğer bir görüş R.Lucas'a ait olan beşeri sermaye modelidir. Bu modelde beşeri sermaye üretim faktörü olarak kabul görmüştür. Buna göre beşeri sermaye arttıkça ekonomik büyümede artacaktır. Diğer bir görüş ise R.Barro

tarafından ileri sürülen düşünceye göre kamusal mal ve hizmetlerin üretim faktörü olarak kabul edilmesi görüşüdür. İçsel büyüme modeli, dış ticaretin serbest olması halinde büyümeye olumlu katkısı olacağı görüşü savunulur. Dış ticaretin serbest kalmasıyla beraber yeni bir ürün için birden fazla kaynak gereği kalmayacak ürünün birden fazla ülkede üretilmesi bilgi alışverişi ve dış ticaret serbestleşmesiyle giderilecektir. Teknolojinin de yaygınlaşmasıyla üretimde verimlilik artacaktır. Diğer bir etki nitelikli işgücünün dış ticaretin serbestleşmesiyle daha uygun bir şekilde üretime dahil edilecek bunun sonucunda da verimlilik artışı sağlanacaktır. Sonuç olarak dış ticaretin serbestleşmesiyle bilgi alışverişinin sağlanması, mal ve hizmet piyasasının genişlemesi, istenilen kaynaklara daha kolay ulaşılması gibi avantajlar nedeniyle verim artışı yaşanacak bunun sonucunda da büyüme gerçekleşecektir (Acar, 2002:125-131).

3.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel kompozisyonunun Ekonomik Büyüme Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım yapılan ülke ekonomileri üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerden bir tanesi de ekonomik büyüme olan etkisidir. Sektörlerin buldukları ülke ekonomisindeki yerinin farklılık arz etmesi, o sektöre yapılan yatırımın nedeni, yatırım miktarı, sektörün dünya ekonomisindeki yeri, sektörün gelişmesi için gerekli olan coğrafi şartların durumu gibi bazı etkilerin farklılıklarından dolayı her sektörün ekonomik büyüme katkısı değişmektedir. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımının ekonomik büyüme katkısını sektörel açıdan incelemek bu nedenle daha yararlı olacaktır.

3.4.1. Hizmetler Sektörünü Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi

Hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve hizmetler sektöründe gerçekleşen toplam yatırım yıllar itibariyle aynı olmadığı için ekonomik büyüme etkisi de aynı ölçüde olmamaktadır. Bu etkiyi daha iyi analiz edebilmek için gerekli veriler tablo 60'daki gibidir.

Tablo 60: Hizmetler Sektöründeki Yatırım Miktarı ve Sektörün Büyüme Hızı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar (Milyon \$)	Hizmetler Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Hizmet Sektöründeki Büyüme Hızı (%)
2000	2.307	31.382	5,9
2001	1.317	18.800	-7,6
2002	1.300	20.395	7,7
2003	365	22.552	5,2
2004	852	30.719	8,0
2005	7.619	41.732	7,4
2006	15.311	48.436	7,2
2007	13.727	74.927	6,0
2008	9.210	78.351	0,3
2009	1.707	56.900	-5,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Tablo 60'daki verileri incelediğimizde hizmetler sektörüne yapılan toplam yatırım 2000 yılında 31.382 milyon dolar, 2001 yılında 18.800 milyon dolar, 2002 yılında 20.395 milyon dolar, 2003 yılında 22.552 milyon dolar, 2004 yılında 30.719 milyon dolar, 2005 yılında 41.732 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında itibaren hizmetler sektöründe gerçekleşen toplam yatırım miktarı 2009 yılına kadar artan bir seyir izlemiştir. 2006 yılında hizmetler sektöründeki toplam yatırım miktarı 48.436 milyon dolar, 2007 yılında 74.927 milyon dolar ve 2008 yılında da 78.351 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Ancak yıllar itibariyle yaşanan bu seyir 2009 yılında hizmetler sektörüne yapılan yatırım miktarının 56.900 milyon dolar olarak gerçekleşmesiyle son bulmuştur. Tablo 60'daki verilere göre 2001 yılından sonra 2009 yılına kadar hizmetler sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı artmasına

rağmen aynı yıllar için sektörün büyüme hızının aynı şekilde artan bir seyir izlemediğini görmekteyiz. Hizmetler sektörünün büyüme hızı 2000 yılında % 5,9 iken bu oran 2001 yılında % -7,6, 2002 yılında % 7,7 olmuştur. 2003 yılında bu oran % 5,2 seviyesine gerilemiştir. 2004 yılında hizmetler sektöründe büyüme % 8 olarak gerçekleşirken 2005 yılında % 7,4 olmuştur. 2005 yılından itibaren sektörün büyüme hızı giderek azalmıştır ve genel olarak söz konusu yıllar için sektörün küçüldüğü düşünülebilir. 2006 yılında sektörün büyüme hızı % 7,2 olurken bu oran 2007 yılında % 6 olmuştur. 2008 yılında % 0,3 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında da % -5 seviyesine gerilemiştir. Hizmetler sektörüne yapılan toplam yatırım miktarına yıllar itibariyle baktığımızda her geçen yıl bir önceki yıla göre arttığını görmekteyiz. Ancak hizmetler sektörüne yapılan toplam yatırım miktarının artması sektörün büyüme hızını aynı ölçüde artırmamıştır. Hizmetler sektöründeki doğrudan yatırımların ve toplam yatırımların sektördeki büyüme hızına etkisinin daha iyi analiz edilebilmesi için tablo 61'deki verileri kullanarak incelemek daha yararlı olacaktır.

Tablo 61: Hizmetler Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Fıili Giriş) (Milyon Dolar)	Hizmet Sektöründeki Büyüme Hızı (%)	Hizmet Sektöründeki İstihdam Durumunun Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı(%)
2000	2.307	5,9	-
2001	1.317	-7,6	-0,99
2002	1.300	7,7	5,0
2003	365	5,2	2,0
2004	852	8,0	-1,5
2005	7.619	7,4	6,5
2006	15.311	7,2	4,3
2007	13.727	6,0	2,7
2008	9.210	0,3	1,6
2009*	1.707	-5,0	1,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, TÜİK
(*Tahmini Değer)

Tablo 61'de hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle miktarı, hizmet sektöründeki büyüme hızı, hizmetler sektöründeki istihdam durumunun bir önceki yıla göre artış oranı verilmiştir. Hizmetler sektörüne gelen doğrudan

yabancı sermaye yatırımları 2000 yılında 2.307 milyon dolarlık, 2001 yılında da 1.317 milyon dolarlık yatırım hizmetler sektörüne gelmiştir. 2004 yılına kadar gelen yatırımların azaldığını görmekteyiz. 2005 yılında 7.619 milyon 2006 yılında da 15.311 dolarlık yatırım gelmiş ve tekrar yatırım artmıştır. 2007 yılında 13.727 milyon dolar, 2008 yılında 9.210 milyon dolar ve 2009 yılında da 1.707 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır. 2001 yılını bir önceki yıla göre kıyasladığımızda 2000 yılına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının azaldığını görmekteyiz. 2000 yılında 2.307 milyon dolar iken 2001 yılında 1.317 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Aynı yıllarda hizmetler sektörünün büyüme hızı % 5,9'dan 2001 yılında %-7,6 seviyesine gerilemiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı bir sonraki yılda azalışını sürdürmüştür. Fakat aynı durum sektörün büyüme hızı için söz konusu değildir. Hizmetler sektörünün büyüme hızı 2002 yılında % 7,7 olmuştur. 2003 yılında hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları 365 milyon dolardır. 2003 yılından itibaren 2007 yılına kadar doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmıştır. Ancak aynı artış seyri sektörün büyüme hızında görülmemektedir. 2003 yılında %5,2 olan büyüme hızı 2004 yılında da % 8 olmuştur. Fakat bu artış yerini 2005 yılında % 7,4 ve 2006 yılında da % 7,2 gerilemeye bırakmıştır. 2006 yılından sonra hizmetler sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarında 2009 yılı da dahil olmak üzere düşüş yaşanmıştır. Bununla birlikte hizmetler sektöründeki büyüme hızında da aynı yıllarda düşüş yaşanmıştır. Bu oran 2006 yılında % 7,2 iken 2007 yılında % 6 oranına 2008 yılında % 0,3 ve 2009 yılında da % -5 seviyesine gerilemiştir. Hizmetler sektöründeki istihdam artışında da aynı azalış seyri görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları hizmetler sektöründeki büyüme hızını 2008 ve 2009 yılları gibi bazı yıllar etkisinin görülebilirliği olmasına karşın bu ifadeyi tüm yıllar için kullanmak doğru olmayabilir.

3.4.2. İmalat Sektörünü Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına ait verileri kullanarak imalat sektörünün gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörün büyüme hızındaki rolünü aşağıdaki verileri kullanarak inceleyeceğiz. Bu incelemeye geçmeden imalat sektöründe gerçekleşen toplam yatırım miktarı, imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri ve sektörün büyüme hızına ait verileri tablo 62'ye göre incelersek konunun anlaşılması açısından daha sağlam bir zeminde analiz etme fırsatı yakalanmış olmaktadır.

Tablo 62: İmalat Sektöründeki Yatırım Miktarı ve Sektörün Büyüme Hızı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar (Milyon \$)	İmalat Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	İmalat Sektöründeki Büyüme Hızı (%)
2000	1.105	8.877	5,4
2001	1.244	4.911	-8,1
2002	892	6.338	11,8
2003	710	10.860	8,6
2004	190	18.411	10,1
2005	785	23.267	6,1
2006	1.866	27.889	8,4
2007	4.211	54.045	5,6
2008	3.931	55.075	-0,1
2009	1.645	34.892	-7,2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Tablo 62'ye baktığımızda yıllar itibariyle imalat sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı, sektöre giriş yapan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve imalat sektörünün büyüme hızına ait veriler bulunmaktadır. Bu verileri incelediğimizde imalat sektörüne 2000 yılında yapılan toplam yatırım miktarı 8.777 milyon dolar, 2001 yılında 4.911 milyon dolar, 2002 yılında 6.338 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında da sektöre yapılan yatırımda bir önceki yıla göre artış yaşanmıştır. İmalat sektörüne yapılan toplam yatırım 2003 yılında 10.860 milyon dolar olmuştur. Bu artış seyri 2009 yılında kadar devam etmiştir. 2004 yılında sektöre yapılan toplam yatırım 18.411 milyon dolar, 2005 yılında 23.267 milyon

dolar, 2006 yılında 27.889 milyon dolar, 2007 yılında 54.045 milyon dolar ve 2008 yılında da 55.075 milyon dolardır. 2009 yılında imalat sektörüne yapılan toplam yatırımın artan seyir bir izleyen grafiği sektöre yapılan 34.892 milyon dolarlık gerçekleşen yatırımla son bulmuştur. İmalat sektöründeki büyüme hızlarına tablo 62'deki verilere bakacak olursak 2000 yılında % 5,4 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında da gerçekleşen büyüme hızı % -8,1, 2002 yılında % 11,8, 2003 yılında bir önceki yıla göre düşüş yaşanmış ve büyüme hızı % 8,6 oranına gerilemiştir. 2004 yılında imalat sektöründeki büyüme hızı bir önceki yıla göre artarak % 10,1 seviyesine yükselmiştir. 2005 yılında sektörün büyüme hızı % 6,1, 2006 yılında % 8,4, 2007 yılında da % 5,6 oranında gerçekleşmiştir. 2006 yılından sonra imalat sektöründeki büyüme hızında her geçen yıl bir önceki yıla göre azalış yaşanmıştır. 2008 yılında % -0,1 ve 2009 yılında % -7,2 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 62'deki verileri incelediğimizde imalat sektörüne yapılan yatırımların toplamının bir önceki yıla göre yıllar itibariyle artmasına rağmen imalat sektörünün büyüme hızı ancak bazı dönem artmış genel itibariyle dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Tablo 63'deki veriler yardımıyla imalat sektöründeki istihdamdan kaynaklanan büyüme, sektöre yapılan doğrudan yatırımların büyüme üzerindeki etkisiyle beraber sektörün büyüme hızı ile yatırım arasındaki ilişki daha ayrıntılı incelenecektir.

Tablo 63: İmalat Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Fili Giriş) (Milyon Dolar)	İmalat Sektöründeki Büyüme Hızı (%)	İmalat Sektöründeki İstihdam Durumunun Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı(%)
2000	1.105	5,4	-
2001	1.244	-8,1	-1,5
2002	892	11,8	4,0
2003	710	8,6	-1,0
2004	190	10,1	2,1
2005	785	6,1	6,7
2006	1.866	8,4	1,0
2007	4.211	5,6	0,1
2008	3.931	-0,1	3,0
2009*	1.645	-7,2	-7,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, TÜİK
(*Tahmini Değer)

İmalat sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, sektörün yılar itibariyle büyüme hızı ve istihdam artış oranına ilişkin rakamlar tablo 63’de verilmiştir. Tablo 63’deki verilere göre imalat sektörüne 2001 yılında 1.244 milyon dolar yatırım imalat sektörüne gelmiştir. 2002 yılında da yatırım girişi 892 milyon dolara gerilemiştir. Takip eden yıllar itibariyle 2004 yılında imalat sektörüne gelen yatırım 190 milyon dolar takip eden yıllarda da sırasıyla 785 milyon dolar, 1.866 milyon dolar ve 2007 yılında da 4.211 milyon dolar olmuştur. 2008 yılında sektöre gelen doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı 3.931 milyon dolar iken 2009 yılında da 1.645 milyon dolara düşmüştür.

Tablo 63’deki verileri incelediğimizde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektöre gelişinde 2001 yılından başlayarak 2005 yılında kadar azalan bir seyir izlemiştir. Aynı yıllarda sektördeki büyüme hızı 2001 yılında % -8,1 ve 2002 yılında % 11,8 yükselmiştir. Bu oran 2003 yılında % 8,6 seviyesine gerilemiş 2004 yılında tekrar % 10,1 noktasına yükselmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının imalat sektörüne gelişinin bir önceki yıla oranla azaldığı 2002 ve 2004 yıllarında sektörde bir önceki yıla göre büyüme gerçekleşmiştir. 2003 yılında istihdam artış oranı %-1 iken 2004 yılında bu oranı %2,1’e yükselmiştir. 2006 yılında imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1.866 milyon dolar iken 2007 yılında 4.211 milyon dolara yükselmiştir. Aynı dönem için sektörün büyüme hızı 2006 yılında % 8,6 iken 2007 yılında % 5,6 ‘ya gerilemiştir. Sırasıyla aynı yıllar için istihdamdaki artış bir önceki yıla göre % 1 iken % 0,1 oranına gerilemiştir Bu yıllarda doğrudan yabancı yatırımların sektörün büyüme hızıyla ilişkisinin olduğunu söylenemeyebilir. 2007 yılından itibaren her geçen yıl sektöre gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarında azalma yaşanmıştır. 2008 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımları 3.931 milyon dolar, 2009 yılında da 1.645 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu azalama ile birlikte sektörün büyüme hızı da 2008 yılında bir önceki yıl % 5,6 olarak gerçekleşirken % -0,1 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam artış oranı bir önceki yıla

göre % 0,1'den % 3,0 seviyesine yükselmiştir. Bu yıl için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının imalat sektörüne geliş miktarının azalmasının sektörün küçülmesinin nedeni olarak görülebilir. 2009 yılında imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarı 1.645 milyon dolara gerilerken büyüme hızı da % -7,2 oranına gerilemiştir. İstihdamdaki artış ise % -7 seviyesine gerilemiştir. Genel bir ifadeyle imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörün büyümesi için itici bir faktör olduğu varsayılmamaktadır. Diğer bir ifadeyle gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörün büyüme hızı ile doğru yönlü bir ilişkisi olmayabilir.

Tablo 64: İmalat Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Kapasite Oranları

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)	İmalat Sektöründeki Büyüme Hızı (%)	İmalat Sektöründeki Kapasite Kullanım Oranı (%)	İmalat Sektöründeki İstihdam Durumunun Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı(%)
2000	1.105	5,4	76,1	-
2001	1.244	-8,1	71,6	-1,5
2002	892	11,8	76,2	4,0
2003	710	8,6	78,5	-1,0
2004	190	10,1	81,5	2,1
2005	785	6,1	80,3	6,7
2006	1.866	8,4	81,0	1,0
2007	4.211	5,6	81,8	0,1
2008	3.931	-0,1	78,1	3,0
2009*	1.645	-7,2	65,0	-7,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, TÜİK
(*Tahmini Değer)

İmalat sektörünü gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile sektörün kapasite kullanım oranı arasındaki ilişkiyi tablo 64 ' deki verilerden yararlanarak inceleyeceğiz. Tablo 64 'e baktığımızda imalat sektörüne 2001 yılında 1.244 milyon dolar, 2002 yılında da yatırım girişi 892 milyon dolara 2003 yılında da 710 milyon dolar olmuştur. 2004 yılında imalat sektörüne gelen yatırım 190 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Takip eden yıllarda da sırasıyla 785 milyon dolar, 1.866 milyon dolar ve 2007 yılında da 4.211 milyon dolar olmuştur. 2008 yılında sektöre gelen doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı 3.931 milyon dolar iken 2009 yılında da 1.645 milyon dolara düşmüştür. İmalat sektörünün

kapasite kullanım oranı ise 2000 yılında % 76,1 olarak gerçekleşmiş fakat bu oran 2001 yılında % 71,6 seviyesine düşmüştür. Bu yılda doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı bir önceki yıla göre artmasına rağmen sektörde küçülme yaşanmıştır. Tablo 63 ' e baktığımızda sektörün net büyüme hızı % -6,6 olmuştur. 2002, 2003 ve 2004 yılında imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımı bir önceki yıla göre azalırken kapasite kullanım oranı artmış ve 2002 yılında % 76,2 bu oran 2003 yılında % 78,5 ve 2004 yılında da % 81,5 olmuştur. Bu yıllar için net büyüme hızlarına tablo 63 ' de baktığımızda 2002 yılında % 7,8 iken 2003 yılında % 9,6 seviyesine yükselmiştir. 2004 yılında da % 8 büyüme gerçekleşmiştir. 2004 yılında net büyüme hızının düşük çıkmasının sebebi bir önceki yıla göre istihdam artışı olmuştur. Çünkü tablo 64 ' de verileri baktığımızda istihdam artışı 2003 yılında % -1 iken 2004 yılında % 2,1 olmuştur. Söz konusu yıllarda doğrudan yabancı sermaye yatırımları kapasite kullanım oranlarını arttırıcı bir etkiye sahip olmadığı gözlemlenmektedir. 2005 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımları miktarı imalat sektörü için artmış kapasite kullanım oranı da % 80,3 seviyesine düşmüştür. İmalat sektörünün büyüme hızı da % 6,6 seviyesine düşmüştür. 2007 yılından itibaren sektöre gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2007 yılında 4.211 milyon dolar, 2008 yılında 3.931 milyon dolar, 2009 yılında da 1.645 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Kapasite kullanım oranı ise bu yıllarda sırasıyla % 81,8, 2008 yılında % 78,1 ve 2009 yılında da % 65 olmuştur. Büyüme hızları da aynı yıllarda % 5,6 iken 2008 yılında % -0,1 oranına gerilmiş 2009 yılında da % -7,2 oranına gerilemiştir. Bu dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kapasite oranıyla ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu ifadeyi imalat sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörün imalat sektöründeki kapasite kullanım oranını arttırdığını genelleme yapmak mümkün değildir.

3.4.3. Enerji Sektörünü Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi

Enerji sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle geliş miktarı, enerji sektörünün büyüme hızı, enerji sektörüne yapılan toplam yatırım miktarına ait veriler tablo 65' de verilmiştir.

Tablo 65: Enerji Sektöründeki Yatırım Miktarı ve Sektörün Büyüme Hızı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar (Milyon \$)	Enerji Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Enerji Sektöründeki Büyüme Hızı (%)
2004	66	2.402	6,1
2005	4	3.400	7,5
2006	112	3.689	8,6
2007	568	6.330	6,8
2008	1.068	7.287	3,7
2009	1.646	6.722	-3,5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Enerji sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı tablo 65'de baktığımızda 2004 yılında 2.402 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılından itibaren 2009 yılında kadar enerji sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı her geçen yıl bir önceki yıla göre artan bir seyir izlemiştir. 2005 yılında enerji sektörüne gerçekleşen toplam yatırım miktarı 3.400 milyon dolar iken 2006 yılında 3.689 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında da bu oran 6.330 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında da enerji sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı bir önceki yıla göre artmış ve 7.287 milyon dolarlık yatırım gerçekleşmiştir. 2009 yılında bu artış son bulmuş gerçekleşen 6.722 milyon dolarlık yatırımla enerji sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı azalmıştır. Tablo 65'de enerji sektörünün yıllar itibariyle büyüme hızları baktığımızda 2004 yılında enerji sektöründe gerçekleşen büyüme hızı % 6,1 olmuştur. 2005 yılında bu oran % 7,5 olarak gerçekleşmiştir. Enerji sektörünün büyüme hızı bir önceki yıla göre artmaya devam ederek 2006 yılında % 8,6 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında enerji sektöründeki büyüme hızı bir önceki yıla göre azalarak %

6,8 oranında kalmıştır. 2006 yılından sonra sektörün büyüme hızı her geçen yıl azalmaya devam ederek 2008 yılında % 3,7 oranına gerilemiştir. 2009 yılında da bu oran % -3,5 olarak gerçekleşmiştir. Enerji sektörüne yapılan toplam yatırımların genel olarak tablo 65'deki verilere baktığımızda yıllar itibariyle artan bir seyir izlediğini görmekteyiz. Buna karşın enerji sektöründeki büyüme hızına baktığımızda aynı seyir yerine tam tersi belirli dönemler itibariyle toplam yatırım artmasına rağmen büyüme hızında bir önceki yıla göre azalmaya yaşandığı gözlenmektedir. Toplam yatırımların büyüme hızıyla ilişkili olmadığı bu tablodaki verilere göre söylenebilir. Enerji sektörüne gelen doğrudan yatırımların büyüme hızıyla ilişkisine ait veriler ve enerji sektörü için istihdam durumuna ait veriler tablo 66'da verilmiştir.

Tablo 66: Enerji Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)	Enerji Sektöründeki Büyüme Hızı (%)	Enerji Sektöründeki İstihdam Durumunun Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı(%)
2004	66	6,1	-
2005	4	7,5	-7,5
2006	112	8,6	14,8
2007	568	6,8	16,4
2008	1.068	3,7	-8
2009*	1.646	-3,5	-16,4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, TÜİK
(*Tahmini Değer)

Enerji sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları miktarına tablo 63 de baktığımızda 2004 yılında 66 milyon dolar, 2005 yılında 4 milyon dolar, 2006 yılında 112 milyon dolar, 2007 yılında 568 milyon dolar, 2008 yılında 1.068 milyon dolar ve 2009 yılında da 1.646 milyon dolar yatırım gelmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımının sektöre geliş miktarı 2005 yılından itibaren her geçen yıl artan bir seyir izlemiştir.

Enerji sektöründeki büyüme hızı ise tablo 63 'teki verilere bakıldığında 2005 yılında % 7,5 iken 2006 yılında % 8,6 seviyesine yükselmiştir. Bu oran takip eden yıllarda

%6,8, %3,7 ve 2009 yılında da %-3,5 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında istihdamdaki artış bir önceki yıla göre %-7,5 olarak gerçekleşirken 2006 yılında % 14,8 olmuştur. Enerji sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımının geliş miktarı 2007 yılında artmasına rağmen büyüme hızı % 6,8 seviyesine düşmüştür. İstihdamdaki artışın bir önceki yıla göre devam etmesiyle beraber 2008 ve 2009 yıllarında enerji sektöründeki doğrudan yabancı sermaye yatırımları geliş miktarı artış seyrini sürdürmüştür. Tablo 63 'deki verilere bakacak olursak % - 8 ve 2009 yılında da istihdam artış oranı % -16,4 istihdamdaki yaşanan bu azalışla beraber sektörde de bir küçülme yaşanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının enerji sektörüne geliş miktarı da bu yıllarda artmıştır. Ancak tüm yılları dikkate aldığımızda enerji sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geliş miktarıyla büyüme hızı arasında doğru orantılı bir ilişkinin olmadığı söylenebilir.

3.4.4. Madencilik Sektörünü Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi

Madencilik sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yıllara göre geliş miktarı, sektörün büyüme hızı, bir önceki yıla göre istihdam artış oranı ve net büyüme hızına ait veriler tablo 68 'de verilmiştir. Bu verileri kullanarak madencilik sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının madencilik sektörünün büyüme hızıyla ilişkisini analiz edeceğiz. Ancak konunun daha iyi analiz edilebilmesi için tablo 67'deki veriler yardımıyla madencilik sektörüne yapılan toplam yatırımlar ile madencilik sektörünün büyüme hızı arasındaki ilişkiyi incelenecektir.

Tablo 67: Madencilik Sektöründeki Yatırım Miktarı ve Sektörün Büyüme Hızı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar (Milyon \$)	Madencilik Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Madencilik Sektöründeki Büyüme Hızı (%)
2000	5	501	-1,1
2001	29	357	-8,8
2002	17	442	-4,1
2003	124	707	-2,9
2004	73	1.045	2,6
2005	40	1.310	12,8
2006	122	1.465	5,2
2007	337	2.400	8,1
2008	152	2.527	5,4
2009	194	2.229	-6,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Madencilik sektöründe gerçekleşen toplam yatırımların miktarını tablo 67'deki verilere baktığımızda görmekteyiz. Madencilik sektörüne 2000 yılında 501 milyon dolar yatırım yapılmıştır. 2001 yılında yapılan toplam yatırımda bir düşüş yaşanmış ve gerçekleşen yatırım miktarı 357 milyon dolar olmuştur. 2002 yılında yapılan toplam yatırım miktarında ise geçen yıla göre bir artış yaşanmış ve 442 milyon dolar olarak yatırım gerçekleşmiştir. 2003 yılında madencilik sektörüne yapılan yatırımlarda artış devam etmektedir. 2002 yılı ile birlikte toplam yatırımlarda yaşanan bu artış seyri 2009 yılında kadar devam etmiştir. 2003 yılında madencilik sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı 707 milyon dolar, 2004 yılında 1.045 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında 1.310 milyon dolarlık yatırım madencilik sektöründe gerçekleşirken 2006 yılında bu oran 1.465 milyona yükselmiştir. 2007 yılında bu yükseliş devam ederek madencilik sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı bir önceki yıla göre yaklaşık 2 kat artarak 2.400 milyon dolar olmuştur. 2008 yılında yükseliş yaşanmış fakat 2007 yılındaki gibi yüksek olmamış ve yapılan yatırım 2.527 milyon dolar olmuştur. 2009 yılında madencilik sektörüne yapılan toplam yatırım miktarında düşüş yaşanmış gerçekleşen yatırım miktarı 2.229 milyon dolar olmuştur. Madencilik sektörüne yapılan toplam yatırımların miktarına ait verilere tablo 67'de baktığımızda genel itibariyle bir

önceki yıla göre arttığını görmekteyiz. Buna karşın madencilik sektörünün yıllar itibariyle büyüme hızı aynı tablodaki verilere göre şu şekildedir. 2000 yılında madencilik sektörünün büyüme hızı % -1,1 olurken 2001 yılında % -8,8 seviyesine gerilemiştir. 2002 yılında sektörün büyüme hızı % -4,1 olurken bu oran 2003 yılında % -2,9 olmuştur. 2004 yılında madencilik sektörünün büyüme hızı %2,6 seviyesine yükselmiştir. 2005 yılında madencilik sektöründe bir önceki yıllara göre büyüme hızında önemli derecede bir artış yaşanmıştır. 2005 yılında sektörün büyüme hızı % 12,8 olmuştur. 2006 yılında aynı artış oranı görülmemiş sektörün büyüme hızı % 5,2 seviyesine gerilemiştir. 2007 yılında bu oran tekrar yükselmiş ve % 8,1 büyüme hızı yakalanmıştır. 2007 yılından sonra sektörün büyüme hızında yıllar itibariyle bir düşüş yaşanmıştır. 2008 yılında madencilik sektörünün büyüme hızı % 5,4 olurken bu düşüş 2009 yılında da devam etmiş ve sektörün büyüme hızı % -6,7 olmuştur.

Tablo 67'deki verilerin geneline bakacak olursak madencilik sektöründe gerçekleşen toplam yatırımların her geçen yıl bir önceki yıla göre artan bir seyir izlediğini bunun yanında sektörün büyüme hızının bazı yıllar artmasına rağmen sektörün toplam yatırımların bir önceki yıla göre artmasına rağmen küçüldüğünü görmekteyiz. Sonuç olarak madencilik sektörüne yapılan toplam yatırımların büyüme hızıyla direkt ilişkisinin olduğunu söylemek oldukça zordur. Madencilik sektörüne yapılan toplam yatırımlar içinde bulunan doğrudan yatırımlar ile sektörün büyüme hızı arasındaki ilişki sektörün istihdam durumu da göz önünde alınarak tablo 68 yardımıyla incelenecektir.

Tablo 68: Madencilik Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Fili Giriş) (Milyon Dolar)	Madencilik Sektöründeki Büyüme Hızı (%)	Madencilik Sektöründeki İstihdam Durumunun Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı(%)
2000	5	-1,1	-
2001	29	-8,8	20,9
2002	17	-4,1	22,4
2003	124	-2,9	-30,8
2004	73	2,6	16,8
2005	40	12,8	13,4
2006	122	5,2	7,2
2007	337	8,1	14,4
2008	152	5,4	-5,1
2009*	194	-6,7	-21,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, TÜİK
(*Tahmini Değer)

Tablo 64 'deki verilere baktığımızda madencilik sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle geliş miktarı verilmiştir. 2001 yılında 29 milyon dolar, 2002 yılında 17 milyon dolar, 2003 yılında 124 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında 73 milyon dolar, 2006 yılında 122 milyon dolar, 2008 yılında da 152 milyon dolar ve 2009 yılında da 194 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Madencilik sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye miktarları yıllar itibariyle artan ve azalan bir seyir izlemiştir. 2002 yılında gelen doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı 17 milyon dolar iken bu miktar 2003 yılında 124 milyona yükselmiştir. Aynı yıllarda büyüme hızı sırasıyla % -4,1 ' den % -2,9 seviyesine yükselmiştir. İstihdam artış oranı ise 2002 yılında % 22,4 olarak gerçekleşirken 2003 yılında % -30,8 olmuştur. Tablo 68'e baktığımızda madencilik sektörünün 2003 yılındaki büyüme hızı % -2,9 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında bu oran % 2,6 oranına yükselmiştir. İstihdamdaki artış oranı bir önceki yıla göre 2004 yılında % 16,8 ve 2005 yılında da % 13,4 olarak gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geliş miktarının azaldığı bir dönemde sektörde büyüme gerçekleşmiştir.

Tablo 68'e baktığımızda 2007 yılında 337 milyon dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımı geldiğini görmekteyiz. Bu oran 2008 yılında 152 milyon dolar seviyesine

düşmüştür. Aynı yıllar için büyüme hızı % 8,1 olarak gerçekleşirken 2008 yılında % 5,4 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında istihdam artış oranı % 14,4 iken 2008 yılında % -5,1 olarak gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımının sektöre geliş miktarının azalmasına rağmen sektörde büyüme gerçekleşmiştir. 2009 yılında madencilik sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı 194 milyon dolara yükselmiştir. Madencilik sektörünün 2009 yılı için büyüme hızı ise % -6,7 olmasına rağmen sektördeki istihdam artış oranı bir önceki yıla göre % -21,8 olarak gerçekleşmiştir. Madencilik sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bazı yıllarda büyüme ile ilişkili olduğu gözlemlense de sektörün geneli itibariyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörün büyüme hızını net arttırıcı bir etkiye sahip olmadığını söyleyebilir.

3.4.5. Tarım Sektörünü Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi

Tarım sektöründeki gerçekleşen toplam yatırım, tarım sektörünün büyüme hızı, sektöre gelen doğrudan yatırım miktarı ve sektörünü istihdam durumuna ait veriler yardımıyla tarım sektöründeki yatırımlar ile sektörün büyüme hızı arasındaki ilişkiyi, sektöre gelen doğrudan yatırımların sektörün büyüme hızına etkisinin ne yönde olduğunu tablo 69 ve tablo 70'deki veriler yardımıyla analiz edilecektir.

Tablo 69: Tarım Sektöründeki Yatırım Miktarı ve Sektörün Büyüme Hızı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar (Milyon \$)	Tarım Sektöründeki Yatırım Toplamı (Milyon \$)	Tarım Sektöründeki Büyüme Hızı (%)
2000	59	2.032	4,1
2001	134	1.178	-6,5
2002	32	1.443	6,6
2003	7	1.642	-2,5
2004	6	2.876	2,0
2005	7	3.157	5,6
2006	6	3.567	1,4
2007	9	6.026	-6,9
2008	41	2.448	4,3
2009	42	3.217	3,6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Tablo 69'daki verilere baktığımızda tarım sektöründe gerçekleşen toplam yatırım miktarına ait veriler bulunmaktadır. Tarım sektörüne 2000 yılında yapılan toplam yatırım 2.032 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında sektöre yapılan toplam yatırım miktarında bir önceki yıla göre düşüş yaşanmıştır. 2001 yılında 1.178 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır. 2002 yılında tarım sektörüne yapılan toplam yatırım miktarında tekrar artış yaşanarak 1.443 milyon dolarlık yatırım gerçekleşmiştir. 2003 yılında sektöre yapılan toplam yatırım miktarındaki ivme devam ederek 1.642 milyon dolarlık yatırım gerçekleşmiştir. 2004 yılında da yaşanan ivme artarak devam etmiş ve tarım sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı 2.876 milyon dolar olmuştur. Tarım sektöründe 2005 yılında yapılan toplam yatırım miktarı 3.157 milyon dolara yükselmiştir. Tablo 69'a baktığımızda 2006 yılında tarım sektörüne yapılan toplam yatırımda ciddi bir artış olmasa da yapılan toplam yatırım 3.567 milyon dolar olmuştur. 2007 yılında tarım sektörüne yapılan yatırım bir önceki yıla göre yaklaşık 2 kat dolayında artarak son 10 yıllık dönemde tarım sektörüne yapılan toplam yatırım miktarının en fazla olduğu yıl olmuştur. 2007 yılında tarım sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı 6.026 milyon dolar olmuştur. 2008 yılında tarım sektörüne yapılan toplam yatırım miktarında bir önceki yıla göre ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Tarım sektörüne 2008 yılında yapılan toplam yatırım 2.448 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında düşüş

yerini yükselişi bırakmış ve tarım sektörüne yapılan toplam yatırım miktarı 3.217 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Tablo 69'a baktığımızda tarım sektörüne gelen toplam yatırım miktarı 2008 yılı hariç 2001 yılından sonraki dönemde her geçen yıl bir önceki yıla göre artmıştır. Tarım sektöründe yaşanan büyüme hızı ise yıllar itibariyle 2000 yılında % 4,1 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında tarım sektöründe yaşanan büyüme hızı ise % -6,5, 2002 yılında tekrar yükselerek sektörün büyüme hızı % 6,6 olmuştur. 2003 yılında sektörün büyüme hızı % -2,5 olarak gerçekleşmiş ve sektör yeniden ivme kaybetmiştir. Bu oran 2004 yılında % 2 olurken büyüme hızı 2005 yılında da artmaya devam ederek % 5,6 olmuştur. 2006 yılında yılın da sektörün büyüme hızı % 1,4 olmuş ve bir önceki yıla sektörün büyüme hızı azalmıştır. 2007 yılında tarım sektöründe gerçekleşen büyüme tablo 69'daki verilere göre % -6,9 olmuştur. 2008 yılında bu oran diğer bir ifadeyle sektörün büyüme hızı % 4,3 olmuştur. 2009 yılında ise büyüme hızı bir önceki yıla göre azalarak % 3,6 olarak gerçekleşmiştir.

Tarım sektöründe gerçekleşen toplam yatırım miktarı 2001 yılından itibaren her geçen yıl bir önceki yıla göre artmıştır. Ancak bu artış seyri 2008 yılına kadar devam etmiştir. 2008 yılında yapılan toplam yatırım miktarı bir önceki yıla göre azalmıştır. Bu düşüş sadece 2008 yılında yaşandığı için tablo 69'daki verilere göre tarım sektörüne yapılan toplam yatırımların genel itibariyle artan bir grafik izlediğini söyleyebiliriz. Buna karşın tarım sektörünün büyüme hızı dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu sonuca göre tarım sektöründeki toplam yatırım miktarını sektörün büyüme hızıyla doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Tarım sektörüne gelen doğrudan yatırımlarla büyüme hızının ilişkisini analiz etmek için sektörün istihdam verilerini de dikkate alarak incelenecektir.

Tarım sektörünün yıllar itibariyle büyüme hızı, bir önceki yıla göre istihdamdaki artış oranı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geliş miktarı tablo 70' de verilmiştir.

Tablo 70: Tarım Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri ve Büyüme Hızı

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Fili Giriş) (Milyon Dolar)	Tarım Sektöründeki Büyüme Hızı (%)	Tarım Sektöründeki İstihdam Durumunun Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı(%)
2000	59	4,1	-
2001	134	-6,5	4,1
2002	32	6,6	-7,8
2003	7	-2,5	-3,9
2004	6	2,0	-20,2
2005	7	5,6	-9,7
2006	6	1,4	-4,7
2007	9	-6,9	-0,8
2008	41	4,3	3
2009*	42	3,6	5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, TÜİK
(*Tahmini Değer)

Tablo 70'e baktığımızda tarım sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle geliş miktarları şu şekildedir. 2000 yılında tarım sektörüne 59 milyon dolar, 2001 yılında 134 milyon dolar yatırım gelmiştir. 2002 yılında da gelen yatırım 32 milyon dolara, 2003 yılında da 7 milyon dolara, 2004 yılında 6 milyon dolara düşmüştür. 2005 yılında sektöre gelen doğrudan yatırım 7 milyon dolara yükselmiştir. 2006 yılında 6 milyon dolara düşmüş, 2007 yılında gelen yatırımlar 9 milyon dolara seviyesine yükselmiş, 2008 yılında 41 milyon dolar olan yatırım 2009 yılında 42 milyon dolarlık yatırım gelmiştir.

2001 yılında tarım sektörüne 134 milyon dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımı gelmiştir. Sektöre gelen doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı 2005 yılına kadar azalan bir seyir izlemiştir. Bu yıllarda tarım sektöründeki büyüme hızı ise 2001 yılında % -6,5 iken 2002 yılında % 6,6 oranına yükselmiştir. Aynı yıllar için sırasıyla % 4,1'den % -7,8 seviyesine gerilemiştir. 2004 yılında da tarım sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki azalış devam etmektedir. Ancak bu yılda sektörün büyüme hızında bir önceki yıla göre artış yaşanmıştır. 2004 yılında büyüme hızı % 2 olurken % -20,2 oranında istihdamda azalış yaşanmıştır. 2006 yılından itibaren tarım sektörüne gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geliş miktarlarında yıllar itibariyle artan bir seyir izlemiştir. Buna

karşın sektörün büyüme hızında aynı grafik görülmemektedir. Tarım sektörünün büyüme hızı 2006 yılında % 1,4 2007 yılında % -6,9, 2008 yılında % 4,3 ve 2009 yılında da % 3,6 olarak gerçekleşmiştir. İstihdamdaki artış oranı yıllar itibariyle sırasıyla 2006 yılında % -4,7 iken % -0,8 oranına yükselmiştir. 2008 yılında da % 3 ve bu oran artan bir grafik izleyerek 2009 yılında % 5 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektörün gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımının 2006 yılından sonra her geçen yıl bir önceki yıla göre artmasına rağmen tarım sektörünün büyüme hızı aynı şekilde gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörün büyüme hızı arasında net bir ilişkinin olmadığını söylenebilir.

SONUÇ

Dünya genelinde yaşanan küreselleşmeyle birlikte ülkelerarası artan ekonomik bütünleşme sonucu, tüketici tercihlerindeki benzerliklerin fazlaşması, üretim faktörlerinin serbest dolaşımının önündeki engellerin en azından bir kısmının kaldırılmasıyla birlikte ticaretin serbestleşmesi sonucu doğrudan yatırımlara olan ilgi artmıştır. Geri kalmış ülkeler kalkınmak için gerekli olan sermayeyi iç tasarruf yetersizliğinden dolayı sağlayamamaktadır. Bu fon açığını yabancı ülkelere borçlanarak ya da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla sağlamak zorundadır. Yabancı ülkelere alınan borç faiz ödemesi ile birlikte ülke için önemli bir ödeme sorunu teşkil etmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ise, beraberinde ülkeye getirdiği teknoloji, üretim bilgisi, eğitilmiş işgücü potansiyeli gibi olumlu etkiler sağladığı için geri kalmış ülkeler için cazip hale gelmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kalkınmasında önemli rol oynadığı Hindistan ve Tayvan gibi ülkelerin gelişme seyri örnek olarak gösterilebilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırım sahibinin yatırım yapmasının amacı yabancı ülkelerdeki hammadde kaynaklarına ulaşım, ucuz işgücünden yararlanma, yeni pazar arayışı, ucuz faktör kullanımı, tarife ve kotalardan kaçmak, vergi muafiyetleri gibi çeşitli teşviklerden yararlanmak, ulaşım maliyetleri, ölçek ekonomisinden faydalanmak için yatırım yapmaktadır.

Uzun süreli yabancı sermaye yatırımı olarak değerlendirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firmanın kuruluş sermayesini sağlayarak ya da mevcut bulunan firmanın sermayesini arttırmak şeklinde değişik yollardan ülkeye giriş yapmaktadır. Yabancı yatırım sahibi ülkeler yatırım yapacakları ülkeyi seçerken hassasiyet göstermektedir. Yatırım yapılacak ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarı, iş gücü potansiyeli, coğrafi konumu, vergiler, teşvikler, gelişmişlik seviyesi gibi etkenleri göz önünde bulundurmaktadır. Gelişmişlik seviyesi önem arz etmektedir. Çünkü altyapı çalışmaları tamamlanmamış bir ülkeye yatırımın yapılması oldukça zordur. Bu nedenden dolayı sermaye

hâsıla oranı yüksektir. Elde edilecek bir birimlik hâsıla için gerekli olan sermaye miktarı yüksek olduğundan altyapı çalışmaları tamamlanmamış ülkeler tercih edilmemektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapıldığı ülke ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz bir takım etkileri vardır. Gayri safi milli hasıla üzerindeki etkisi, rekabet ortamını arttırma, ithalatın ikamesi olmak, ihracatı arttırmak, yeni teknoloji ve yönetim bilgisi getirmek, istihdam oluşturarak işsizliği azaltmak, ödemeler dengesine etkisi gibi ülke ekonomisine olumlu etkisi vardır. Bu olumlu etkinin yanı sıra olumsuz etkileri de söz konusudur. Bu etkiler ise, yatırım için gelen yabancı firmaların, ev sahibi ülkede ana sektörlerle yatırım yaparak ülke ekonomisinin yabancı firmaların denetimi altına girmesidir. Yatırım yapan firmaların ölçek ekonomisine sahip olması nedeniyle ev sahibi ülkedeki firmalara üstünlük elde ederek haksız rekabet ortamının oluşması, yatırım ile gelen yeni teknolojiye ülkenin uyum sağlama sürecinde yaşanan dışa bağımlılık, aşırı kar transferleriyle ödemeler dengesinde yaşanan dengesizlik gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Türkiye’de yabancı sermayeyle ilgili olarak kabul edilen en önemli ve bugün yürürlükte bulunan, ana sermayenin geri verilmesi ve yabancı sermayenin transferi konusunda hiçbir sınırlandırma getirmemiş olan 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik kanunu’dur. Ancak o yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, bürokratik sorunlar yeteri kadar uygulanamayan iktisat politikaları, üretimde yer alacak emeğin eksikliği ve altyapı yetersizliği gibi sebeplerden dolayı 1980 yılına kadar yabancı sermayenin girişi gerçekleşmemiş ve o yıla kadar verilen toplam yabancı sermaye izinleri 228 milyon doları geçememiştir.

24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar tedbirleri kararlarıyla bu sorun aşılmaya çalışılmıştır. Fakat istenilen miktarda yatırım gerçekleşmemiş 2000 yılına kadar Türkiye’ye yönelik doğrudan yabancı yatırımlar bir milyar doların altında kalmıştır. 2003 yılında kabul edilen 4875 Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun kabul edilmesiyle ülkemize gelen

doğrudan yatırımların tutarında artış yaşanmıştır. Tablo 6'yı incelediğimizde doğrudan yatırımların girişinin yıllar itibariyle arttığını görmekteyiz. 2005 yılında 10.031 milyon dolar, 2006 yılında da 20.185 milyon dolar yatırım, 2007 yılında da 22.046 milyon dolar yatırım gelmiştir.

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına baktığımızda gelen doğrudan yatırımın büyük çoğunlukla hizmetler sektörüne geldiğini görmekteyiz. Tablo 19'u incelediğimizde yıllar itibariyle gelen 21.079 adet firmanın 14.612 tanesi hizmetler sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Hizmetler sektörünü de bankacılık ve sigortacılık, telekomünikasyon hizmetleri, turizm hizmetleri ve ulaşım gibi alt birimler oluşturmaktadır. 1990 yılında gelen doğrudan yatırımların % 41'i imalat sektörüne, % 50'si hizmet sektörüne, 2006 yılında % 28'i imalat sektörüne, % 64'ü hizmet sektörüne ve 2008 yılında da % 25,7' si imalat sektörüne % 66'sı hizmet sektörüne gelmiştir. Hizmet sektörlerinde ürünlerin ticaretinin büyük bir oranda yapılmasının mümkün olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, hizmet sektörünün gelen yabancı sermaye yatırımının toplam oran içindeki payının büyük olmasının nedenini açıklar niteliktedir. 2008 yılında Türkiye'ye gelen beş uluslararası doğrudan yatırım girişine baktığımızda ilk sırayı Lüksemburg menşeli Moonlight Capital şirketinin Migros'un %50,8 oranında hissesini 1.918 milyon dolara satın almasıdır. Suudi Arabistan menşeli The National Commercial Bank şirketinin Türkiye Finans Katılım Bankası' nın %60'ını 1.080 milyon dolara satın alması, İngiltere menşeli British American Tobacco şirketinin Tekel sigara hissesinin %100 oranını 611 milyon dolara satın alması olmuştur. Gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımı mevcut bulunan şirketleri satın alma yoluyla veya birleşme yoluyla geldiği için işsizliği giderici bir etki göstermemektedir. 2006 yılında Türkiye'de işsizlik oranı 10,2 iken, 2007 yılında 10,3 ve 2008 yılında da 11,0 oranında olmuştur. Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımlarının işsizlik oranlarını azaltmamasının sebebi yapılan yatırımların yeni şube açma yerine iştirak var olan firmalara

ortak olma ya da var olan firmayı satın aldığı için işsizliği azaltmamıştır. Tablo 26'yı incelediğimizde yabancı sermaye yatırımıyla büyüme arasındaki ilişki görülmektedir. 1990 yılında büyüme hızı % 9,4'lük bir büyüme yaşanmıştır. 1991 yılında da körfez krizinin etkisiyle büyüme hızı % 0,3 seviyesine gerilemiştir. 1994 yılında ekonominin daralmasıyla beraber ekonomi %6,1 oranında küçülmüştür. 2000 yılında yabancı sermaye girişinde ve büyüme oranında artış yaşanmıştır. 2001 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ekonomi %9,5 oranında bir küçülme yaşamıştır. 2004 yılına baktığımızda büyüme hızında yaşanan artış ve doğrudan yabancı sermaye yatırımının ilişkisini rahat bir şekilde görmekteyiz. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle genel dağılımına baktığımızda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel kompozisyonunun ekonomik büyüme üzerinde net bir etkisinin olmadığı varsayılabilir. Çünkü Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları satın alma ve birleşme şeklinde geldiği için gelen yatırımın ülke ekonomisine olumlu etkileri tam anlamıyla söz konusu olmadığı düşünülebilir. Bu yüzden ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yeni yatırımlar şeklinde ülke ekonomisine kazandırılmalı ki doğrudan yabancı sermaye yatırımların ülke ekonomisi üzerindeki olumlu etkisi tam olarak gerçekleşir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Yalçın (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. Bursa: Vipaş Yayınları.
- ADANUR AKLAN, Nejla (1997). Türkiye’ de Yabancı Sermaye Yatırımları. *Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret Dergisi*, 2(6),21-36.
- AKDİŞ, Muhammed (1988). “*Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*”, *İnceleme Yarışması-Mansiyon. Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, Yased Yayınları, 33.61-90.
- AKDİŞ, Muhammed (2000). *Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- AKTAN, Can Çoşkun ve VURAL, İstiklal Yaşar (2006). *Çok Uluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- AKTEL, Mehmet (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 6(2), 193-202.
- ALAGÖZ, Mehmet, ERDOĞAN, Savaş ve TOPALLI, Nurgül (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1),79-88.
- ALP, Ali (2000). Finansın Uluslararasılaşması. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Erişim: [http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/uypnet/pdf.21.\(02.10.2009\).](http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/uypnet/pdf.21.(02.10.2009).)
- ALPAR, Cem (1980). *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- ALPAR, Cem (1992). *Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları.

- ALTINTAŞ, Mustafa, GÜVERCİN, Deniz ve UĞURLU, Erginbay (2009). Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19(Özel Sayı),17-32.
- ANBAR, Adem (2009). Hedge Fon Sektörünün Gelişimi ve Hedge Fonların Temel Özellikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27),100-101.
- APAN, Evrim (2006). Türkiye'nin Yurtdışına Doğrudan Yatırımları ve Türk Firmaların Doğrudan Dış Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler. *Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi*, Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ARDA, Erhan (2008). *Ekonomi El Sözlüğü*. İstanbul:Beta Yayıncılık.
- ARIKAN, Deniz (2006). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. Denizli: Arıkan Yayınları.
- ARIMAN, Abdurrahman (2003). *Türkiye ve Yabancı Yatırımcılar, İşveren Dergisi*. Erişim: [\(http://www.tisk.org.tr/işveren-sayfa.asp?yazi-id=815\)](http://www.tisk.org.tr/işveren-sayfa.asp?yazi-id=815).(06.10.2009).
- ASLAN, Nurdan (1995). Kalkınmakta Olan Ülkelerde Sermaye Akımları. *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Aralık,45-50.
- AYDIN, Nurhan (1997). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve ortak Girişimler, *Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yayınları*, No:107,7.Eskişehir.
- AYDOĞUŞ, İsmail, KUTLU, Erol ve YILDIRIM, Selim (2005). Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(2),15.
- BALASUBRAMANYAM,V.N ve MAHAMBARE, Vidya (2003). FDI in India. *Transnational Corporations*, 12(2).
- BALKANLI, A.Osman (2002). Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine. *Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1),15.

- BATMAZ, Nihat ve ÖZCAN, Abdülvahap(2008). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Polonya Örneği 1996-2006. *International Symposium on International Capital Flows and Emerging Markets*, 24-27 April 2008.
- BATMAZ, Nihat ve TEKELİ, Sevinç (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006). Denizli. Ekin Yayınları.
- BATIREL, Faruk Ömer(2008). Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:7,Sayı:13,1-9.
- BERBER, Metin (2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma. Trabzon: Derya Kitabevi.
- BİTZER, Jürgen ve GÖRG, Holger (2008). *Foreing Direct Investment, Competition and Industry Performance*. Kiel Working Paper No:1416, April.
- BORATAV, Korkut (2001). *2000- 2001 Krizinde Sermaye Hareketleri*. *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*, 186.2.
- BULUTOĞLU, Kenan (1970). *100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BÜYÜKŞALVARCI, Ahmet (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü Örneği (1990–2005). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- CEYLAN, Başak Nildağ (2008). Küresel Kredi Krizi ve Türkiye Üzerindeki Etkileri. Atılım Üniversitesi, Cengiz Yenerim Konferans Salonu, 05 Kasım 2008, Ankara.
- CHAMBERS, Nurgül (2008). Hedge Fonlar. *Niğde Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*,1(1), 5-13.

CHUDNOUSLEY, Daniel ve LOPEZ, Andres (2000). Policy Competition For Foreign Direct Investment The Global and Regional Dimensions. Working Paper, July. Erişim: <http://www.cdi.mecan.gov.ar/biblio/docetec/dp1409.pdf>(17.04.2010).

COHEN, Stephen.D (2007). *Multinational Corporations and Foreign Direct Investment*. New York: Oxford University Pres.

CÖMERT, Faruk (2000). İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye. *Hazine Dergisi*, 13.6

ÇARIKÇI, EMİN (2003). Ekonomide Yeni Dönem, *Çankaya Gündemi Dergisi*, Ekim Sayı:15.

ÇEKEN, Hüseyin (2000). *Küreselleşme, Yabancı sermaye ve Türkiye Turizmi*. İstanbul: Değişim Yayınları.

ÇELİK, Neslihan (2008). Temel Göstergeler Işığında Teknolojik Küreselleşmede Öne Çıkan Eğilimler. *Üniversite ve Toplum Dergisi*, 8(1), 36-38.

ÇEŞTEPE, Hamza ve TÜYLÜOĞLU, Şevket (2006). Yabancı Doğrudan Yatırımlar Yoluyla Teknoloji Transferi: İrlanda Örneğinden Türkiye İçin Dersler. *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61(2),46-59.

ÇETİNKAYA, Murat (2004). Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11.240,260.

ÇETİNKAYA, Murat (2004). Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi. *Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ÇETİNTAŞ, Hakan (2001). Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet. *Dış Ticaret Dergisi*, 22.1-23.

- ÇİNKO, Levent (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri. Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 26(1),117-129.
- ÇOBAN, Aykut (2004). *Çok Uluslu Şirketler - Ekolojik Zarar İlişkisinin Ekonomi - Politikası*. İstanbul: Beta Yayınları.
- DEĞER, M. Kemal ve EMSEN, Ö. Selçuk (2006). Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri 1990-2002. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2),121-135.
- DEMİRCAN, Hayrettin (2003). Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- DEMİREL, Onur (2006). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme Etkileri ve Türkiye Uygulaması. *Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- DİKKAYA, Mehmet ve ÖZYAKIŞIR, Deniz (2007). Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler Bağlamında Yoksulluk Sorununun Eleştirel Bir Değerlendirmesi. *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B.F, 4. Uluslararası STK’lar Kongresi, “Küresel Yoksulluk”* 19-21 Ekim 2007,Çanakkale.
- DÖNMEZ, Aygül (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Üzerine Olan Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- DPT (2000). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2514-öik:512,s:8, Ankara.
- DUMAN, Koray (2004). Yeni Ekonominin Makro Ekonomi Üzerindeki Etkileri. Osmangazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 8. Oturum, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir.

- DURA, Cihan (2005). *Yabancı Sermaye Türkiye'ye Zarar Veriyor*. Erişim: <http://www.turksolu.org/88/dura88.htm>(25.12.2009).
- ERTÜRK, Emin (2001). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- ERCAN, Yener Nihal (2002). İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış. *Planlama Dergisi*, DPT'nin Kuruluşunun 42.Yılı Özel Sayı,130.
- GİRMA, Sourafel, GÖRG, Holger ve PİSU, Movru (2008). Exporting, Linkages and Productivity Spillovers From Foreign Direct Investment. *Canadian Journal of Economics*, 41(1),323.
- GÖKÇEN, M.Ahmet (2002) *Yabancı Sermaye Yatırımları*. Üretken Sanayici ve İş Adamları Derneği Erişim:http://www.usiad.com/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=47&Itemid=120(20.11.2009).
- GÖKKAYA, Murat (2006). *Sıcak Para Olgusunun Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri*. Erişim: <http://www.geocities.com/vergilendirme/sıcakpara.doc>.(01.10.2009).
- GÖRG, Holger ve STROBL, Eric (2001). *Foreign Direct Investment and Economic Development Beyond Productivity Spillovers*. Erişim: http://www.piie.com/publications/chapters_preview/3810/06iie3810.pdf(10.03.2010).
- GÖVDERE, Bekir (2003). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirliyecilerin Günümüzdeki Geçerliliği, *Dış Ticaret Dergisi*, Nisan Sayı:28.
- GÖVDERE, Bekir (2009). Türkiye'de Hizmetler Sektöründe Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1),56.

- GÖVER, Z.Tuğrul (2005). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara,40.14.
- GÜLŞEN, Abdulkadir (2008). Suprime Mortgage Kredilerinin Yükselişi ve Düşüşü. *Maliye Dergisi*, 154.157.
- GÜVEN, Yılmaz (2008). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1),75-97.
- HACALOĞLU, Tuncay (1983). Yabancı Sermaye ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, *Yayınlanmış Uzmanlık Tez*, Ankara.
- HALE, Galina ve LONG, Cheryl (2006). What Determines Technological Spillovers of Foreign Direct Investment: Evidence From China. *Economic Growth Center Yale University Center Discussion Paper No:934*.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (2002). *Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 yılı Raporu*, s:11 Ankara.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (2009). *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Raporu*, Yabancı Sermaye Genel müdürlüğü, Ankara.
- HORSTMANN, I.J. ve MARKUNSEN, J.R. (1992). “Endogenous Market Structures in International Trade (Nature facit Saltum),” *Journal of International Economics*, n.32,109-129.
- İÇLİ, Gönül (2001). Küreselleşme ve Kültür. *Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2),163.

İSTANBUL SANAYİ ODASI (2009). *İSO 500 Listesindeki Uluslararası Şirketlerin Değerlendirilmesi*. Temmuz 2009, İstanbul: İSO Yayınları.

İMRE, Erol (2001). Türkiye’de Yap-İşlet-Devret Modeli Yasal Çatısı Uygulaması. *Yüksek Denetleme Kurulu*. Erişim: <http://www.ydk.gov.tr/seminerler/turkiyede-yid-modeli.htm>(12.10.2009).

İŞERİ, Müge (2006). AB’ye Uyum Sürecinde Türk Sermaye Piyasaları. *Analiz Dergisi*, 14.27-37.

KAR, Muhsin ve TATLISÖZ, Fatma (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Yıl: 10(14),36.

KAR, Muhsin, KARA, M.Akif ve KAPLAN, Muhittin (2004). Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Makro Ekonomik Etkileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 24.

KARACASULU, Nilüfer (2001). Uluslararası Teknoloji Transfer Süreci ve Yöntemleri. *Dış Ticaret Dergisi*, Ocak, 20.1-5.

KARACASULU, Nilüfer (2005). *Teknoloji ve Transferi*. Erişim: <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimkoordinasyonDb/teknoloji.doc> (01.11.2009).

KARAGÖZ, Kadir (2007). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği. *İnönü Üniversitesi 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, 24-25 Mayıs 2007, Malatya.

KARLUK, Rıdvan (1983). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

- KARLUK, Rıdvan (1999). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- KARLUK, Rıdvan (2001). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Katkısı, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri, TCMB Yayınları, 97-126, Ankara.
- KAYIHAN, Lerzan (2003). Rekabet Hukuku Uygulamalarında Ortak Girişimler. *Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi*, yayın no:0087,17-18.
- KESKİN, Huzur (2006). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye’de Eknomoik Büyüme Etkisi- Çin ve Tayland İle Karşılaştırma Analizi. *Yayınlanmış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*,53(1-4),207-230.
- KOCADORU, Hamide (2009). Küresel Bir Şirketin Üst Düzey Yöneticileri İle Türkiye’de İş Yapmayı Tercih Etme ve Etmeme Nedenlerini Ortaya Çıkarmaya Yönelik Bir Görüşme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8),252-258.
- KÖKOCAK, Kadir (2007). Küreselleşme Paradigması Açısından Yabancı Sermayenin Küresel Ekonomiye Belirleyen Etmenleri. *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 9(109), 36.
- KULA, Ferit (2003). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler. *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2),143.
- MARKUSEN, James.R (2002).*Multinational Firms And The Theory of International Trade*. London: The MIT Pres.

- MUCUK, Mehmet ve DEMİRSEL, Tahir Mustafa (2009). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar ve Ekonomik Performans. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21.336.
- MORAN, Theodore.H (2003). FDI and Development: what is The Role of International Rules and Regulations. *Transnational Corporations*, 12(2).
- OECD (2008). *Benchmark Defination of Foreing Direct Investment*, Fourth Edition. Erişim: [http://www.oecd.org/publising/carrigenda\(03.03.2010\)](http://www.oecd.org/publising/carrigenda(03.03.2010)).
- OKSAY, Suna (1998). Çok Uluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Yatırımların İncelenerek Değerlendirilmesi, *Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi*, Ocak sayı:8, 18-19.
- OKUYAN, H.Aydın ERBAYAL, Erman (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19(67).47-58.
- ONANER, Mehmet (2000). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları Kalkınma Yolunda Uzun Süre İhmal Edilmiş Bir Seçenek. *Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürü*. Erişim: [http://www.toprakisveren.com//2000-47-mehmetonaner.pdf\(17.10.2009\)](http://www.toprakisveren.com//2000-47-mehmetonaner.pdf(17.10.2009)).
- ÖRNEK, İbrahim (2008). Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 63(2),201.
- ÖZAKÇAOĞLU, Bilge Mehmet (2009). *Türkiye’de Özelleştirme ve Ekonomik Büyümeye Etkisi*. Erişim: [http://mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu.com/turkiye-de-ozellestirme-ve-ekonomik-buyumeye-etkisi/5974831\(15.02.2010\)](http://mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu.com/turkiye-de-ozellestirme-ve-ekonomik-buyumeye-etkisi/5974831(15.02.2010)).

- ÖZTÜRK, Lütfü (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış. *Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 4(7),110-128.
- ÖZYAKIŞIR, Deniz (2007). Çok Taraflı Yatırım Anlaşması(MAI): Teorik ve Eleştirel Bir Değerlendirme. *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı:11,75,83.
- PARASIZ, İlker (1998). *Para Politikası Türkiye Uygulaması*. Bursa:Ezgi Kitabevi.
- PARASIZ, İlker (2005). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- SAATÇIOĞLU, Cem (2002). *Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye*. Erişim: <http://www.ismmmo.org.tr/docs/malico%20d62%20dcm/18-61%20CEM%20SAAT%207.doc>. (06.10.2009).
- SARI GÜRŞİL, Gülşen (2004). Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlkelerine Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1),148.
- SAVİ, Zehra Fatma, KANDEMİR, Orhan ve ULUSOY, Tolga (2008). Teknoloji ve Yeniden Şekillendirdiği Makro Ekonomik Büyüme Modelleri. *Üniversite Sanayi İş Birliği Ulusal Kongresi*, 26-27 Haziran 2008, Adana.
- SEYİDOĞLU, Halil (2007). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- SJÖHOLM, Fredrik (1999). Technology Gap, Competition and Spillovers From Direct Foreign Investment: Evidence From Establishment Data. *The Journal of Development Studies*, 36(1),54.
- ŞAHİN, Hüseyin (2006). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- ŞEN, Ali ve KARAGÖZ, Murat (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi. *Sosyal Bilimler Konferansı Dergisi*. Erişim: <http://www.i.i.b.f.Kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/42.pdf>(03.11.2009).

ŞENER, Sefer (2008). *Yabancı Sermaye*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

ŞENSES, Fikret (2004). Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi? S. Dedeoğlu ve T. Subaşat (der). *Kalkınma ve Küreselleşme* (ss.13-54). İstanbul: Bağlam Yayınları.

SHATZ, H.J. ve VENABLES, A.J. (2000). "The Geography of International Investment", *The Oxford Handbook of Economic Geography*, Oxford: Oxford University Press.

ŞİMŞEK, Mevlüdiye (2006). *Beşeri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye*. Bursa: Ekin Yayıncılık.

ŞİMŞEK, Mevlüdiye ve BEHDİOĞLU, Sema (2006). Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2),47-65.

TAGRAF, Hasan (2002). Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Süreci. *Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(2),39-45.

TAGRAF, Hasan (2008). Küresel Stratejilerden Çok Uluslu Stratejilere Geçiş: Küresel Düşün Yerel Davran. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Yıl:10(14),26.

TANDIRCIOĞLU, Haluk ve ÖZEN, Ahmet (2003). Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(4),106.

TANRIKULU, Kenan (1983). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi. *İktisadi Planlama Başkanlığı Uzun Vadeli Planlar Dairesi Uzmanlık Tezi*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.

4875 Sayılı Doğrudan Yabancı sermaye Yatırımları Kanunu (2003). *T. C. Resmi Gazete*, 25141, 17 Haziran 2003.

TCMB (2008). *Ödemeler Dengesi Metodolojisi ve Türkiye*.

Erişim: [http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/uyynet/pdf:20.\(02.10.2009\)](http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/uyynet/pdf:20.(02.10.2009)).

TERİN, Mustafa ve YILDIRIM, İbrahim (2008). Türkiye’de Tarım Sektörüne Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Gelişim Seyri. *Dokuz Eylül Üniversitesi 2. Ulusal İktisat Kongresi 20-22 Şubat 2008*, İzmir.

TOKOL, Aysen (2001). Çok Uluslu Şirketler ve Endüstri İlişkilerine Etkileri. *İş- Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 3(2),63.

TİRYAKİOĞLU, Murad (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerin Çıkmazı: Beşeri Sermaye Yoksulluğu. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(1),319–337.

TÜRKKAN, Erdal (2009).Yabancı Sermaye ve Rekabet. Rekabet Kurumu. Erişim: <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?sayfa=sayfahtml&ld=769.htm>(15.11.2009).

ULAŞ, Dilber (2004). Çok Uluslu Şirketlerin Ortak Girişim Stratejisini Kullanma ve Sonlandırma Nedenleri. *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 59(2),164.

URAS, T. Güngör (1979). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: Formül Matbası.

URHAN, Nihal (2008). Piyasaların Mortgage Krizi. *Boryad Dergisi*, Ocak,17.

UYGUR, Ercan (2001). Türkiye’nin Yürürlüğü Koyduğu İstikrar Programlarının Başarısında Yabancı Sermaye Girişlerinin Yeri ve Önemi. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü*, 17-34. Ankara.

ÜLGEN, Gül den (2005). Yabancı Sermayenin İstihdam Üzerine Etkileri. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 20(1),41.

ÜNSAL, M. Erdal (2007). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

ÜRÜT, Serap (2002). İktisadi Kalkınmada Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi ve Türkiye Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

YAPRAKLI, Sevda (2006). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(2), 23-48.

YASED, (2006). Dünya Yatırım Raporu. YASED, İstanbul.

YASED, (2009). Dünya Yatırım Raporu. YASED, İstanbul.

YAVAN, Nuri ve KARA, Hamdi (2003). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı:1

YILDIRIM, Kemal, KARAMAN, Doğan ve TAŞDEMİR, Murat (2009). *Makro Ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayınları.

YÜCEL, FATİH ve AKBAY, Oktay Salih (2008). Yabancı Doğrudan Yatırımlar Yoluyla Gelişmekte Olan Ülkelere Teknoloji Transferi ve Ekonomik Büyüme. *Üniversite Sanayi İş Birliği Ulusal Kongresi*, 26-27 Haziran 2008, Adana.

WİLKİNS, Mira (2004). *The History of Foreign Investment in The United States, 1941-1945*. London:Harvard University Press.

<http://www.unctad.org>

<http://www.tcmb.gov.tr/>

<http://www.hazine.gov.tr/>

<http://www.yased.org.tr/>

<http://www.dpt.gov.tr/>

<http://www.tuik.gov.tr/>